

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2010

ANNA BERÁNKOVÁ

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY

ÚSTAV HUDEBNÍ VĚDY

Diplomová práce

**PRAŽŠTÍ CYRILISTÉ A JEJICH VZTAH
K ŘEZENSKÉMU CECILIANISMU.**

KOMENTOVANÁ EDICE KORESPONDENCE PRAŽSKÝCH
CYRILISTŮ F. X. WITTOVI.

**PRAGUE'S CYRILISTS AND THEIR RELATION
TO REGENSBURGER CECILIANISM.**

NOTICES TO THE CORRESPONDENCE OF PRAGUE'S CYRILISTS
TO F. X. WITT.

2010

ANNA BERÁNKOVÁ

Ráda bych poděkovala vedoucímu mé diplomové práce, panu doktoru Tomáši Slavickému, paní docentce Martě Ottlové za cenné připomínky a především panu doktoru Dieteru Haberlovi z Bischöfliche Zentralbibliothek v Řezně, díky jehož velkorysé vstřícnosti a ochotě jsem mohla bez větších komplikací zpracovat pramen – korespondenci, jenž je základem této práce.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 19. dubna 2010

Anna Beránková

ANOTACE A KLÍČOVÁ SLOVA

ANOTACE

Cílem této práce je snaha o přiblížení situace a dění v oblasti katolické liturgické hudby v 70. a 80. letech 19. století v Čechách, resp. v Praze. Toto dvacetiletí spadá do širšího časového období, jež bývá v souvislosti s hnutím za obnovu chrámové hudby, probíhajícím v celé střední Evropě, nazýváno ceciliánským. Na tomto poli se české země především v 70. letech vyznačovaly velmi úzkým vztahem k bavorskému Řeznu, jež se stalo ohniskem a vzorem reformních snah pro střední Evropu. Vedle osobních setkání rezenských a pražských reformátorů probíhala mezi nimi i velmi čilá korespondence. Právě dopisy pražských cyrilistů hlavnímu iniciátoru reformy v Řeznu – Franzi Xaveru Wittovi, jsou hlavním pramenem, z něhož v této práci čerpám. Do této doby u nás neznámá korespondence je uložena v *Bischöfliche Zentralbibliothek* (Centrální biskupské knihovně) v Řezně, kde je k dispozici i její soupis v podobě dvousvazkového katalogu.

Na základě obsahu dopisů tato práce dokumentuje, resp. podrobněji komentuje nám již známá fakta z příslušné doby. Její součástí je rovněž edice úplného znění dopisů vybraných Wittových dopisovatelů spolu s rejstříkem osob, v korespondenci zmiňovaných.

ANNOTATION

The objective of this work is to describe the situation and course of events in the field of Catholic liturgical music in Bohemia and, in particular, in Prague in the 1870s and 1880s. These twenty years are only a part of a larger timeframe, often called the Caecilian Movement, in connection with a church music reform which touched all of Central Europe. Especially in the 1870s, the Czech lands had a close connection with Bavarian Regensburg, being the centre and model of reform efforts for the whole of Central Europe. In addition to collaborations of Prague and Regensburg reformers, vivid correspondence connections were established between them. And namely the letters of the Prague so-called “Cyrillists“ addressed to the leading mover of the reform in Regensburg - Franz Xaver Witt - are the main source for this work. These letters, which had been unknown in our country

until now, can be found in the Central Bishop Library in Regensburg, together with a twin-volume catalogue containing a detailed list of the letters.

Based on these letters, this work shows and comments in more detail the already known data about the respective time period. This work also contains a full wording of the letters from selected correspondence partners of F. X. Witt, together with an index of persons, mentioned herein.

KLÍČOVÁ SLOVA/KEYWORDS

- cecilianismus / cecilianism
- cyrilismus / cyrilism
- chrámová hudba, liturgická hudba / church music, liturgical music
- Cecilie/Cyryll / Cecilie/Cyryll
- Praha / Prague
- Řezno / Regensburg
- Josef Förster
- Ferdinand Lehner
- František Zdeněk Skuherský
- Franz Xaver Witt

OBSAH:

1 ÚVOD – VYMEZENÍ TÉMATU A STAV BĀDÁNÍ..... 6

1.1 PŘEDSTAVENÍ TÉMATU	6
1.2 STAV BĀDÁNÍ.....	7
1.2.1 PRAMENY	7
1.2.2 LITERATURA.....	8

2 CECILIANISMUS..... 12

2.1 OBECNĚ K CECILIANISMU	12
2.2 ŘEZENSKÁ REFORMA	13
2.2.1 PŘEDCHŮDCI F. X. WITTA	13
2.2.2 FRANZ XAVER WITT	15
2.2.2.1 Životopis	15
2.2.2.2 Wittovy myšlenky, názory a činnost na poli chrámové hudby	17

3 ČESKÝ CYRILISMUS A JEHO NĀVAZNOST NA ŘEZENSKÝ CECILIANISMUS 21

3.1 K POJMU „CYRILISMUS“	21
3.2 POČĀTKY Hnutí ZA OBNOVU CHRĀMOVĚ HUDBY V ČESKÝCH ZEMĀCH	22
3.3 SITUACE V 70. LETECH 19. STOL. VE STŘEDNĀ EVROPĚ SE ZŘĚTELEM K ČESKÝM ZEMĀM	23
3.4 DOPISY ČESKÝCH PŘEDSTAVITELŮ REFORMNĀHO Hnutí F. X. WITTOVI	25
3.4.1 VYBRANĀ WITTOVI DOPISOVATELĚ	27
3.4.1.1 Josef Fōrster (1833-1907)	27
3.4.1.2 Ferdinand Lehner (1837–1914)	27
3.4.1.3 František Zdeněk Skuherský (1830–1892)	28
3.5 VÝPOVĚĎ DOPISŮ K DOSAVADNĀM ZNALOSTMĚ O VÝVOJI CYRILSKĀHO Hnutí V PRAZE A V ČECHĀCH	29
3.5.1 SEDMDESĀTĀ LĚTA 19. STOLETĀ	30
3.5.2 PŘELOM 70. A 80. LET 19. STOLETĀ	41
3.5.3 OSMDESĀTĀ LĚTA 19. STOLETĀ	43
3.6 CHARAKTERISTIKA ČESKĀHO CYRILISMU.....	45

4 KORESPONDENCE	48
4.1 KOMENTÁŘ K EDICÍM DOPISŮ	48
4.1.1 EDICE DOPISŮ EVIDOVANÝCH KATALOGEM <i>BZB</i> V ŘEZNĚ	48
4.1.2 EDICE DOPISŮ – USPOŘÁDÁNÍ A EDIČNÍ ZÁSADY	49
5 EDICE KORESPONDENCE	51
6 ZÁVĚREČNÉ SHRNU TÍ.....	90
JMENNÝ REJSTŘÍK OSOB, ZMIŇOVANÝCH V KORESPONDENCI	92
SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	102
PŘÍLOHY	106

SEZNAM ZKRATEK:

BZB	Bischöfliche Zentralbibliothek
ČSHS	Československý hudební slovník (osob a institucí)
Fl. Bl.	Fliegende Blätter
HV	Hudební věda
KA	Křesťanská akademie
KBM	Kataloge bayerischer Musiksammlungen
LThK	Lexicon für Theologie und Kirche
MGG	Musik in Geschichte und Gegenwart
MS	Musica sacra
OJC	Obecná Jednota Cyrillská
OM	Opus musicum
PHSN	Pazdírkův hudební slovník naučný
Q	Quelle
RA	Regensburger Almanach
SČHK	Slovník české hudební kultury
UK	Univerzita Karlova

1 ÚVOD – VYMEZENÍ TÉMATU A STAV BĀDÁNÍ

1.1 Představení tématu

Téma předkládané diplomové práce se pohybuje na poli specifické hudební oblasti, kterou představuje hudba chrámová – přesněji liturgická, tedy hudba, zaznívající výhradně při církevních obřadech římsko-katolické církve. Zabýváme-li se touto oblastí hudebního života, musíme brát v potaz nejen její mimořádný recepční a hudebně-sociologický potenciál, ale též veškeré estetické normy, limity i určitá umělecká omezení, vyplývající z její funkce. Právě jejich vymezování resp. upřesňování se během 19. století, zejména pod vlivem tehdejšího bouřlivého vývoje hudby a jejích vyjadřovacích možností, stalo předmětem diskuzí a hnací silou reformních hnutí.

Tato práce se svým charakterem řadí mezi práce historicko-dokumentační, jelikož jejím předmětem je soubor nenotových rukopisných pramenů. Práce se tedy nezabývá žádným konkrétním hudebním dílem, její přínos spočívá v zpřístupnění a okomentování pramenů, jež mohou být posléze využity k podrobnějšímu bádání v oblasti hudební tvorby, jíž se týkají.

Časově se práce soustřeďuje na poslední třetinu 19. století, tedy dobu, v níž ve střední Evropě probíhala reforma katolické chrámové hudby, iniciovaná cecilským hnutím. Lokálně je zaměřena na Prahu, jako jedno z nejdůležitějších center této reformy v českých zemích, a bavorské Řezno, důležité ohnisko těchto snah v německy mluvících zemích, jež se stalo pro obnovu liturgické hudby u nás vzorem.

Prvořadým, kompletně zachovaným a doposud téměř výhradně využívaným pramenem, jenž podrobně zachycuje dění na poli chrámové hudby v našich zemích mezi lety 1874–1948, je časopis *Cyrrill* (resp. *Cecilie*)¹. Jako jediný svého druhu u nás byl obdobou německojazyčných časopisů pro chrámovou hudbu *Musica Sacra* a *Fliegende Blätter*. Před jeho založením v roce 1874 přinášely informace o chrámové hudbě především časopisy *Hudební listy*² a *Dalibor*³, přechodně též *Slavoj*.

---

¹ časopis, založený pod názvem *Cecilie*, vycházel v l. 1874–1878, v r. 1879 byl přejmenován na *Cyrrill* a pod tímto názvem vycházel do října (vč.) r. 1918, po vzniku samostatného Československa se psal již pouze *Cyrril* (od 9. č. R. XLIV) a jako takový vycházel až do r. 1948; časopis nevycházel v l. 1906–9 a v r. 1945.

² časopis *Hudební listy* vycházel v letech 1870–1875, 1889–1890.

³ časopis *Dalibor* vycházel v Praze v letech 1858–1864, 1869, 1873–1875, 1879–1913, 1919–1927.

Avšak výpověď článků v profesních a spolkových periodikách může být do značné míry jednostranná a normativní, zejména pokud šlo v tomto případě o periodikum na podporu hnutí, prosazujícího konkrétní organizační a umělecká paradigmatata. Proto je potřeba pokud možno vyvažovat příslušná svědectví jinými typy pramenů. Právě na základě nalezení uceleného souboru dalších pramenů, jimiž je osobní korespondence mezi předními organizátory a publicisty, je nyní možné podstatně doplnit stávající a tradované informace o počátcích českého cyrilského hnutí.

Přestože je styl korespondence u většiny dopisovatelů spíše úřední než osobní, přinášejí dopisy řadu svědectví, komentářů, vysvětlení a osobních názorů, jež autoři nepsali do oficiálních dokumentů ani časopiseckých článků. Tyto prameny tedy nabízejí určitý komentář k publicistickým textům, jejichž interpretace může být dnes často bez znalostí souvisejících událostí a reálií nesnadná.

Já v této práci nastiňuji právě na základě obsahu a charakteru korespondence způsob, jakým k nám reforma pronikala, míru, do jaké byla a vůbec mohla být u nás podle německého vzoru přebírána, i překážky, jež přitom musela překonávat.

Neméně zajímavou se jeví i příležitost k nahlédnutí do konkrétních vztahů Čechů a Němců, které spojovalo společné úsilí o dosažení téhož cíle, na pozadí obecného historicko-politického klimatu 70. a 80. let 19. století. Druhá strana korespondence, tedy Wittovy dopisy pražským cyrilistům, se u nás pravděpodobně nezachovala. Veškeré pokusy o její vypátrání skončily zatím bezvýsledně. Součástí předkládané práce je edice dopisů českých cyrilistů v jejich plném znění.

1.2 Stav bádání

1.2.1 Prameny

Ačkoliv je stav literatury k dějinám chrámové hudby 19. století u nás neuspokojivý a prozatím neexistuje ucelená monografie⁴, která by vývoj v oblasti této specifické hudební tvorby souvisle mapovala, přeci jen zájem o poznání této hudby u nás v poslední době (tj. zhruba v posledních dvou desetiletích) stoupá. Svůj podíl na nedostatečném zpracování oblasti duchovní hudby s historickým odstupem má jistě i několik desetiletí u nás působící komunistický režim, který neumožňoval rozvinout ani výzkum a eventuelní publikaci jeho

---

⁴ v Německu vyšla v r. 1976 publikace K. G. Fellerera: *Geschichte der katholischen Kirchenmusik*, Bärenreiter, Kassel-Basel-Tours-London 1976.

výsledků, ani praktickou poptávku po jeho výsledcích. Jelikož jsou však vývoj i problematika katolické chrámové hudby velmi rozsáhlé, existuje i mnoho různých způsobů, jak k tomuto tématu přistupovat a z jakého úhlu je nahlížet. Zaměříme-li naši pozornost na období, jímž se zabývá tato práce, tedy na 2. polovinu 19. stol., narazíme nejprve na problém heuristický v podobě nedostatku pramenů. Velká většina z nich – mám teď na mysli především fondy lokálních archivů jednotlivých kostelů, které jistě zahrnovaly vedle konkrétního hudebně-provozovacího materiálu i neméně důležité prameny dokumentárního charakteru typu úředních nařízení, organizačních spisů, jednatelských zpráv, korespondence, kronik, apod. – vzala za své právě v době politické nepřízně a z ní plynoucích ztížených společenských a organizačních podmínek 2. poloviny 20. století. Stejný osud stihl patrně i archiválie *Obecné Jednoty Cyrillské* (dále jen *OJC*). Pokud se přeci jen některé fondy zachovaly, pak ale není většina příslušného materiálu nijak systematicky podchycena, či evidována. Například Souborný hudební katalog (SHK) Národní knihovny v Praze zachycuje pouze zlomek sbírek chrámové hudby z přelomu století.⁵ Leč přeci jen nějaké prameny, a ne nevýznamné, k dispozici máme a to především ve formě dobových tiskovin. Jedním z nejdůležitějších, pro období poslední třetiny devatenáctého a první poloviny dvacátého století, je časopis *Cyrill* (původně *Cecilie*), který byl přímo pro účely reformy katolické chrámové hudby založen a v němž je podrobně zachycena velká část činnosti v této oblasti. Díky němu se také zachovala řada kompozic, jež vycházely a byly distribuovány jako součást časopisu, v podobě pravidelných hudebních příloh.

1.2.2 Literatura

Vývoj chrámové hudby zmiňují s větší či menší podrobností všechny přehledové práce, věnující se hudebnímu životu našich zemí v 19. století – zejména autoři *Hudby v českých dějinách*⁶ a *Vlastivědy moravské*⁷. Větším dílem jde o shrnutí základních informací, zatímco podrobnější dokumentační výzkum je stále v začátcích.

Především od 90. let 20. století se však v odborných periodikách začaly objevovat alespoň dílčí studie. Na témata z této oblasti vzniklo též několik studentských prací.

---

⁵ srovnej: VLČKOVÁ, Eva: *Příspěvek k dějinám ceciliánského hnutí v Čechách*, diplomová práce, ÚHV FF UK, Praha 1996, s. 8.

⁶ Kol. autorů: *Hudba v českých dějinách. Od středověku do nové doby.*, Supraphon, Praha 1989.

⁷ SEHNAL, Jiří – VYSLOUŽIL Jiří: *Vlastivěda moravská. Země a lid*, nová řada, sv. 12, vyd. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2001.

Na základě studia časopisu *Cyrill* to byly dvě diplomové práce. V roce 1995 absolvovala Katedru hudební vědy na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně Olga Svátková s prací *Ceciliánská reforma v časopisech Cecilie a Cyrill 1874–1922*⁸ a o rok později obhájila Eva Vlčková v rámci pražského Ústavu hudební vědy UK svou práci nazvanou *Příspěvek k dějinám ceciliánského hnutí v Čechách*.⁹ Podrobně se v ní věnuje popisu periodika v jeho jednotlivých fázích a připojuje i seznam skladeb, které v tomto časopise vyšly v rámci hudebních příloh. Další tři ze studentských prací jsou zaměřeny konkrétněji, a to na vybrané skladatelské osobnosti a jejich dílo. V Brně se Božena Trunečková zabývala vlivem cecilianismu na tvorbu Pavla Křížkovského¹⁰, v Praze soustředila svoji pozornost Jana Bajerová na mši Zdeňka Fibicha¹¹ a Vít Aschenbrenner na mši od Josefa Förstera¹². Mezi nejnovější práce, které se oproti pracím předchozím zaměřují na dobu 2. poloviny 20. století, patří seminární práce Petra Bajera¹³, který se pokusil zmapovat provoz chrámové hudby u sv. Jakuba v Praze na Starém Městě. Hudební produkce v tomto chrámu měly dlouholetou tradici, která se – i přes určité provozní problémy v současnosti – udržuje dodnes.

Mezi autory příspěvků, jež vyšly v odborných hudebněvědeckých časopisech, dominují jména Jiřího Sehnala a Pavla Smutného¹⁴.

Na články Pavla Smutného poukazuje i výše zmíněný Bajer, který se podobně jako Smutný vyjadřuje k problematice výběru kritérií, podle nichž je chrámová hudba posuzována hudebními historiky. Smutný píše, že: „*Základním nedostatkem většiny dosavadních úvah o cecilianismu je nevhodný výběr kritérií, podle kterých jsou jednotlivá reformní díla*

---

⁸ SVÁTKOVÁ, Olga: *Ceciliánská reforma v časopisech Cecilie a Cyrill 1874–1922*, diplomová práce, FF MU, Brno 1995.

⁹ VLČKOVÁ, Eva: *Příspěvek k dějinám ceciliánského hnutí v Čechách*, diplomová práce, ÚHV FF UK, Praha 1996.

¹⁰ TRUNEČKOVÁ, Božena: *Cecilianismus a jeho vliv na tvorbu Pavla Křížkovského*, diplomová práce, FF MU, Brno 1978.

¹¹ BAJEROVÁ, Jana: *Zdeňk Fibich – Missa brevis F-dur, op. 21*, seminární práce, ÚHV FF UK, Praha 2001.

¹² ASCHENBRENNER, Vít: *Josef Foerster: Missa Jubilaei Solennis, op. 36*, seminární práce, ÚHV FF UK, Praha 2002.

¹³ BAJER, Petr: *Příspěvek k dějinám chrámové hudby v Čechách ve 2. polovině 20. století*, seminární práce, ÚHV FFUK, Praha 2005.

¹⁴ SEHNAL, Jiří: *Církevní hudba na rozcestí*, in: OM, 1969, č. 1, s. 14–16; týž: *Církevní hudba za rozcestím*, in: OM, 1990, č. 8, s. XVII–XX; týž: *Jak by měl vypadat duchovní zpěvník dnešní doby*, in: OM, 1991, s. 130–133; týž: *Český zpěv při mši*, in: HV 29, 1992, č. 1, s. 3–15; týž: *Chrámová hudba na Moravě od cyrilské reformy do současnosti*, in: OM, 2001, č. 4, s. 4–18; SMUTNÝ, Pavel: *Liturgická hudba a muzikologie*. In: OM, 1996, č. 2, s. 61–63; týž: *Historické kořeny cecilianismu. K významu reformního hnutí*, in: OM, 1997, č. 3, s. 138–148.

hodnocena. Tato díla nelze poměřovat se světskou koncertní produkcí prostě proto, že představují funkčně diametrálně odlišný svět 'užitkové' bohoslužebné tvorby."¹⁵ Nebezpečí hodnocení ceciliánské produkce ze strany muzikologie vidí Smutný: „ve vytrhávání problému ze specifických kontextů a srovnávání jen částečně porovnatelného.“¹⁶ Podle něj: „Hlavní klíč k pochopení tvorby cecilianismu přinese pouze „cílený průzkum v (novém) liturgickém kontextu.“¹⁷ Oproti Smutnému začíná Bajer své uvažování nad hodnocením ceciliánské hudební produkce pohledem na „čistě hudební stránku řešeného problému“¹⁸. Na základě takového hodnocení pak v podstatě nepřipouští (přílišnou) výjimečnost hudebně-kompoziční kvality skladeb, ani originalitu, která by se mohla měřit se soudobými skladbami světskými. Touto nepřiliš příznivou kritikou však Bajer nehodlá oblast této hudby zahrnout, neboť si velmi dobře uvědomuje klady, které s sebou tato tvorba přináší a jež mají bezesporu nemalý vliv na utváření a formování tehdejšího aktivního hudebního i celkově kulturního života lidí.

Podobně jako Smutný i Bajer vyslovuje otázku „jak zapracovat fenomén chrámové hudební kultury do paradigmatu muzikologie, který je budován na představě vývoje a pokroku v hudbě“¹⁹. V této souvislosti poukazuje na manko v oblasti zájmu historiků o témata jako je právě kulturní každodennost či praktický život lidí a na potřebu nového přístupu k výzkumu a to v ideálním případě na základě odborné mezioborové diskuze a spolupráce. Bajer se dále pouští do podrobnějšího uvažování nad problematikou metodologického přístupu a definice vědeckých termínů. Další otázkou, kterou si Bajer klade a na níž se snaží odpovědět, je otázka přístupu k vytčenému tématu v rovině estetické. Bajer zdůrazňuje celkovou nutnost zohlednění nemála okolností při hodnocení liturgické hudby, mj. dobové nahlížení na liturgii a na význam jejích jednotlivých složek, či dobové postavení církve a její společenský vliv. V této souvislosti cituje z práce Miloslav Bučka²⁰, v níž se autor zabýval problematikou pojmů „chrámová“ či „liturgická“ hudba a jejich stabilitou v časovém vývoji.

---

¹⁵ SMUTNÝ, Pavel: *Historické kořeny cecilianismu. K významu reformního hnutí.*, in: *Opus musicum*, 1997, č. 3, s. 138.

¹⁶ tamtéž, s. 138.

¹⁷ tamtéž, s. 138.

¹⁸ BAJER, Petr: *Příspěvek k dějinám chrámové hudby v Čechách ve 2. polovině 20. století*, seminární práce, ÚHV FFUK, Praha 2005, s. 19.

¹⁹ tamtéž, str. 20.

²⁰ BUČEK, Miloslav: *Duchovní hudba 20. století*, Masarykova univerzita-Pedagogická fakulta, Brno, 1999.

Zásadnější příspěvek do diskuse o povaze a koncepci českého cyrilismu přináší studie Jarmily Gabrielové „*Katolická moderna a hudba: hudba na stránkách časopisu Nový život*“²¹, v níž autorka v rámci jejího předmětu, jímž je uvažování nad začleněním hudby do ideového a uměleckého programu Katolické moderny, stručně, avšak výstižně shrnuje průběh reformy chrámové hudby v Čechách od jejích počátků až do přibližně prvního desetiletí 20. století. Zároveň se zamýšlí nad pozdějším osamostatněním českého cecilianismu (potažmo cyrilismu) od německého.

---

²¹ GABRIELOVÁ, Jarmila: *Katolická moderna a hudba: hudba na stránkách časopisu Nový život*, in: *Zajatci hvězd a snů. Katolická moderna a její časopis Nový život (1896–1907)*, Brno 2000, s. 251–266.

2 CECILIANISMUS

V následujících podkapitolách nejprve stručně charakterizují německý cecilianismus obecně a poté se v jeho rámci podrobněji zaměřují na vývoj tohoto hnutí a jeho hlavní představitele v bavorském Řezně.

2.1 *Obecně k cecilianismu*²²

Pojem *cecilianismus* označuje reformní hnutí v rámci katolické církve, formující se ve 2. polovině 19. století a od roku 1873 nesené organizací Všeobecného cecilského spolku (*Allgemeines Cäcilien-Verein für Deutschland, Österreich und Schweiz*). Jeho cílem bylo obnovení, resp. náprava chrámové hudby s úzkou vazbou na liturgii. Název hnutí byl odvozen od jména patronky chrámové hudby – svaté Cecilie, a ideově navazoval na obdobné reformní snahy v 16. století, jak vyplynuly z dokumentů tridentského koncilu (1545–1563). Hudba se měla stát rovnocennou součástí liturgie a své vnější formy měla přitom podříditi srozumitelnosti přednášení bohoslužebných textů a i jinak odpovídat nárokům, kladeným na bohoslužebnou funkci. Měla být oproštěna od všech prvků hudby světské a stát se všeobecně srozumitelnou. Stále zjevnější nesoulad mezi těmito požadavky a vývojem hudebně vyjadřovacích prostředků během 19. století vedl ceciliány k rozdělení chrámové hudby do tří skupin na: 1. hudbu liturgickou, tedy hudbu zaznívající při mši, 2. hudbu duchovní, určenou pro oblast paraliturgickou (zejména lidové pobožnosti) a 3. duchovní (*religiös*) hudbu koncertní. Za hudbu liturgickou pak byl předně považován gregoriánský chorál, jako nejvlastnější hudba katolické církve, dále pak vícehlasá figurální hudba, hra na varhany a společný zpěv lidu.

Cecilianismus reagoval těmito opatřeními především na zesvětš'ování chrámové hudby, projevující se např. užíváním podobných kompozičních postupů jako v opeře (zdobné árie atp.), porušování kontinuity liturgického textu mnohonásobným opakováním jeho jednotlivých úseků, a mj. i z toho plynoucí nesrozumitelnost.

---

²² informace čerpány z: *Musik in Geschichte und Gegenwart*, Bärenreiter, Kassel 2007; Kolektiv autorů: *Hudba v českých dějinách. Od středověku do nové doby.*, Supraphon, Praha 1989; FELLERER, Karl Gustav: *Geschichte der katholischen Kirchenmusik*, Hrsg: K. G. Fellerer, Bärenreiter, Kassel–Basel–Tours–London 1976; *Slovník české hudební kultury*, Supraphon, Praha 1997; *Pazdírkvův hudební slovník naučný*, část věcná, red. Gracián Černušák, Brno 1929.

Řada těchto požadavků však byla proklamována již dříve, v době před érou cecilianismu, v estetice chrámové hudby raného romantismu. Podobně i prosazování tzv. palestrinovského kompozičního stylu vokální polyfonie a capella jako liturgicky vyhovujícího bylo součástí dobového všeobecného historizujícího hnutí v 19. století. Ovšem tytéž požadavky byly opakovaně vyzdvihovány i v „poceciliánské“ éře v kontextu neoklasicistních proudů dvacátých let 20. století.

2.2 Řezenská reforma

Podívejme se ale již konkrétně do jednoho z nejdůležitějších ohnisek ceciliánské reformy, města, stojícího na římských základech, s biskupstvím zřízeným již v roce 739, které se stalo výchozím bodem a inspiračním zdrojem pro mnohá další centra po celé Evropě (a dokonce i mimo ni) a jež je svázáno více než tisíciletou historií s českými zeměmi. Je jím bavorské Řezno (Regensburg), v němž se nechalo již v roce 854 pokřtít 14 českých knížat a do jehož diecéze spadaly Čechy od roku 895 až do doby zřízení pražského biskupství v roce 973.

Předem je třeba krátce zmínit, že úplné počátky reformních snah je nutno hledat v Mnichově u osoby Caspara Etta (nar. 1788), který se zabýval díly Orlanda di Lassa, a jenž kolem sebe vytvořil kroužek přátel, s nimiž si dal za úkol obnovit chrámovou hudbu. Za tímto účelem podnikali někteří z nich cesty po Itálii, kde sbírali díla starých mistrů. Za významnou událost pro počátky reformy je také považováno provedení Allegriho *Miserere* na Velký Pátek v roce 1816, jež se stalo inspirativním momentem pro další uvádění děl starých mistrů. Tyto reformní pokusy v Mnichově byly však z více důvodů neúspěšné. Ett a jeho přátelé nebyli patrně dostatečně průbojní a také jim na realizaci jejich představ chyběly finanční prostředky. Dalším z důvodů byl i převažující zájem veřejnosti o výtvarné umění a především o tehdy probíhající „spory o Wagnera“. Avšak bez těchto neúspěšných začátků by pozdější reforma v Řezně nebyla možná.

2.2.1 Předchůdci F. X. Witta

Než se dostaneme ke klíčové osobě Franze Xavera Witta, věnujme se opět alespoň ve stručnosti neméně významným osobnostem, jež se na obnově chrámové hudby spolupodílely.

První z nich byl kněz Carl Proske (1794–1861), jehož snahy o reformy byly úzce spjaty s řezenským dómem. Přestože se podle některých zmínek tehdejší sekularizace

nedotkla Řezna v plné míře a tudíž se zde zdály být podmínky pro reformu chrámové hudby příznivější než kde jinde, byla na tom právě chrámová hudba velmi špatně. To bylo ovlivněno jistě i faktem, že v roce 1809 přešlo Řezno pod bavorské království a tak dostal rozhodující vliv na dómský kůr stát, s nímž nebyly vztahy právě nejlepší. V roce 1829 reagoval Proske na bídny stav chrámové hudby *Memoriálem*, v němž jednak shrnul své postřehy ohledně stále se zhoršující stavu a zároveň podal návrh na jeho zlepšení, jež viděl především v lepší organizaci chrámové hudby. Za tímto účelem neváhal opakovaně písemně apelovat na královskou bavorskou vládu. Jeho snažení mělo dva cíle: jednak provozování hudby starých mistrů 16. a 17. století a dále reformu současné chrámové, resp. liturgické hudební tvorby. Podotkneme jen, že sám Proske se hudbou zabýval pouze teoreticky. V jeho snažení jej v Řezně podporovali pánové Melchior von Diepenbrock a Michael Sailer. Ve stejném roce, ve kterém Proske zveřejnil svůj *Memoriál*, předložil jistý Eckher vládě řezenského kraje dopis, v němž navrhoval zavedení chorální hudby v místní katedrále a figurální hudby v městském kostele v Niedermünsteru. O rok později – 17. 8. 1830 – byl Proske jmenován kanovníkem prebendy při kolegiální kapitule *Alte Kapelle*. Tento úřad byl zároveň spojen s povinností zastávat místo dómského kapelníka. V únoru následujícího roku předložil Proske přesný návrh své představy reformy chrámové hudby. Mimo jiné zde zdůraznil především svobodu kapelníkova počínání, spojenou samozřejmě s jeho zodpovědností a zároveň i s podporou jeho nadřízených. Podobně volnou ruku měl podle něj mít také sbormistr při výběru a školení zpěváků. K tomu všemu bylo pochopitelně nezbytné příslušné finanční zajištění. Přestože byly tyto požadavky vzaty na vědomí jak biskupem, tak králem, realizace v praxi se stále odkládala. Ani nový biskup, který se problému znovu ujal, v praktickém prosazení neuspěl. Později následovaly ještě rozpory s novým dómským scholastikem, který měl sice zájem o spolupráci na reformě, ovšem měl o ní poněkud odlišné představy (znovuoživení instrumentální hudby apod.) než Proske. I přes tyto zřejmé neúspěchy se Proske o chrámovou hudbu nemálo zasloužil a to především svojí dlouhodobou sběratelskou činností, která nakonec vyústila v založení vlastní hudební knihovny, v níž nashromáždil díla starých mistrů polyfoniků, získaná na svých cestách po Itálii, a v níž se také zachovalo několik deníků z jeho cest. Skladby začal postupně i vydávat (např. ediční řada *Musica Divina*), ovšem v praxi se tato hudba příliš neujala, což bylo mimo jiné i důsledkem zachování starých klíčů ve vydávaných notách. Přítele, spolunadšence a provozovatele děl starých mistrů našel Proske až v Johannu Georgu Mettenleiterovi, regenschorim v *Alte Kapelle* v Řezně. Rok poté, co Proske v roce 1861 zemřel, převzal jeho sbírku řezenský biskup Ignatius von Senestry.

Přestože Proske za svého života s reformou neuspěl, nebyla by tato později uskutečnitelná, resp. nebyl by zde notový materiál, jenž se stal posléze jejím základním kamenem. Za Proskeho nástupce Deischera se sice opět vrátilo do domu provozování hudby instrumentální, ovšem její úroveň se hodně zvedla. Když Deischera v roce 1839 vystřídal Joseph Schrems (1815–1872), byl dómský sbor rozšířen a orchestr postupně rozpuštěn. Schrems působil i v *Alte Kapelle*, kde vůbec poprvé začal provozovat díla z Proskeho sbírky. Od roku 1852 již pak zaznívala tato díla i v dómu.

2.2.2 Franz Xaver Witt²³

V této kapitole představuji ústřední osobnost řezenského cecilianismu – Franze Xavera Witta. Pro větší přehlednost odděluji do samostatných pokapitol zvlášť životopisná data a zvlášť Wittovu činnost, myšlenky a názory, týkající se reformy chrámové hudby.

2.2.2.1 Životopis

F. X. Witt se narodil 9. února 1834 ve Walderbachu (Horní Falc) jako nejstarší syn učitele na obecné škole Johanna Emmanuela Witta (1802–1849), u nějž také získal první základy hudebního vzdělání, a to ve zpěvu a hře na housle. Ve Walderbachu se později aktivně účastnil hudebních produkcí v kostele. Od roku 1842 se začal vzdělávat v latině u Johanna Georga Rulanda (1817–1885), bývalého kooperátora ve Walderbachu. O rok později se stal chovancem studentského semináře u Sv. Emmerama v Řezně a v roce 1847 žákem tamější dómské prebendy a zároveň i zpěvákem v dómském sboru pod vedením tehdejšího dómského kapelníka Josepha Schremse. V této době se poprvé setkal s hudbou klasické vokální polyfonie. Maturoval v roce 1851, kdy zároveň začal se studiem filozofie a teologie v Řezně. Současně byl v letech 1851–1854 prefektem dómské prebendy. V roce 1856 (11. 6.) byl vysvěcen na kněze a poté dosazen na tři roky jako kooperátor v Oberschneidingu u Straubingu. Po třech letech (v r. 1859) se stal kooperátorem a učitelem chorálu v kněžském semináři v Řezně a v této době také vzniklo jeho první opusové dílo

---

²³ informace čerpány z:

1. katalogu, který byl vydaný při příležitosti výstavy: *Franz Xaver Witt 1834–1888, Reformator der katholischen Kirchenmusik im 19. Jahrhundert, zum 175. Geburtstag*, Ausstellung in der Bischöflichen Zentralbibliothek Regensburg, St. Petersweg 11–13, 9. Februar bis 29. März 2009, Verlag Schnell & Steiner, Regensburg.
2. SALLER, Peter: *Regensburg als Kirchenmusikalisches Centrum im 19. Jahrhundert unter besonderer Berücksichtigung des Cäcilianismus*, Zulassungsarbeit im Fach Katholische Religionslehre für das Lehramt an den Gymnasien, Katholisch-theologische Fakultät, Universität Regensburg 1987.

Missae septimi toni ad voces aequales. Roku 1862 se stal předsedou (*Präses*) Kongregace Zvěstování P. Marie (*Kongregatio Mariae Verkiündigung*) a zároveň kazatelem v dominikánském kostele v Řezně. V témže roce publikoval článek, týkající se chrámové hudby, a to v časopise *Cäcilia*²⁴, vydávaným tehdy Heinrichem Oberhofferem. O tři roky později (1865) vyhrál Witt v kompoziční soutěži téhož časopisu 1. cenu se svojí mší *Missae in honorem S. Francisci Xaverii op. 8*. V roce 1867 se stal Witt ředitelem kůru a inspektorem semináře u Sv. Emmerama, s čímž byla spojena činnost ředitele kůru v městském farním kostele Sv. Rupperta. Své funkce u sv. Emmerama se však musel v roce 1869 ze zdravotních důvodů vzdát. V témže roce se na 2. generálním shromáždění ceciliánských spolků v Řezně zasadil o založení školy pro chrámovou hudbu (*Kirchenmusikschule*) tamtéž. V následujícím roce podnikl cestu do Itálie. V letech 1870–71 působil jako kapelník v Eichstättu, kde také uskutečnil reformu chrámové hudby a kde se konalo 3. generální shromáždění Všeobecného německého cecilského spolku (1871), kterého se zúčastnil i Franz Liszt. Witt se snažil Liszta získat pro své reformní plány a v letech 1869–1878 s ním byl v písemném i osobním kontaktu. V roce 1873 obdržel Witt farnost Schatzhofen u Landshutu. Na vlastní náklady vydal v témže roce autorskou brožuru s názvem *Bídny stav duchovenstva ve Starém Bavorsku (Ein Nothzustand des Clerus in Altbayern)*. Papežem Piem IX. mu byl propůjčen titul a hodnost doktora filozofie. V roce 1875 se Witt přestěhoval ze Schatzhofenu do Landshutu, kde se zcela oddal kompoziční, literární a redakční tvorbě. Navzdory svému stále se zhoršujícímu zdravotnímu stavu navštěvoval početné krajské, diecézní a farní cecilské spolky, hovořil na shromážděních a pořádal instruktorské kurzy chrámové hudby. V roce 1878 jej přijal na audienci papež Lev XIII. Dva roky poté byl Witt jmenován čestným kanovníkem katedrály v Palestrině. Z jeho iniciativy byla v Římě znovuotevřena *Scuola gregoriana* – pěvecká škola s přílehlým chlapeckým konviktem při německém národním chrámu *Santa Maria dell'Anima*²⁵ – která pak fungovala až do roku 1914. V roce 1881 oslavil Witt 25 let svého kněžství a v dalším roce založil patronátní spolek na zachování *Scuoly gregoriany*. V roce 1886 vyšel v Řezně Wittův poslední polemický spis s názvem *Královské bavorské ministerstvo kultury, bavorská poslanecká sněmovna a cecilský spolek*²⁶

---

²⁴ časopis *Cäcilia* byl původně vydáván prof. Oberhofferem v Lucembursku.

²⁵ „*Gesangsschule mit angeschlossenen Knabenkonvikt an der deutschen Nationalkirche Santa Maria dell'Anima*“.

²⁶ „*Königliche bayerische Cultus-Ministerium, die bayerische Abgeordneten-Kammer und der Cäcilien-Verein*“.

Tento spis nabídl rozsáhlý vhled do Wittovy kritiky tehdejšího stavu chrámové hudby i do jeho reformních snah.

F. X. Witt zemřel 2. prosince 1888 v Landshutu. O rok později byl na tamějším hřbitově vztyčen na jeho památku pomník.

2.2.2.2 Wittovy myšlenky, názory a činnost na poli chrámové hudby

Chrámovou hudbou se začal Witt zabývat nejprve teoreticky. V roce 1859 poprvé uveřejnil svůj názor na ni v článku „*Chrámová hudba všeobecně, obzvláště pak v Řezně a v Mnichově*“²⁷, který vyšel v augsburgských poštovních novinách (*Augsburger Postzeitung*). Witt se zde vyslovil pro návrat ke klasické vokální polyfonii a k církevním modům, představujícím podle jeho názoru nevyhnutelnou základnu všech nově vznikajících chrámových (ve významu liturgických) skladeb. Tento příspěvek vzbudil tak velký rozruch, že se jako reakce na něj objevil – ovšem až v roce 1866 – anonymně publikovaný článek, jenž se stavěl za tehdy provozovanou koncertantní chrámovou hudbu.

V témže roce (1859) navázal Witt první kontakt s iniciátorem reformy chrámové hudby v Řezně Carlem Proskem. Nadále psal množství článků do časopisu *Cäcilia* a dopisoval si s předními osobnostmi, jež se podílely na reformě chrámové hudby. Jeho dosavadní činnost vyvrcholila v roce 1865 publikací již výše zmíněné brožury, komentující stav katolické chrámové hudby ve Starém Bavorsku²⁸. Witt v ní propagoval založení spolku a konzervatoře pro chrámovou hudbu a vydávání periodika, zaměřeného výhradně na tuto hudební oblast. Dále zde psal o chorálu, jeho liturgickém významu a interpretaci, resp. realizaci. Široce věhlasnými se staly v jeho poslední kapitole popisované návrhy na reformu chrámové hudby – především nutnost hudebního vzdělání kněží. Jeho hlavním požadavkem bylo založení spolku, který by hájil a podporoval zájmy chrámové hudby, tzn.:

- především provádění chorálu jako vlastní chrámové hudby
- provádění starší, ale i novější vokální polyfonní hudby, pokud ta je dostatečně důstojná a liturgicky vhodná
- instrumentální hudbu, pokud ta odpovídá liturgickým zákonům a slouží k podpoře zpěvu.

---

²⁷ „*Die kirchliche Musik im Allgemeinen, besonders in Regensburg und München*“.

²⁸ „*Der Zustand der katholischen Kirchenmusik zunächst in Altbayern (Oberbayern, Niederbayern und Oberpfalz). Allen Geistlichen, Chorregenten und Freunden der Musik zur Erwägung vorgelegt.*“.

Spolek by měl dále spojovat více rovin; každá diecéze by měla být rozdělena na podokrsky, jejichž představitelé či zástupci by se pravidelně scházeli. Dalším požadavkem bylo vydávání dvou časopisů, z nichž by byl každý určen poněkud odlišnému okruhu čtenářů:

a) spolkový časopis, který by se speciálně zabýval pokrytím potřeb na venkově, obsahoval by dvou- a tříhlasé věty s varhanním doprovodem a teoreticky by pojednával o nejdůležitějších a základních věcech;

b) časopis, který by měl se svými náročnými hudebními přílohami a vědecko-historickými články oslovit úzký kruh vybraných adresátů.

Základem spolku měla být samozřejmě především živá praxe. Witt doufal i v eventuelní založení konzervatoře pro chrámovou hudbu. Své teorie byl schopen podpořit i konkrétními praktickými činy. Kolem roku 1865 vznikla řada skladeb, které Witt zkomponoval ve stylu vokální polyfonie (cca 51 opusů). Sám se také v roce 1865 ujal vydávání časopisu *Cäcilia*. Již rok nato založil a vydal 1. číslo dalšího časopisu s názvem *Fliegende Blätter für katholische Kirchenmusik*²⁹. Tento časopis byl vydáván nakladatelstvím Pustet v Řezně, byl rozšířen po celém Německu a čtyřicet jeho čísel bylo posláno dokonce i do Ameriky. V roce 1867 využil Witt generálního shromáždění katolických spolků německých zemí v Innsbrucku jako fóra, kde mohl veřejně předložit svoje plány na reformu chrámové hudby. Pokus o založení místního (tedy innsbruckého) reformního spolku se však tehdy nezdařil. V následujícím roce se mu však již podařilo založit takovýto spolek (*Allgemeines Deutschen Cäcilienverein*) na generálním shromáždění katolických spolků v Bambergu, jež zasedalo ve dnech 31. 8. – 3. 9. 1868. Založení spolku předcházelo jednak svolání ve *Fliegende Blätter*, dále zveřejnění návrhu stanov a vznik spolků v jednotlivých krajích. Witt byl zvolen generálním předsedou spolku a zůstal jím, s malou pauzou v letech 1876–77, až do své smrti. Na generálním shromáždění v Bambergu byly stanoveny následující cíle:

- zlepšení výuky zpěvu na všech biskupských a jiných chlapeckých seminářích
- založení školy pro chrámovou hudbu
- založení krajových spolků či diecézních komisí, které by měly působit reformně
- zhotovení soupisu doporučených kompozic, aby tak mohla být vyřazena hudba špatná a nedůstojná

---

²⁹ celým názvem „*Fliegende Blätter für katholische Kirchenmusik. Für Deutschlands Volksschullehrer, sowie für Chorregenten, Organisten und Freunde der Musik herausgegeben unter Mitwirkung mehrerer Musiker von Franz Xaver Witt.*“.

- úprava varhanických fasí tak, aby bylo umožněno spravedlivé vyplácení honorářů. Na dosazování učitelů hudby do učitelských seminářů by měli mít vliv pokud možno také biskupové, aby tak byli zaměstnání příslušní způsobilí vyučující.

Jako v pořadí svého vzniku již třetí reformní časopis se v roce 1868 objevila – opět pod Wittovým vydavatelským vedením – *Musica sacra*³⁰. I tento časopis vycházel u Pusteta a to měsíčně, tedy 12x do roka, přičemž každé druhé číslo obsahovalo hudební přílohu. Důvodem k založení nového časopisu bylo množství látky, kterou nebyl jeden časopis schopen pojmout. *Musica sacra* se zaměřila především na hudebně-historické články a v jejích přílohách byla uveřejňována díla starých mistrů. Jako generální předseda cecilského spolku a zároveň vydavatel dvou časopisů vedl Witt rozsáhlou korespondenci. Odesílatelé jemu adresované korespondence, z níž se v jeho pozůstalosti zachovalo více než 10500 dopisů, pocházeli ze 36 tehdejších států. V roce 1869 bylo Wittovi na jeho vlastní žádost propůjčeno beneficium v kostele Sv. Manga v Regensburgu-Stadtamhofu, kde se mu nabízela příležitost starat se ještě aktivněji o reformu. Do doby jeho pobytu v Stadtamhofu spadá cesta do Itálie, reforma dómského sboru v Eistättu, misionářská činnost a vedení instruktivního kurzu pro ředitele kůrů a varhaníky v St. Allen.

Důležitým pro Všeobecný německý cecilský spolek se stal rok 1870, kdy byl papežským breve³¹ „*Multum ad commovendos animos*“ (vydán 16. 12.) oficiálně schválen jako spolek církevní. V témže roce dal Witt podnět k vydání katalogu spolku (*Vereins-Catalog*), původně zamýšleného jako orientační pomůcka pro varhaníky a chrámové muzikanty, do něhož byla zařazena doporučená díla a to jak hudebniny, tak i teoretické spisy. O čtyři roky později (1874) hovořil Witt na již pátém generálním shromáždění cecilského spolku na téma „*Čemu by se měli vyhnout moderní skladatelé*“³². Oproti svému dřívějšímu apelu na provádění skladeb starým mistrům (viz *Augsburger Postzeitung* z r. 1859) požadoval nyní jako bezpodmínečný krok, vedoucí k obrodě chrámové hudby, podporu nové – původní tvorby. Neboť podle něj pouze moderní skladatelé formují cesty moderního myšlení a cítění v duchu cecilianismu, ovšem za podmínky, že zachovávají a respektují

---

³⁰ celým názvem: „*Musica sacra. Beiträge zur Reform und Förderung der katholischen Kirchenmusik.*“.

³¹ breve (z lat. brevis, i, e. breves litterae a z toho němec. Brief) - znamená původně každý písemný výnos zákonodárné autority, speciálně církevní; papežské breve (n. také apoštolské) – od XV. stol. výlučně jméno pro papežské výnosy, jež se vydávají ve formě méně slavné a často, nikoli však vždy, v záležitostech méně závažných.

³² „*Was haben die modernen Komponisten zu meiden*“.

kompoziční pravidla odvozená ze starých vzorů. Za hodna provádění pak považoval pouze ta díla starých mistrů, vyhovující požadavkům liturgickým (srozumitelnost textu atd.).

Předsedou cecilského spolku zůstal Witt až do své smrti. Zároveň redigoval časopisy *Fliegende Blätter* a *Musica sacra*. Za dobu jeho působení se cecilský spolek rozrostl, stejně jako narostl počet předplatitelů obou časopisů. V roce 1881 měl *Fl. Bl.* 2680 a *MS* 2255 abonentů.

3 ČESKÝ CYRILISMUS A JEHO NÁVAZNOST NA ŘEZENSKÝ CECILIANISMUS

3.1 K pojmu „cyrilismus“

Hledáme-li pojem *cyrilismus* v hudebních slovnících, nalezneme jej pouze v *Československém hudebním slovníku osob a institucí* (dále jen *ČSHS*)³³ Ve *Slovníku české hudební kultury*³⁴ lze toto heslo sice též nalézt, ovšem s pouhým odkazem na heslo *cecilianismus*. Autor hesla v *ČSHS* Gracián Černušák poměrně stručně shrnuje, že český cyrilismus navazuje od roku 1870 na reformní snahy německého cecilianismu, v jehož čele stojí jako průkopník Ferdinand Lehner, zakladatel *Obecné Jednoty Cyrillské* a reformního časopisu *Cecilie*. Černušák nahlíží důsledky reformy kriticky jako brzdu umělecké volnosti skladatelů. Jmenuje reprezentanty hnutí, kteří se více či méně drželi příslušných vytčených esteticko-hudebních cílů. Nezapomíná zmínit ani důsledky, jaké měla reforma pro výstavbu, či přestavbu varhan.

V *Pazdůrkově hudebním slovníku naučném* (dále jen *PHSN*)³⁵ najdeme několik vět k českému cyrilismu opět pod heslem *cecilianismus*. Poněkud šířeji se k cyrilskému hnutí v Čechách vyjádřil Antonín Čala ve své publikaci *Duchovní hudba*³⁶, kde v jednotlivých kapitolkách přibližuje jeho dějiny a program a zároveň vyjmenovává přednosti farních cyrilských jednot oproti chrámovým sborům.

Několik odstavců věnoval českému cyrilismu v rámci své rozsáhlé publikace *Geschichte der katholischen Kirchenmusik* Gustav Fellerer³⁷, zmiňuje jej však až k začátku 20. století a konstatuje, že česká chrámová hudba stála právě počátkem 20. století v zajetí tzv. cyrilismu, neboli české variantě cecilianismu a jmenuje dále jeho představitele, počínaje ovšem až Josefem Bohuslavem Foersterem.

---

³³ *Československý hudební slovník osob a institucí*, Státní hudební vydavatelství, Praha 1963/1965 (2 sv.).

³⁴ *Slovník české hudební kultury*, Supraphon, Praha 1997.

³⁵ *Pazdůrkův hudební slovník naučný*, část věcná, red. Gracián Černušák, Brno 1929.

³⁶ ČALA, Antonín: *Duchovní hudba*, Krystal, Olomouc 1946.

³⁷ FELLERER, Gustav: *Geschichte der katholischen Kirchenmusik*, Band II, Bärenreiter, Kassel-Basel-Tours-London 1976.

3.2 Počátky hnutí za obnovu chrámové hudby v českých zemích

První snahy o reformu církevní hudby v rámci ceciliánského hnutí v českých zemích spadají již do 1. poloviny 19. století, kdy byla založena *Jednota ku zvelebení kostelní hudby v Čechách* (1826) a *Pražská varhanická škola* (1830). Dalším pokusem o zlepšení kvality církevní hudby byla v roce 1860 výzva Pražské synody kromě jiného k „zakládání literátských kůrů v novodobé podobě církevních hudebních spolků“³⁸, které by pěstovaly zpěv především v mateřském jazyce. Tato potřeba byla vyvolána důsledky církevně politického dění v poslední čtvrtině 18. století, kdy Josef II. provedl v církvi radikální změny. V rámci těchto změn zrušil mj. i literátská bratrstva. Jak na následky těchto násilných zrušení reagovala synoda, líčí, resp. přímo cituje ve své publikaci Karel Konrád.³⁹ Po výzvě synody byly v roce 1863 schváleny nové stanovy obnovených literátských bratrstev a zároveň s nimi vyšel dvoudílný *Svatojanský kancionál*⁴⁰, v jehož předmluvě byly stanovy otištěny. Na vydání kancionálu vyšla v roce 1870 ve *Fl. Bl.* nadšená recenze z pera F. X. Witta, jenž tak významně povzbudil rozbíhající se reformní hnutí u nás. Úryvek z této recenze byl o dvanáct let později otištěn v *Cyrilu* v rámci retrospektivního pojednání Karla Konráda „*O obecné písni posvátné*“.⁴¹ Účinnějším podnětem k intenzivnějším reformním snahám se staly v roce 1863 oslavy cyrilometodějského milénia. Při příležitosti tohoto výročí byl také vysvěcen nově zbudovaný kostel v Karlíně, jenž byl zasvěcen svatým Cyrilu a Metoději. Stavbu, dimenzovanou pro tehdy nejlidnatější pražské předměstí, iniciovala *Katolická jednota*. Kostel byl vystavěn jako vzorová stavba historizující architektury ve stylu pozdně románské baziliky.

Přibližně v této době, resp. na konci šedesátých let 19. století, začaly být navazovány první osobní kontakty a vztahy mezi českými a německými reformátory. Kontakt konkrétně pražských reformátorů s F. X. Wittem pak bezprostředně navázal na ustavení *Všeobecného německého cecilského spolku* v roce 1870. Okolnosti, jenž vedly od pokusu F. Lehnera o založení pražské pobočky řezenského cecilského spolku (1873) k založení českojazyčného časopisu *Cecilie* (1874) a nakonec k založení samostatné *Obecné jednoty cyrilské* (1879), a

---

³⁸ LÉBL, Vladimír – LUDVOVÁ, Jitka: *Nová doba (1860–1938)*, in: *Hudba v českých dějinách*, Supraphon, Praha 1989, s. 365.

³⁹ KONRÁD, Karel: *Dějiny posvátného zpěvu staročeského od XV. věku do zrušení literátských bratrstev*, Praha 1893, s. 463–465.

⁴⁰ podrobně píše o Svatojanském kancionálu F. Lehner v *Cecilii* z r. 1874, č. 8, s. 69–72.

⁴¹ *Cyrill* z r. 1882, č. 6, s. 42–3.

kteřé jsou dokumentovány a komentovány v korespondenci, spadaly do politicky i národnostně mimořádně komplikovaných sedmdesátých let 19. století, kdy se v rychém sledu odehrávaly události, které ovlivňovaly postavení korespondentů i vztahy mezi Prahou a Řeznem. Proto v jednotlivých kapitolách tato prostředí a kontexty nejprve stručně shrnuji.

3.3 Situace v 70. letech 19. stol. ve střední Evropě se zřetelem k českým zemím⁴²

Podívejme se blíže na situaci a atmosféru sedmdesátých let 19. století ve střední Evropě. Byla to doba vnitřně velmi rozporná, pro kterou byly typické politické zvraty a všestranná polarizace společnosti.

Na jedné straně znamenala pro Čechy ztrátu nadšení z uvolnění společenských poměrů na počátku šedesátých let, a to zejména kvůli porážce české politické reprezentace ve státoprávních bojích. Rakousko-uherské vyrovnání, ke kterému došlo v roce 1867, zapůsobilo na Čechy, kteří se podobně jako Maďaři dovolávali uznání svých historických práv, velmi trpce. Jelikož jim však – na rozdíl od Maďarů – vyhověno nebylo, následovala v českých zemích řada protestních akcí a ještě tentýž rok odcestovalo několik českých politiků do Moskvy, aby se tam zúčastnili národopisné výstavy. Byli přijati dokonce samotným carem, cesta ovšem nic dobrého nepřinesla, naopak byli Češi v Evropě ještě více podezříváni z nekritického rusofilství. Podobný záměr pojal i František Ladislav Rieger, který chtěl o vnitřních poměrech Rakouska-Uherska informovat hlavního evropského politického protihráče – francouzského císaře Napoleona III. Dalšími příležitostmi, jak mohl český národ upozornit na svá historická práva a tradice, se stalo převezení českých korunovačních klenotů z Vídně do Prahy (1867) a o rok později položení základního kamene Národního divadla. Český národ nebyl tehdy jediný, který se dostal do konfliktu s liberální německou vládou.

Na druhé straně pozitivem byl v oné době vzrůst populace Čechů, s nímž zároveň posílilo jejich národní sebevědomí a sebeuvědomění. Důkazem toho byl nebývalý rozmach zejména v oblasti literární. Češi byli v té době navíc jediným národem střední Evropy, který se svým vzděláním a pozvolna i průmyslovým rozvojem mohl rovnat Německu. Ruku v ruce s růstem národního sebevědomí Čechů rostl samozřejmě i odpor k rakouské nadvládě i

---

⁴² informace čerpány z: Kolektiv autorů: *Dějiny zemí Koruny české 2: Od nástupu osvícenství po naši dobu*, Paseka, Praha 1992; Urban, Otto: *Česká společnost 1848–1918*, Svoboda, Praha 1982.

německému jazyku – doposavad jedinému oficiálně uznávanému jazyku na našem území –, který vyústil v Praze na podzim roku 1871 v protiněmeckých a protirakouských demonstracích. V důsledku těchto dění bylo české národní hnutí v sedmdesátých letech jako nesmiřitelná opozice velmi ostře perzekuováno, v rámci čehož bylo zasahováno i do spolkového života Čechů. Byli pronásledováni čeští novináři a soudobý německý tisk nadto velkou měrou ovlivnil vnější pohled a postoj vůči Čechům a jejich státoprávním nárokům.

Kvůli obavám císaře z nepokojů v Čechách navázal nový vládní kabinet v čele s hrabětem Hohenwarthem intenzivní jednání s představiteli česko-měšťanstva a české šlechty. Ta vyústila na podzim 1871 ve *fundamentálních člancích* (tzv. *Fundamentálkách*), které tvořily předpoklady pro budoucí české vyrovnání. V nich se hovořilo mj. o rozdělení země na okresy podle národností, což mělo zabránit přímým střetům, týkajících se zejména otázky úředního jazyka. Fundamentálky znamenaly pro český národ uznání jistých dosažených pokroků, a přestože pro Němce nepředstavovaly žádnou újmu, cítili se tímto poškozeni, ba dokonce ohroženi a zahájili proti Čechům protestní akce. Podporou jim přitom byli i uherští politici, kteří jakékoliv podobné změny odmítali. Císař tak nakonec podlehl nátlaku silnějšího a z Hohenwarthova projektu se nic nerealizovalo.

Na protest proti takovému neuspokojivému vyústění situace se čeští představitelé v roce 1873 rozhodli neangažovat se dále aktivně v politice a započali tzv. éru pasivní politiky. Předpokládali, že tímto manévrem dojde k zásadním posunům v rovnováze evropských sil, které vytvoří předpoklady k novému řešení české otázky. Tento krok byl ovšem z mnoha stran a především z úst moravských poslanců kritizován. V roce 1874 opět vstoupili nejprve moravští poslanci do moravského zemského sněmu a o rok později i do říšské rady. Podobný postup následoval v Čechách. S postupným zjišťováním, že pasivní politikou nelze ničeho dosáhnout, vstoupili nakonec čeští poslanci v roce 1878 zpět do zemského sněmu a o rok později i do říšské rady.

A právě do takto komplikované situace spadají první pokusy o navázání kontaktu mezi Prahou a Řeznem. V té době nastal rychlý sled změn i na mezinárodním a církevně politickém poli. V roce 1870 byl schválen *Všeobecný německý cecilský spolek* jako církevněprávní instituce. V témže roce porazilo Prusko Francii, čímž byl svržen Napoleon III a obnovena republika, a zároveň tím bylo umožněno politické sjednocení Německa (1871). Pro řezenské reformátory to znamenalo naplnění sjednocujících snah v rámci „zemí německého jazyka“. Zároveň ovšem nastala doba Bismarckova režimu, jehož politickým zájmům se odmítli podřídit představitelé katolické církve v Německu. Nastala tak

situace známá pod pojmem „kulturní boj“. Porážkou císaře Napoleona III zmizel na evropské politické mapě poslední vlivný stát, který diplomaticky podporoval katolickou církev. Podobný vývoj se odehrál i ve vnějškově katolickém Rakousku-Uhersku, kde vláda německých liberálů prosadila novou církevní legislativu, jež postavila církev znovu pod kontrolu státních úřadů.⁴³ V této situaci nastal zásadní obrat v římské diplomacii, který započal změnami na I. vatikánském koncilu (1869–70), kde se papež vzdal nároků na zbytky politické moci. Následující pontifikát Lva XIII (1878–1903) přinesl značnou modernizaci církevních institucí. Na diplomatickém poli znamenal mj. přesunutí sil z politiky do „kulturního boje“ v Německu a Francii, ve střední a východní Evropě pak podporu kulturní emancipace katolických Slovanů (Poláků, Chorvatů, Čechů), žijících pod vládami, které bránily jejich právům (Prusko, Rusko, Rakousko a Uhry, Turecko). Takto zběžně nastíněná situace a její další vývoj měl určitý vliv na výslednou podobu cecilianismu v německojazyčných zemích, i na postupné osamostatnění českého cyrilismu.

3.4 Dopisy českých představitelů reformního hnutí F. X. Wittovi

Důvody k domněnce, že mezi českými cyrilisty a německými cecilianisty probíhala od sedmdesátých let korespondence, nebylo třeba hledat nijak složitě. Prolistujeme-li první čísla časopisu pro posvátnou hudbu chrámovou – *Cecilii*, je nám zcela zřejmé, že komunikace představitelů reformního hnutí v obou zemích byla velmi čilá a že se neomezovala jen na písemný kontakt, nýbrž že se hudebníci a organizátoři i navštěvovali a vyměňovali si své zkušenosti osobně.

Pátrání po předpokládaných dopisech z tehdejší doby začalo v Praze. Za tímto účelem jsem navštívila Ústřední archiv města Prahy a Archiv Akademie věd ČR, kde jsem prošla *Soupis osobních písemných pozůstalostí a rodinných archivů v České republice*⁴⁴, *Průvodce*

---

⁴³ „květnové zákony“: a) tři rakouské zákony z května r. 1868 – obnovily platnost rak. občanského zákona z r. 1811 pro katol. manželství, zrušenou konkordátem z r. 1855 a upravily vztah školy a církve a dva rak. zákony z května r. 1874 – formálně zrušily konkordát z 1885 a upravily postavení římsko-katol. církve ve státě; b) německé zákony vydané r. 1873 – podřizovaly římsko-katol. církev státu (vyžadovaly státní souhlas k zastávání círk. úřadu, usnadnily vystoupení z církve); zrušeny 1879.

⁴⁴ *Soupis osobních písemných pozůstalostí a rodinných archivů v České republice*, uspořádala Jarmila Hanzalová, Sekce archivní správy Ministerstva vnitra, Praha 1995.

po *fondech literárního archívu*⁴⁵, *Průvodce po archívu Zdeňka Nejedlého*⁴⁶ a *Fondy a sbírky Archívu AV České republiky*⁴⁷, ovšem bez jediného kladného výsledku.

Poté, co jsem neuspěla v Praze, jsem se vydala do Řezna, kde byla jednoznačným cílem návštěvy *Bischöfliche Zentralbibliothek* (dále jen *BZB*)⁴⁸. Zde jsem zjistila, že korespondence mezi představiteli českého cyrilismu a řezenského cecilianismu skutečně probíhala a že se dopisy českých cyrilistů dochovaly a jsou uloženy v archívu *BZB*, kde je k nim navíc od roku 2007 k dispozici dvousvazkový katalog.⁴⁹ Vzhledem k rozsáhlému množství dochované korespondence, odeslané českými cyrilisty nejen z Prahy, ale i z jiných měst v Čechách (např. Mladé Boleslavi, Děčína, atd.) představitelům reformy chrámové hudby v Řezně, bylo nutné předmět této práce omezit na užší, reprezentativní vzorek. Výběr jsem zaměřila nejprve místně – na dopisy odesílané z Prahy, a následně personálně – na dopisy psané předními představiteli pražského cyrilismu čelní osobě cecilského hnutí v Řezně, již několikrát výše zmíněnému F. X. Wittovi.

Vůbec nejstarší z dopisů, uložených v *BZB* v Řezně a adresovaných Wittovi, pochází z června roku 1866. Jeho odesílatelem byl Karl Frank, varhaník působící v Praze. Za pravidelného dopisovatele lze považovat Edmunda Langerera, kněze působícího nejprve v Praze, jehož celkem 20 dopisů obdržel Witt v 60. a 70. letech⁵⁰. Od roku 1878 působil Langer v Děčíně, odkud v korespondenci s Wittem pokračoval. Mezi další korespondenty patřili Franz Dirschke, Guido Maria Dreves, Josef Bohuslav Foerster, Karl Jänig, Nikolaus Karlach, Alberto Rastrelli a Maurus Wolter. Celkové časové rozpětí korespondence je ohraničeno roky 1866 a 1888 (tedy rokem Wittovy smrti). Přesný počet dopisů a jejich časový rozptyl uvádím v tabulce v příloze. Kromě dopisů Wittovi nalezneme v *BZB* v Řezně i korespondenci českých hudebníků např. F. X. Haberlovi.

Aniž bychom chtěli snižovat váhu činnosti právě jmenovaných osob, jejichž dopisy, přeci jen je nelze řadit k těm, kteří se především podíleli na vzniku organizovaného cyrilského hnutí v Praze. Do mého zorného pole se po příslušné selekci dostalo nakonec 53 německy psaných dopisů, jejichž autory byli Josef Förster (15 dopisů), Ferdinand Lehner (19 dopisů) a František Zdeněk Skuherský (19 dopisů). Časové rozpětí těchto dopisů je

---

⁴⁵ *Literární archív, roč. 26, sv. 1-2, Průvodce po fondech literárního archívu PNP*, Praha 1993.

⁴⁶ *Průvodce po archívu Zdeňka Nejedlého*, Academia, Praha 1976.

⁴⁷ *Fondy a sbírky Archívu AV České republiky* (Barvíková, Janderová, Podaný), Praha 1999.

⁴⁸ *Bischöfliche Zentralbibliothek*, St. Petersweg 11–13, Regensburg.

⁴⁹ podrobnosti viz dále v kapitole 4.

⁵⁰ časové rozmístění dopisů viz v příloze č. 1.

ohraničeno lety 1872 a 1887 a zaujímají tak plných 16 let více či méně intenzivních výměn názorů, zkušeností a rad, týkajících se nově nastolovaných esteticko-hudebních zásad provozování liturgické hudby.

3.4.1 Vybraní Wittovi dopisovatelé

V této kapitole stručně shrnuji životopisy osobností, jež stály u zrodu a prvních pokusů o organizaci a institucionalizaci českého reformního hnutí za obnovu chrámové hudby v českých zemích a jejichž dopisům se v této práci věnuji.

3.4.1.1 Josef Förster (1833-1907)⁵¹

Josef Förster se narodil 22. 2. 1833 v Osenicích (okr. Jičín). V letech 1849–51 se v Praze připravoval na učitelskou dráhu a poté šel studovat hudbu na varhanickou školu, kterou absolvoval v roce 1852 s vyznamenáním jako první premiant. Nejprve působil jako varhaník kláštera ve Vyšším Brodě. Poté, co se vrátil do Prahy, působil jako učitel na varhanické škole a zároveň jako varhaník v kostelech sv. Vojtěcha, sv. Mikuláše a sv. Trojice. V roce 1863 se stal u sv. Vojtěcha ředitelem kůru a tuto funkci vykonával až do roku 1888. Od roku 1887 byl pak zároveň ředitelem kůru u sv. Víta na Hradě, kde působil až do své smrti. Významná byla jeho činnost pedagogická, vynikl ale i jako varhaník či hráč na harmonium. V době svého působení u sv. Vojtěcha ve funkci regenschoriho pozvedl místní kůr (kde byl tehdy varhaníkem Antonín Dvořák) na přední místo v Praze pěstováním velkých figurálních mší za účasti sólistů Prozatímního divadla. Záhy se však přiklonil k ceciliánskému reformnímu hnutí, které studoval mj. pobytem v Kolíně nad Rýnem (1873) a seznamováním se s díly starých mistrů. Toto jeho zaměření se projevilo i v jeho tvorbě, počínaje *Chorální mší*. V jeho kompozicích, ovlivněných reformou, můžeme vysledovat dvě období. Zatímco v prvním se pevně držel vzorů reformní hudby, ve druhém se jeho projev uvolnil a Förster začal používat novější harmonie. Velké zásluhy získal svou *Naukou o harmonii*, jež po desetiletí platila za naši nejlepší učebnici. Zemřel 3. 1. 1907 v Praze.

3.4.1.2 Ferdinand Lehner (1837–1914)⁵²

Narodil se 6. 6. roku 1837 v Rokycanech. Studoval v Praze, nejprve gymnázium a poté bohosloví. Na kněze byl vysvěcen 27. 7. 1861. Jako kaplan poté vystřídal různá místa. Nejprve působil ve Stupně (1862), poté v Michli (1863) a u sv. Havla v Praze. Roku 1865 se

---

⁵¹ informace čerpány z ČSHS, s. 342–343.

⁵² informace čerpány z ČSHS, s. 822.

stal kooperátorem v Karlíně. V roce 1890 dosáhl hodnosti papežského komoří. 1. 5. 1892 nastoupil na místo faráře u sv. Ludmily na královských Vinohradech, kde setrval až do své smrti 1. 3. 1914.

Za svého života podnikl několik cest do ciziny, zvláště do Německa (Řezno, Kolín n. R., Cáchy, Beuron), kde se seznámil s Wittovou cecilskou reformou chrámové hudby. Na ní a na českou tradici literátských bratrstev poté navazoval ve své práci hudebně reformní a organizační. Již jako kaplan u sv. Havla se věnoval chrámovému zpěvu, v Karlíně zřídil pěvecký chrámový sbor a pěveckou školu. Touto činností a zvláště pak provedením Palestrinovy osmihlasé mše *Hodie Christus natus est* v roce 1873 získal pro cecilskou reformu podporu a souhlas církevních kruhů. V tomtéž roce se stal zatímním generálním předsedou *Všeobecného spolku ceciliánského pro církevní hudbu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Když byl tento spolek k 1. 1. 1874 úředně zakázán jako státu nebezpečný, založil a vedl česky psaný časopis *Cecilie*, specializovaný na chrámovou hudbu, v němž i nadále propagoval cecilskou reformu. V roce 1875 se stal předsedou hudební sekce Akademie křesťanské v Praze, v jejímž rámci bylo o čtyři roky později povoleno založení *Obecné Jednoty Cyrillské*. Z jeho podnětu byly hojně zřizovány farní cyrilské jednoty v Čechách, na Moravě i ve Slezsku. Vedle široké organizační činnosti přispíval Lehner četnými články do *Cecilie* (později *Cyrilla*). Kromě hudby se v nemenší míře aktivně zajímal i o umění výtvarné. Od roku 1875 vydával jako bezplatnou součást *Cecilie* časopis *Method*, věnovaný křesťanskému výtvarnému umění a archeologii. O rok později se tento časopis osamostatnil.

3.4.1.3 František Zdeněk Skuherský (1830–1892)⁵³

Narodil se 31. 7. 1830 v Opočně. Studoval na gymnáziích v Hradci Králové a v Praze, kde pak pokračoval i v dalších studiích. Jelikož jej jeho otec, povoláním lékař, určil taktéž pro dráhu lékařskou, absolvoval Skuherský několik semestrů na fakultě medicíny v Praze a ve Vídni. Již od dětství se však vzdělával v hudbě, která u něj nakonec jednoznačně zvítězila nad medicínou. V letech 1846–47 navštěvoval v Praze varhanickou školu, kde byl žákem Josefa Pitsche a Jana Bedřicha Kittla. Později působil dvanáct let jako kapelník v Innsbrucku (1854–66), kde se stal ředitelem *Hudební jednoty* a ředitelem kůru při univerzitním chrámu. Provozoval zde velká symfonická a oratorní díla a povznesl tak úroveň Jednoty. Sám komponoval opery, písně a skladby chrámové a orchestrální. V roce 1866 se vrátil do Prahy, kde se stal ředitelem varhanické školy (byl jím do r. 1890), kterou v roce 1873 rozšířil

---

⁵³ informace čerpány z ČSHS. s. 509–511.

o 3. ročník. Tento ústav učinil postupně neobyčejně významným pro českou hudební kulturu konce devatenáctého a ještě i počátku dvacátého století. Vedle této funkce byl současně od roku 1868 ředitelem kůru u Nejsvětější Trojice ve Spálené ulici a od roku 1869 klavíristou císaře Ferdinanda V. a ředitelem dvorní kapely na Hradčanech. Jeho pedagogické schopnosti a teoretické znalosti mu v roce 1874 zjednaly členství ve zkušební komisi pro státní zkoušky z hudby a roku 1879 lektorát hudební teorie na pražské univerzitě.

Význam osobnosti Skuherského spočívá především na poli hudební teorie a v jeho učitelské a organizační činnosti; skladatelská činnost jeho umělecký profil pouze doplňuje. Ve všech oborech hudby vynikl nad průměr a jeho všestrannost z něj učinila skutečného hudebního polyhistora. Komponoval nejprve převážně světské skladby, teprve později se uplatnil i na poli církevním, kde se stal horlivým zastáncem reformních snah, které také v praxi zdařile prováděl. Ze světských skladeb jsou jeho dramatické práce více méně buditecké, bez většího jevištního účinku. Je autorem šesti oper, z nichž dvě zůstaly nedokončené, dále komorních a orchestrálních děl, písní a sborů a skladeb klavírních, varhanních a církevních. Napsal i množství teoretických spisů. Zemřel 19. 8. 1892 v Českých Budějovicích.

3.5 Výpověď dopisů k dosavadním znalostem o vývoji cyrilského hnutí v Praze a v Čechách

V kapitole, shrnující stav literatury o českém cyrilismu, jsem volně citovala z hesla v ČSHS, v němž jeho autor Gracián Černušák uvádí, že český cyrilismus navazuje od roku 1870 v čele s Lehnerem na německý cecilianismus. Toto konstatování přesně potvrzuje dochovaná korespondence. V následující kapitole se snažím podat podrobnější vhled do zmíněné návaznosti reformního hnutí v Čechách na hnutí německé, a to právě na základě obsahu dopisů českých cyrilistů.

Nejstarší z dopisů vybraných tří dopisovatelů je datován 4. dubna 1872 a jeho pisatelem je Skuherský. Z dopisu nelze jednoznačně určit, zda je vůbec prvním kontaktem obou pánů, nebo zda se tito již dříve znali. Jinak je tomu v případě Förstera, jenž v dopise z 28. června 1873 píše: „*Nechť mi to Vaše Důstojnost nemá za zlé, když hned ve svém prvním dopise, a třebaže Vaší Důstojnosti zcela neznám, již obtěžuji s prosbou.*“⁵⁴ Naopak z obsahu

---

⁵⁴ Förster Wittovi v dopise s datem 28. 6. 1873.

nejstaršího ze zachovaných dopisů Lehnerových, datovaného 10. července 1873, je zcela evidentní, že byli tito dva v kontaktu již dříve.

3.5.1 Sedmdesátá léta 19. století

Ilustrujme tehdejší situaci na poli chrámové hudby na vztazích pražských cyrilistů a F. X. Witta. Na základě obsahu i způsobu formulování dopisů lze poměr cyrilistů k Wittovi přirovnat ke vztahu žáků ke svému učiteli. Pražští cyrilisté – skladatelé, se snažili komponovat liturgické skladby zcela podle pravidel a ducha cecilianismu. Neměli však k dispozici „vzorové“ novodobé kompozice a počátkem 70. let pravděpodobně ještě ani příliš polyfonních skladeb starých mistrů. Své skladby proto zasílali Wittovi s prosbou o jejich posouzení, a zároveň si nechali posílat jeho vlastní „vzorové“ skladby. Dalším problémem byla neznalost správné interpretace staré hudby – především chorálu, ale též renesanční polyfonie. Proto Witta žádali nejen o písemné rady, nýbrž i o možnost osobně se účastnit příkladných hudebních produkcí v Německu. Jako příklad tehdejšího „vzorového“ vnímání Řezna, jako centra nejen odborně provozované liturgické hudby, nýbrž i nově – podle příslušných zásad – vznikajících skladeb, uvádím poměrně typický závěr jednoho z dopisů: „*Můžete-li, posuďte laskavě sám mé skromné snažení na základě přiložené mše, kterou prosím, abyste ode mne přijal. Bude mi velkým potěšením, budete-li mi o ní chtít napsat pár řádek.*“⁵⁵ Další ukázkou je začátek z Lehnerova dopisu: „*Za nádhernou mši op. 1 pro 2 hlasy můj nejhlubší dík. Ihned po dokončení Vašeho op. 6 ji nechám vytisknout, abych mohl našim chrámovým sborům a čtenářům mé Cecilie nabídnout něco vskutku lehkého a přece krásného.*“⁵⁶ Uvedme ještě začátek z jiného dopisu Skuherského, z něhož je patrné, jak striktně se v této době čeští cyrilisté řídili doporučeními německými cecilianisty: „*Přijměte můj nejsrdečnější dík za přijetí dedikace mojí mše, obzvláště však za pečlivost, s jakou jste prošel moji práci. Jsem Vám upřímně zavázán za mnohé a dobré rady a budu se jich přísně držet. Vaše postřehy jsou pro mne velmi cenné, neboť jste mne znovu v nejvyšší míře přesvědčil o Vaší citlivosti a znalosti věci.*“⁵⁷

Že snahy pražských cyrilistů nemálo komplikovala tehdejší politická situace, dokládá následující úryvek z dopisu, v němž Skuherský reaguje na Wittovo patrné naléhání seznámit se se zde provozovanými skladbami: „*Konečný výsledek nemůže být prozatím jiný*

---

⁵⁵ Skuherský Wittovi v dopise s datem 4. 4. 1872.

⁵⁶ Lehner Wittovi v dopise s datem 23. 5. 1876.

⁵⁷ Skuherský Wittovi v dopise s datem 9. 1. 1874.

než sklíčující, neboť o napodobování pod danými politickými a tak rozrytými vztahy nemůže být řeč. Zamýšlené návrhy na zlepšení chrámové hudby u nás momentálně nenalézají žádného sluchu. Netrvejte tedy prosím na Vašem požadavku seznámit se s repertoárem našich chrámových kůrů.“⁵⁸ Podobně i Förster vyjádřil svou lítost nad stavem chrámové hudby v Praze ve svém prvním dopise Wittovi, kde zároveň žádal o možnost zúčastnit se generálního shromáždění cecilského spolku v Kolíně nad Rýnem a o eventuální individuální instrukce, jež se měly týkat interpretace chrámové hudby, především chorálu: „*Jako abonent Vaší Důstojností redigovaného, reformě katolické chrámové hudby věnujícího se časopisu, sleduji s velkým zájmem ve Vaší vlasti již dosažené, vysoce potěšitelné výsledky na tomto poli, a jen z celé duše lituji, že my zde v Praze nejsme s to, alespoň přibližně směřovat k tomuto vznešenému cíli. Nechci hned zprvu Vaší Důstojnost okrádat o drahocenný čas líčením zdejších žalostných poměrů chrámové hudby [...], nýbrž dovoluji si Vaší Důstojnost jen co nejzdvořileji požádat, zda bych se v srpnu tohoto roku mohl účastnit v Kolíně nad Rýnem konaného generálního shromáždění cecilského spolku, resp. produkcí chrámové hudby. V nanejvýš zajímavém programu mne velmi lákají obzvláště čísla, která mají být provedena přísně chorálně, a sice proto, že my zde v Praze [...] máme jen velmi matné a tím pádem nejisté představy o tom, jakým způsobem a jakou cestou by měl být vlastně [chorál] uchopen a přednášen. Učinil jsem pevné rozhodnutí, začít o letošním adventu s chorálním zpěvem a opatřím si pro tento účel Enchiridion chorale od Joh. G. Mettenleitera. U příležitosti právě zmíněných hudebních produkcí v Kolíně doufám, že mnohé, co mi je nyní ještě nejasné, si urovnám a budu se podle toho [...] držet.*“⁵⁹ Na generální shromáždění v Kolíně byl nakonec Förster vyslán jako zástupce pražských ředitelů kůrů.⁶⁰ Toto rozhodnutí pražské městské obce a biskupsko-knížecí konzistoře vnímal jako významný posun v rámci reformy a takto je v dopise Wittovi komentoval: „*Mám radost z tohoto, při ohledu na naše nesnadné vztahy v každém případě příznivého, obratu, a doufám, že bude moct být pro dobrou věc uskutečněno mnoho; jak ještě uvádím dále, podnikl jsem již s panem kooperátorem, páterem Lehnerem z Karlína kroky, rovněž tak i v Praze založit spolek, který si obdobně vzal za úkol reformu chrámové hudby. Právě tak jsme obdrželi nadějně přísliby od Jeho Eminence,*

---

⁵⁸ Skuherský Wittovi v dopise s datem 5. 5. 1872.

⁵⁹ Förster Wittovi v dopise s datem 28. 6. 1873.

⁶⁰ o shromáždění podal Förster podrobnou zprávu – jak přislíbil – pražské městské radě; zpráva ze 24. srpna byla v plném znění otištěna v *Daliboru* (1873, č. 37, s. 298-300).

*arcibiskupa knížete Schwarzenberga, jakožto protektora spolku, (stejně) jako od ostatních duchovních pánů, a dá-li Bůh, začneme již letošní zimu.*⁶¹

Na září roku 1873, tedy zhruba dva měsíce po generálním shromáždění v Kolíně, připadlo 900leté výročí založení pražského biskupství. Při té příležitosti se v Praze konala slavnostní církevněhudební produkce, na níž pražští cyrilisté pozvali Witta, jenž se měl ujmout řízení vybraných skladeb. Aby usnadnili, resp. urychlili nacvičování skladeb, oznámil mu Lehner v dopise⁶², že se on sám, společně se Skuherským, ujme předběžných sborových zkoušek, zatímco Förster je bude doprovázet na varhany. Lehner dále Witta žádal jménem svým i jménem dalších hudebních příznivců, zda by byl tak laskav a dovolil jim v době své návštěvy v Praze svolat zdejší hudební znalce, kterým by poté Witt vysvětlil, jak velký význam má reforma chrámového zpěvu. Podmínky pro její uskutečnění považoval Lehner za příznivé, šlo mu především o to, aby byla prosazena skutečná – ve smyslu ta pravá (*die wirkliche*) – reforma, která by poté byla přijata ve všech farnostech. Problém v Čechách totiž spočíval v poněkud se rozcházejících názorech na odpovídající hudební styly. Lehnerovi proto velmi záleželo na tom: „... získat pro reformu ne pouze jednu stranu, nýbrž všechny.“⁶³ Ovšem navzdory tentokrát celkem příznivým podmínkám společensko-politickým se nakonec Lehner musel vypořádat s problémy ryze praktickými, týkajícími se organizace zkoušek na výroční slavnost. V dalším dopise Wittovi je zhodnotil jako velmi cennou zkušenost: „*Ti milí pánové mi přenechali nejen nacvičování, jak bylo domluveno, nýbrž také shánění zpěváků a zpěvaček. Před mým odjezdem na sebe totiž někteří pánové vzali s velkou ochotou obstarání sboru za mé nepřítomnosti. Poslední srpnový den jsem se vrátil do Prahy s nejlepší vírou, že se bude 1. září, podle domluvy, konat první zkouška. Se svými karlínskými zpěváky jsem přišel v pevně stanovenou hodinu a našel sál – prázdný. Od mého odjezdu se totiž vůbec nic nedělo. Následně jsem musel osobně se vši energií shánět zpěváky. Zkoušky se tím pádem zdržely a Vám tak zůstane víc práce, než (kolik) jsem zamýšlel. Vaše Důstojnost necht' má se mnou trpělivost, neboť za toto zdržení nemohu. Samotná produkce je zajištěna. Sbor je poměrně dost silný. Zkušenosti, které jsem při této příležitosti učinil, jsou pro mne vzhledem k založení zamýšleného spolku velmi cenné. Ani pan Skuherský, ani pan Förster či Dr. Procházka mě nepodpořili činem. Pouhé řeči ničemu nepomohou. Jediný Pivoda mi byl*

---

⁶¹ Förster Wittovi v dopise s datem 6. 7. 1873.

⁶² Lehner Wittovi v dopise s datem 10. 7. 1873.

⁶³ Lehner Wittovi v dopise s datem 25. 7. 1873.

při shánění zpěváků nápomocen.“⁶⁴ Přes vylíčené nesnáze Lehner Witt v dopise ubezpečuje, že „samotná produkce je zajištěna“⁶⁵, ovšem to ještě netušil, jaké překvapení je oba čeká na generální zkoušce, kterou již řídil Witt osobně. O průběhu této zkoušky se můžeme dočíst v prvním čísle prvního ročníku časopisu *Cecilie*: „K poslední zkoušce generální dostavil se Witt, jenž také produkci osobně řídil. Připomenouti dlužno, že vokalisté, kteří v předběžných zkouškách s píli nacvičení byli, ku zkoušce generální a k hlavnímu provozování se nedostavili (z jakých příčin? lze si domyslet), tak že soprany následkem zlomyslné desertace postrádaly žádoucí síly a bezpečnosti. Překážkám i nehodám navzdory provozování celkem velmi uspokojilo a kritika ve všech listech byla velmi příznivá. Všeobecně považována produkce u sv. Klementa⁶⁶ za první krok skutečné reformy církevního zpěvu v Praze.“⁶⁷ Že byla alespoň bezprostřední kritika této produkce opravdu „velmi příznivá“ potvrzuje např. úryvek z článku, jenž vyšel začátkem října v časopisu *Dalibor*. Článek shrnuje průběh zavádění reformy církevní hudby právě při příležitosti jubilejních oslav. Úryvek zní: „Účinek [hudební produkce] byl znamenitý. Provedení až na některé maličkosti – sbor ještě nebyl totiž dokonale navykl na zvláštní charakter skladeb těch – bylo zajisté pečlivé.“⁶⁸ Tato tvrzení, velmi milosrdně posuzující celou produkci, ovšem vyvrací sloupek uveřejněný v *Daliboru* v dubnu následujícího roku, kde pisatel upozorňuje čtenáře na reflexi samotného Witt. Ten zhodnotil celou slavnostní produkci v Praze na stránkách 4. čísla svého časopisu *Musica sacra*⁶⁹ velmi kriticky. Pisatel v *Daliboru* dává Wittovým slovům za pravdu a stručně shrnuje, že: „Zpráva ta obsahuje mnohou pernou pravdu, kterouž si mnohý z našich hudebníků může zapsati za ucho. Spůsob, jakým se zvláště někteří z našich ředitelů kůrů zachovali naproti slavnému reformatoru církevní hudby, [...], zejména, pak jak projevovali téměř okázale svou netečnost ke zkouškám i produkcím drem. Wittem řízeným, nalezl v zprávě zmíněné zasloužilého posouzení.“^{70 71}

---

⁶⁴ Lehner Wittovi v dopise s datem 15. 9. 1873.

⁶⁵ tamtéž.

⁶⁶ míněn sv. Kliment.

⁶⁷ z *Cecilie* 1874, č. 1, s. 5.

⁶⁸ [x]: V život uvedení reformy chrámové hudby církevní., in: *Dalibor* 1873, č. 40, s. 328.

⁶⁹ *MS* 1874, r. 7, č. 4, S. 29-31; viz příloha č. 3.

⁷⁰ *Dalibor* 1874, č. 15, s. 118.

⁷¹ průběh pražských oslav výročí zal. biskupství i předchozí návštěvu Kolína n. R. s účastí na generálním shromáždění ceciliánských spolků líčí Lehner podrobně ve svých *Cestopisných upomínkách hudebních*, otištěných na stránkách II. ročníku *Cecilie*.

Součástí oslav v Praze byla i neméně důležitá jednání ohledně založení cecilské jednoty pro české země. Této poradě předsedal sám Witt. Čeští představitelé reformy vnímali jeho přítomnost jako velmi živý podnět k vyvinutí maximálního úsilí konstituování této instituce. Za nejpřiléhavější pojmenování spolku, resp. jednoty „*kteřáž by zahrnula v sobě všechny země koruny české*“⁷², byl navrhován název „*Všeobecná česká jednota cecilianská*“. Již v této době bylo tedy uvažováno o poněkud odlišném nasměrování českého v poměru ke spolku německému. V článku v *Daliboru* jeho autor tehdy výslovně napsal: „...*upozorňujeme již napřed, že účel jednoty naší, ač jí za základ budou moci sloužiti z větší části stanovy* □ *všeob. něm. spolku cecilianského* □, *přec jest v mnohem ohledu zcela jiný. Nám přede vším jednati se musí mimo to, aby chrámová hudba spravována byla duchem liturgickým, zejména o to, aby velebné naše chorály staročeské a literácké naše spolky opět vzkříseny byly k novému životu. Naše snaha usilovně čeliti musí k tomu, aby národní náš jazyk i v církvi nabyl všude pevné půdy, pokud tomu přímo neodporují předpisy liturgické.*“⁷³ Výsledkem jednání z 30. září (1873) bylo „*konstituování spolku, jenž měl za úlohu, prakticky prováděti idey reformační v hudbě církevní. Za předsedu spolku toho, jenž nazván jest* □ *všeobecný ceciliánský spolek pro církevní hudbu v Čechách, na Moravě a v Slezsku* □ *zvolen jest velezasloužilý P. Lehner...*“⁷⁴

V dopise z počátku listopadu 1873, tedy více než měsíc po výročních oslavách, poslal Lehner Wittovi překlady referátů z českých časopisů, hodnotících – jak již bylo zmíněno výše – celou akci velmi kladně.⁷⁵ Zároveň referoval o pokračující práci na stanovách spolku, jejichž vypracování se komplikovalo tím, že musely být přizpůsobeny rakouským spolkovým zákonům, aby byla vůbec šance, že budou přijaty rakouským ministerstvem. I nadále se snažil všemožně podporovat prosazování reformy: „*Zatím jsem pilně agitoval. V biskupském semináři v Hradci Králové založili bohoslovci spolek, to samé slíbil ředitel pražského semináře. Ted' budu moci snadněji působit na rektory zbylých seminářů. Pan Förster pilně studuje na advent, pan Skuherský již zřídil farní pěveckou školu a vyučuje 33 chlapců, ve varhanické škole bude jako předmět zaveden chorální zpěv, probošt vyšehradské kolegiátní kapituly mi slíbil, že u kapituly prosadí reformu chrámové hudby, a já jsem zdvojnásobil svůj sbor. Tento týden zaútočím na více pražských farářů. Z královéhradecké*

---

⁷² Zprávy z Prahy a z venkova, in: *Dalibor* 1873, č. 38, s. 321.

⁷³ tamtéž.

⁷⁴ [x]: *V život uvedení reformy chrámové hudby církevní.*, in: *Dalibor* 1873, č. 40, s. 328.

⁷⁵ komentáře byly v překladu otištěny v *MS* 1874, r. VII, č. 4, s. 29–31.

*diecéze jsem obdržel celý seznam jmen hudbě nakloněných děkanů, farářů a kaplanů a denně píše několik dopisů. Zdá se, že si naše záležitost stojí dobře. Toť o všeobecném účinku.*⁷⁶

Sám Witt otiskl své vyjádření k pražskému zasedání (jež formuloval již v listopadu 1873) až v roce následujícím.⁷⁷ Popsal v něm průběh příprav k založení cecilského spolku a zároveň vyjádřil ochotu, resp. připravenost, podpořit jakoukoliv dobrou věc, týkající se obnovy chrámové hudby v Čechách. Tato slova – jak sám napsal – dokázal již mj. i svojí účastí na pražském shromáždění.

V prosinci 1873, v době adventu, sdělil Wittovi Förster, že konečně poprvé vystoupil s chorální mší, jejíž nastudování velmi pečlivě připravoval. Zájem o její provedení dokázala četná přítomnost duchovních i uměleckých příznivců a jeho úspěch pak potvrdily kritiky v *Prager deutsche Zeitung*. Sám Förster považoval tuto produkci za významný krok vpřed. Nadějná se zdála i situace kolem připravovaných stanov spolku⁷⁸, jejichž předání na ministerstvo vnitra i na všechny ordinariáty zařídil Lehner již počátkem prosince a které přijal velmi vlídně i arcibiskup. Ovšem velmi nemilým a značným překvapením bylo, když se cyrilisté dozvěděli, že rakouské ministerstvo vnitra vznik *Všeobecného spolku Cecilské jednoty* výnosem z 29. prosince 1873 zakázalo s odůvodněním, že se tento spolek jeví jako státu nebezpečným. Zákaz byl k 1. lednu 1874 tlumočen pražským policejním ředitelstvím. Jeho plné znění bylo otištěno v prvním čísle časopisu *Cecilie*, které vyšlo 15. ledna⁷⁹.

Pouhým sdělením zákazu se však Lehner nehodlal spokojit, nýbrž chtěl znát jeho konkrétní důvody. Proto se osobně, ještě spolu se Skuherským, Försterem a Pivodou, vydal na příslušné místodržitelství tyto důvody vypátrat. Dozvěděv se je, přetlumočil je ihned v dopise Wittovi: „... ministerstvo [...] spolek neschválí, jelikož tento: 1. by byl spolkem pro Čechy, Moravu a Slezsko, tedy spolkem země koruny české, proti kterým nynější ministerstvo táhne do pole, 2. kvůli nebezpečné organizaci. Třesou se totiž před velkolepým rozvětvením dílčích spolků a věří za tím politické pozadí. V poslední době byla totiž katolicko-politickému spolku zakazována shromáždění na venkově, proti čemuž tentýž [spolek] apeloval u říšského soudu. Ve stejnou dobu jsme upravili naše stanovy, [...] a tak si toto milé ministerstvo myslí, že zpěv je jen zástěrka, v pozadí že však leží skrytá politická agitace. 3.

---

⁷⁶ Lehner Wittovi v dopise s datem 3. 11. 1873.

⁷⁷ *MS* 1874, r. VII, č. 2, s. 11.

⁷⁸ Stanovy byly otištěny v 1. čísle III ročníku *Cecilie* na str. 1–2.

⁷⁹ ministerský zákaz byl citován v 1. čísle I ročníku *Cecilie* na str. 5–6.

*zřízením a rozšířením cecilského spolku by byla posílena nebezpečná feudálně-klerikální partaj, proti níž všechny státy energicky bojují, a něco takového nesmí stát trpět.*⁸⁰

Ovšem téměř bezprostředně po této bezvýsledné intervenci byla Lehnerovi velmi důvěrně sdělena rada, že by mohlo být povoleno založení spolku pouze pro Čechy (*Böhmen*) s vyloučením jakýchkoliv dílčích spolků (tzn. diecézních, vikariátních či farních). Dotyčná osoba mu však kladla na srdce, aby se o jejich rozhovoru nikde nezmiňoval, jelikož by to mohlo ohrozit její úřední postavení. Lehner se s celou záležitostí svěřil kardinálu Schwarzenbergovi, který jej však s poukázáním na momentální nepříznivé politické poměry od dalšího jednání odrazoval. Proti tomu ovšem Lehner ostře protestoval a po dlouhém dohadování si nakonec u kardinála zjednal příslibení podpory. Hned druhý den nato vydal Lehner v časopise *Čech* úvodník, v němž zdůrazňoval důležitost reformy a zároveň citoval s dávkou ironie ministerský zákaz. Článek se oproti jeho očekáváním, že bude zkonfiskován, objevil na první straně časopisu. Lehner se poté rozhodl přenechat již další iniciativu biskupům, jelikož usoudil, že by mohli vahou své autority zapůsobit více než on. Zanedlouho kupodivu obdržel – opět důvěrnou cestou – vzkaz od sekretáře kardinála, který vyslovil odůvodněnou domněnku, že lze schválení spolku s nadějí očekávat, jelikož kardinál Schwarzenberg spolu s ostatními biskupy šel jednat na ministerstvo. Lehner přijal tuto zprávu s rezervou, rozhodnut, nebude-li ani tento pokus úspěšný, pokračovat v reformní činnosti jako doposavad, tzn. především vydáváním časopisu, který by činnost jednotlivých farností sjednocoval. Teprve počátkem dubna přišla z vídeňského ministerstva nová odpověď, kterou kardinál obratem přeposlal Lehnerovi. Část odpovědi citoval Lehner opět v dopise Wittovi: „*Jestliže v pozadí této záležitosti stojí (sami) biskupové, měli to říci hned na začátku a nenastrkovat namísto toho soukromou osobu. Ministerstvo tedy není povinno skládat vám účty za svá nařízení.*“⁸¹ Na kardinálovo doporučení se Lehner opět osobně vydal na ministerstvo zeptat, proč je spolek považován za státu nebezpečný, rozhodnut za žádnou cenu tento boj nevzdávat. Za ocitování stojí následující úryvek z již výše zmiňovaného dopisu: „*Nynější státní mašinerie je zapřísáhlá nepřítelkyně katolické církve, a já považuji rozvětvený cecilský spolek za velmi důležitý pro probuzení křesťanského života. Tím ale nemá být řečeno, že složím ruce do klína. Neustále budu pracovat, klepat a dělat rámus. Co nechce povolit tato vláda, povolí druhá okamžitě. Je to jen otázka času.*“⁸² Lehner totiž nehodlal

---

⁸⁰ Lehner Wittovi v dopise s datem 13. 1. 1874.

⁸¹ Lehnera Wittovi v dopise s datem 8. 4. 1874.

⁸² tamtéž.

přistoupit na navrhované jakési „prozatímní“ – částečné řešení v podobě spolku, omezeného pouze na Prahu, neboť usiloval o rozšíření reformy po celých Čechách a Moravě. Ovšem i bez oficiálního uznání organizace se situace na kůrech vyvíjela uspokojivě. Časopis, který Lehner začal vydávat v lednu, si získal řadu čtenářů a dokonce předplatitelů, v Karlíně bylo zřízeno filiální vydavatelství chrámových skladeb řezenské firmy Pustet, stále více se prosazoval chorální zpěv. Jak Lehner, tak i Skuherský líčili v dopisech Wittovi vývoj reformy jako velmi slibný, a to nejen v Praze, ale i na Moravě – především v Brně, kde vzal reformu do svých rukou Pavel Křížkovský.

Další významnou událostí roku 1874 bylo srpnové 5. generální shromáždění cecilských spolků z celé střední Evropy, konané v Řezně, na nějž byli pozváni i pražští zástupci. Förster měl při té příležitosti přednést několik skladeb na své vlastní, dovezené harmonium. Jeho hra vzbudila všeobecné nadšení a obdiv. Více se o této události se můžeme dočíst na stránkách *Cecilie*⁸³, kde ji barvitě líčí Lehner, či v časopise *Dalibor*⁸⁴.

Přestože se i bez institucionalizované organizace reformní činnost vyvíjela poměrně zdárně, pražským cyrilistům takovýto stav nevyhovoval. Poté, co si Lehner na příslušných úřadech opakovaně potvrdil, že založení všeobecného spolku pro české země nebude povoleno, byl nakonec ochoten přistoupit na jemu již dříve doporučenou variantu, totiž založit spolek pouze pro Prahu, s jehož povolením by neměl být problém.

V první polovině května roku 1875 došlo k založení Křesťanské akademie pro vědy a umění (dále jen KA), jíž tvořily čtyři sekce. Jednu z nich představovala i sekce pro chrámovou hudbu. Po schválení stanov měl vedení hudební sekce převzít do svých rukou cecilský spolek, aby tak mohla být účinněji podporována reforma chrámové hudby. Činnost hudebního odboru Akademie, jejímž předsedou byl zvolen Lehner, byla zahájena cecilíánskou slavností v Praze ve dnech 21. a 22. listopadu. Avšak Lehner byl vůči dosahu působnosti Akademie skeptický, s čímž se také svěčil v dopise Wittovi: „*Podle mého osobního mínění bude sekce Křesťanské akademie pro chrámovou hudbu důležitá díky pěvecké škole, jež má být založena, a vzdělávání zpěváků, ovšem především jen pro Prahu. Na základě stanov sekce se zdá nějaká větší organizace nemožná. P. Langer se domnívá, že bychom v (této) sekci měli vypracovat stanovy pro farní spolky a poté doporučit jejich založení. Tomu se bráním. Čeho by se tím získalo, kdyby tu a tam vznikly farní spolky,*

---

⁸³ viz Lehner: *Cestopisné upomínky hudební*, otištěny na stránkách I. a II. ročníku *Cecilie* (r. I, s. 79–80, 91–92, 93–96, 101–105; r. II, s. 13–15, 19–21, 27–30.

⁸⁴ *Dalibor* 1874, č. 33, s. 258–259 a č. 34, s. 267–268.

rozptýlené po Čechách a Moravě, které by vůči sobě navzájem nebyly v žádném vzájemném vztahu, a nikdo by neměl právo je jaksi kontrolovat a vyžadovat zprávy o jejich působnosti? Mělo-li by později přeci jen dojít k založení velkého cecilského spolku, což je beztak jen otázka času, nebyly by ony samostatné farní spolky vůbec povinny vstoupit s všeobecným spolkem do užšího svazku. Moje „Cecilie“ je sice duchovním středem všech příslušných snah u nás a já stojím v osobním kontaktu se všemi podporovateli reformy chrámové hudby, to však nestačí. Měl jsem následující plán: Především by spolky měly být zakládány v čele s osvědčenými muži. Předsedové diecézí by pak měli organizovat zakládání krajových a farních spolků. Mezitím bych se s Vaší pomocí pokusil z Říma získat papežské breve, v němž by nám byly schváleny generální stanovy (podobné těm Vaším). Schválení těchže ze strany správních úřadů by pak podle mého názoru nemělo být obtížné. Poslední musí ale až do uskutečnění zůstat tajemstvím, neboť jsou zde vlivné osobnosti (zejména v lůně Křesťanské akademie), které by udělaly vše pro to, aby to zmařily, neboť jsou toho názoru, že sekce pro chrámovou hudbu je k podpoření její reformy postačující. Příští pondělí by měl být učiněn první krok. V Brně byla připravena cecilská oslava a při této příležitosti měly být založeny dva diecézní spolky, a sice jeden pro olomouckou a druhý pro brněnskou diecézi.⁸⁵ Ovšem ani oslava ani založení spolků se nakonec nekonaly, jelikož bylo na tu samou dobu svoláno zasedání německého cecilského spolku do Grazu a Lehner se obával, že by tyto akce mohly jednání v Grazu nějakým způsobem narušit.

V polovině prosince téhož roku (1876) vyšel ve *Fliegende Blätter* v rubrice „Notizen“ velmi zásadní článek⁸⁶, týkající se situace kolem snah o založení českého cecilského spolku. Autorem článku byl Witt, jenž v něm reagoval na zkušenost nejmenovaného německého regenschoriho, jenž byl během své návštěvy v Praze vystaven značným výtkám jednoho duchovního kvůli omezení německého cecilského spolku pouze na německy mluvící země. Witt na téměř celé stránce příslušných listů objasňuje, co on sám vnímá pod označením „Länder deutscher Zunge“. Článek je v podstatě nepřímou adresován pražským cyrilistům a jeho autor v něm ze široka argumentuje, proč doposud české země nebyly a ani v budoucnu nemohou být jako celek přijaty do *Všeobecného německého spolku cecilského*. V následujícím odstavci se pokusím shrnout obsah příslušného článku.⁸⁷

---

⁸⁵ Lehner Wittovi v dopise s datem 10. 7. 1876.

⁸⁶ *Fl. Bl.* 1876, r. XI, č. 12, s. 123.

⁸⁷ plné znění článku viz příloha č. 2.

Witt začíná apelací na svůj článek z předchozího čísla *Fliegende Blätter*⁸⁸, v němž vysvětluje, které země má na mysli pod označením „*alle Länder deutscher Zunge*“. Míjí jimi všechny ty, které patřily před rokem 1866 k německému spolku (*Deutscher Bund*). Dále jmenuje diecéze, které na vlastní žádost přistoupily k formujícímu se a papežem schválenému cecilskému spolku. Z českých mezi nimi byly kromě pražské ještě olomoucká, budějovická a litoměřická. Witt zdůrazňuje, že přeci bylo přáním i samotných duchovních představitelů z Prahy, Budějovic a Litoměřic, aby se rozšiřoval spolek, jenž dostal požehnání a souhlas papeže, tedy onen spolek německy mluvících zemí, resp. diecézí. Jelikož žádný druhý takovýto spolek v té době neexistoval, nemohou nyní čeští cyrilisté vyžadovat podporu jakéhosi svého spolku „soukromého“. Witt nadto zdůraznil, že se jeho interpretace označení „země německého jazyka“ (kterou ostatně zveřejnil již dříve) opírá o znění hlavního dokumentu cecilského spolku, které je však v rozporu s výkladem novějším, jenž byl formulován na zasedání v Grazu v srpnu roku 1876, a se kterým on nemůže souhlasit. Pokračování Wittova komentáře se pak ještě konkrétněji dotýká situace v Čechách. Z jeho vyjádření je patrné, že si nepřeje, aby zde vznikl samostatný cecilský spolek, ovšem zároveň si uvědomuje, že jeho založení nemůže bránit. Jeho hlavním argumentem proti vzniku spolku, resp. proti začlenění českého spolku do obecného spolku německého, je konstatování skutečnosti (a na tomto místě se již po několikáté odvolává na svůj dřívější článek v časopise *MS*)⁸⁹, že ne ve všech oblastech českých zemí hovoří lidé německy. Dokonce prý i v Praze lze již jen zřídka slyšet na ulici němčinu, s výjimkou cizinců. A právě v tom vidí hlavní bariéru, proč nelze české země jako celek do spolku přijmout. V Lehnerově požadavku, v němž je velmi naléhavě a nekompromisně zdůrazňována právě a především snaha o kompletní začlenění českých zemí, spatřuje Witt národnostní choulostivost (*Nationalitätsempfindlichkeit*) Čechů. V závěru svého článku pak již pouze suše a věcně konstatuje, že situace se změní tehdy, až Češi přestanou zdůrazňovat mj. právě národnostní otázku. Nyní se prý zcela, ba dokonce nad jeho očekávání vyplnila jeho předtucha, že nevstoupí-li Češi do jejich (německého) spolku (a tedy pod jejich podmínkami), budou muset velmi tvrdě bojovat s nepříjemnými následky. K tomu doslova dodává, že „*konec se zdá odpovídat té skutečnosti [...], že kdo nepatří k velkému celku, nemůže úspěšně šířit své působení dál.*“⁹⁰ Ovšem v zápětí pokračuje konstatováním, že jak známo, vinu na tom, že se

---

⁸⁸ *Fl. Bl.* 1876, č. 11.

⁸⁹ *MS* 1874, r. VII, č. 2, s. 11–12; viz příloha č. 4.

⁹⁰ *Fl. Bl.* 1876, r. XI, č. 12, s. 123.

v Čechách doposavad příslušný spolek nekonstitoval, nese rakouská vláda. V závěru však zdůrazňuje, že kdokoliv, kdo ovládá německý jazyk, je ve spolku kdykoliv vítán, ať již přijde odkudkoliv a je členem jakéhokoliv spolku. Jasně tedy dává najevo, že německý cecilský spolek nechce být a není vymezen národnostně, nýbrž pouze čistě jazykově.⁹¹

Že došlo – jak je již nyní zřejmé – mezi Wittem a Lehnerem, resp. mezi českými a německými reformátory k zásadnímu nedorozumění, týkajícího se představ o funkci a podobě, resp. organizaci spolku, pochopil Witt již při své návštěvě Prahy v září roku 1873. Veřejně toto své zjištění vyslovil ve výše zmíněném čísle časopisu *MS* z února roku 1874.⁹² Napsal zde, že: „*Téměř nikdo z přítomných neměl správnou představu o základní podmínce působení našeho spolku a přáli si jinou organizaci a jiný postup, než jaký jsem měl na mysli já.*“⁹³

Tolik tedy Wittova reflexe situace v Čechách, jak ji uveřejnil v časopise *Fliegende Blätter*. Vyjádřil-li se takto i přímo v některém z dopisů Lehnerovi nevíme. Lehnerovi však jeho článek rozhodně nezůstal neznámý. Tři dopisy, které od něj Witt obdržel v roce 1877, byly vůbec posledními, které mu Lehner poslal.

V prvním z nich, s datem 9. ledna, ostře na Wittův článek reagoval. Nesouhlasil s jeho □napadáním□ českých cyrilistů a opětovně zdůraznil obtížnost rychlejšího prosazování reformy za stávající politické situace, kterou, jak víme, Witt velmi dobře znal, kterou však nahlížel oproti Čechům diametrálně odlišně. Lehner rozhodně odmítl nařčení z národní přecitlivělosti a byl přesvědčen, že co mohlo být v rámci reformy učiněno, učiněno bylo. On sám se snažil dělat tolik, kolik mu dovolil politický režim a ve své práci hodlal i nadále pokračovat. Zároveň neustále doufal v politický zlom, jenž by posléze umožnil další reformní kroky, k nimž byl ostatně již terén připravený.⁹⁴

Ve druhém dopise z listopadu 1877 Lehner kromě jiného pochvalně referoval o právě proběhnuvších cecilských oslavách i dalších hudebních produkcích v Praze s dodatkem, že podrobnější zprávu z oslav sdělí páter Langer.

Poslední z trojice dopisů, datovaný na Štědrý den, byl velmi stručný. Lehner Witta pouze informoval ohledně vytištění provozovacího materiálu (mj. i jeho – Wittovy – mše) a

---

⁹¹ tamtéž – volně interpretováno, přesná Wittova formulace viz příloha č. 2.

⁹² tento příspěvek Witt napsal již 22. 11. 1873.

⁹³ *MS* 1874, r. VII, č. 2, s. 11; viz příloha č. 4.

⁹⁴ volně citováno z dopisu Lehnera Wittovi s datem 9. 1. 1877.

připojil přání k Vánocům a Novému roku. Po tomto dopise následovala tříletá pauza, v níž nebyl s Witem v písemném kontaktu ani jeden ze tří vybraných dopisovatelů.

3.5.2 Přelom 70. a 80. let 19. století

Konec sedmdesátých let znamenal pro české země zlomové období. V roce 1879 padl ve Vídni vládní kabinet německých liberálů v čele s knížetem Auerspergem a na jeho místo nastoupila nová vláda, v jejímž čele stál hrabě Eduard Taaffe. V tomto roce také Češi opět aktivně vstoupili do politiky, a to poté, co na protest proti předchozí vládě, která od roku 1873 Čechy ignorovala, zahájili tzv. politiku pasivní rezistence. V říjnu roku 1879 vstoupili čeští poslanci poprvé do říšské rady a 17. listopadu předali císaři Františku Josefu I. tzv. „minimální program“, jehož obsah se týkal především jazykového problému (zrovnoprávnění češtiny s němčinou) a úprav ve školství. Těmto požadavkům bylo vyhověno, ovšem pouze zčásti.

Co se týče oblasti chrámové hudby, byly od vydání zákazu založení spolku v roce 1874 přepracovány jeho stanovy, které byly poté, co došlo ke změně vlády, schváleny nejen církevní hierarchií, ale i novou rakousko-uherskou vládou⁹⁵. Schválení stanov předcházela ovšem ještě jedna významná událost, jež se stala vhodnou příležitostí k vykonání dlouholetého záměru založení jednoty. Tou bylo jubileum, připomínající pětisetleté výročí úmrtí „otce vlasti“ Karla IV. K této slavnosti, pořádané hudební sekci Křesťanské akademie, se sjeli hudebníci a příznivci chrámové hudby z téměř všech českých i moravských diecézí. Na památný den 29. listopadu 1878 svolal předseda hudebního odboru Lehner valnou hromadu, na níž především zdůraznil potřebu rozšíření hudebního odboru KA, jež by v sobě zahrnoval i veškeré diecézní a farní jednoty, pečující o chrámový zpěv. Poté, co přítomné shromáždění jeho myšlenku podpořilo, podal Lehner návrh: „*aby sekce hudební při Akademii takto rozšířená pojmenovala se □Obecnou Jednotou Cyrillskou□*“.⁹⁶ Od této doby se tedy i na stránkách časopisu *Cecilie* hovoří již výhradně o jednotě cyrillské. 21. listopadu 1879, tedy přesně čtyři roky po slavnostním zahájení činnosti hudebního odboru KA, se na svátek sv. Cecilie konala první valná hromada *OJC*. Účastnil se jí mj. i její protektor – arcibiskup kardinál Bedřich kníže ze Schwarzenbergu. V souladu s novým názvem jednoty byl také přejmenován časopis *Cecilie* na *Cyrilla*. O rozhodnutí, spolu

---

⁹⁵ nové stanovy *Obecné Jednoty Cyrillské* byly schváleny výnosem ze dne 31. 1. 1879, který vydalo c. k. místodržitelství; o schválení stanov informovalo na titulním listě 3. číslo časopisu *Cecilie*, vydane 15. 3. 1879.

⁹⁶ *Cecilie*, r. VI, č. 1., s. 1.

s odůvodněním změny názvu časopisu byli jeho čtenáři informováni v 6. čísle *Cecilie*: „*Aby obecná Jednota Cyrillská a orgán Jednoty pod záštitou jednoho světce byly, odevzdává po půlšestileté přípravě sv. Cecilie, všeobecná patronka hudby posvátné, list svůj CECILII domácímu patronu hudby posvátné, sv. CYRILLU.*“^{97 98}

Ovšem neustále zde zůstával problém s omezením spolku pouze na Čechy, což bránilo ostatním členům KA, zřizovat diecézní či farní spolky i v jiných zemích v rámci Rakouska. Lehner, resp. výbor hudebního odboru KA tedy formuloval na mimořádné valné hromadě KA dodatek, o nějž měly být jinak nezměněné stanovy spolku doplněny: „*Obecná jednota Cyrillská skládá se z jednot odvětvových, t. j. z Cyrillských Jednot diecézních a farních v královstvích a zemích na říšské radě zastoupených.*“⁹⁹ Jelikož rakouské ministerstvo povolilo již i v několika rakouských diecézích zřízení cecilských jednot, jež byly filiálkami velké jednoty cecilské v Německu, nepochybovali čeští cyrilisté, že by jim příslušné ministerstvo nevyhovělo. A skutečně již o dva měsíce později Lehner v březnovém čísle *Cyrilla* na titulní straně oznámil, že rakouské ministerstvo vnitřně schválilo výnosem z 20. února t. r. (1880) příslušný dodatek a to v tomto znění: „*Změnou stanov úředně schválených nabývá Obecná jednota Cyrillská práva ku zřizování odvětvových Cyrillských jednot diecézních a farních kromě království Českého též i v jiných zemích rakouských.*“¹⁰⁰

Rok 1880 byl pro Čechy dále velmi významný tím, že byl z popudu papeže Lva XIII. v celé katolické církvi vyhlášen Cyrillským rokem. V jeho rámci byli oslavováni oba soluňští bratři. V Praze se konala ve dnech 4., 5. a 11. července veliká cyrilomethodějská slavnost a ke konci téhož měsíce (24. 7.) pak byla svolána první valná hromada *OJC*. Tento detail osvětluje skutečnost, že při osamostatňování cyrilského hnutí sehrálo svou roli změněné mezinárodní klima, ovlivněné politikou papeže Lva XIII, který v mezinárodním měřítku vyjadřoval veřejnou podporu katolickým Slovanům, žijícím pod antiklerikálně naladěnými vládami (Prusko, Rusko, Turecko, ale i Rakousko-Uhersko).

I následující rok 1881 byl zasvěcen sv. Cyrillovi, tentokrát ovšem již výlučně v českých zemích. Jak napsal v *Cyrillu* sám Lehner, úkolem tohoto roku bylo především zakládání farních jednot a to „*po veškerých vikariátech všech diecézí českomoravských*

---

⁹⁷ *Cecilie*, r. VI, č. 6., s. 1.

⁹⁸ podrobnější zdůvodnění, resp. vysvětlení změny názvu *OJC* i jejího časopisu lze nalézt v *Cecilii*, r. VI, č. 2.

⁹⁹ *Cecilie*, r. VII, č. 1., s. 7–8.

¹⁰⁰ *Cyrill*, r. VII, č. 3., s. 17.

bez rozdílu hranic a jazyka.“¹⁰¹ Neboť „církev hranic nemá a víra svatá jest mluvou, které rozumíme všichni.“¹⁰² Tento výrok bezpochyby narážel na Wittovo vyjádření ve *Fl. Bl.* z prosince roku 1876, v němž Witt zdůrazňoval právě onu jazykovou jednotu *Všeobecného německého cecilského spolku*. V tomto aspektu, jak již bylo řečeno výše, se tedy oba reformátoři rozcházel, jelikož Lehner právě jazykovou odlišnost za komunikační bariéru nepovažoval, jak jasně vyplývá z jeho výroku. *OJC* v Čechách posléze získala podporu samotného papeže Lva XIII, jenž jí v roce 1881, v den svátku sv. Cyrilla a Methoděje, udělil své apoštolské požehnání. Lehnera o tom tehdy informoval dopisem přímo z Říma Msgr. František hrabě Schönborn.

3.5.3 Osmdesátá léta 19. století

V roce 1881 byl Förster jediným, kdo téměř po šestileté pauze obnovil písemný kontakt s Wittem. První dopis, jenž mu poslal¹⁰³, obsahoval jako jednu ze dvou příloh zprávu o nových varhanách v kostele sv. Vojtěcha v Praze s prosbou, zda by mohl být příslušný článek otištěn ve Wittových listech. Varhany u sv. Vojtěcha byly totiž prvním nástrojem v Praze, postaveným v reformním duchu a staly se tak přímým dokladem zvukového ideálu, jak jej hlásal řezenský cecilianismus. Na jejich stavbu byla povolána bavorská varhanářská firma G. F. Steinmayer & Co. z Oettingenu. V souvislosti se stavbou nových varhan zmiňme i regotizaci chrámu sv. Vojtěcha, provedenou v letech 1875–77, v jejímž rámci byla pro nové varhany upravena kruchta.¹⁰⁴ Druhou přílohu dopisu představovala 1. část učebnice harmonie, kterou se Förster rozhodl napsat a poté doporučit jako školní pomůcku na konzervatoři, kde tou dobou suploval za onemocnělého ředitele výuku hudební teorie. V této učebnici hodlal představit svoji vlastní pedagogickou metodu. Kniha měla sloužit především samoukům a Förster se v ní dbal vyvarovat jakýchkoliv spekulativních teorií, polemik i historických poznámek. Jednotlivé části vznikající učebnice posílal Förster postupně Wittovi s nadějí, že ten jeho dílo ocení. Učebnice měla vyjít jak v němčině, tak i v češtině.

---

¹⁰¹ Lehner, F.: *Zakladatelům Cyrillských Jednot na vědomost*, in: *Cyrill*, r. VIII, č. 7–8, s. 50.

¹⁰² tamtéž.

¹⁰³ dopis s datem 7. 2. 1881.

¹⁰⁴ podrobněji a zároveň kriticky komentuje přestavbu varhan ve 2. pol. 19. stol. Vladimír Němec ve své publikaci *Pražské varhany*, Praha 1944.

Shodou okolností pojal podobný záměr i Skuherský, který ve svém posledním a zároveň jediném a velmi stručném dopise z osmdesátých let, zaslal Wittovi jeden exemplář své učebnice harmonie s prosbou o příležitostný komentář.¹⁰⁵

Jak již bylo řečeno, a je zřejmé též z časové tabulky¹⁰⁶, jediným a spíše již jen občasným nežli pravidelným Wittovým dopisovatelem zůstal v osmdesátých letech Josef Förster. V dopisech Witta i nadále informoval o pokračující reformě, eventuelně přikládal články z novin. Hojně také prováděl jeho skladby a v dopisech neopomínal zdůrazňovat, že v Praze sklízí úspěch. On sám posílal Wittovi své skladby s žádostí o jejich přijetí do cecilského katalogu (*Cäcilien-Vereins-Katalog*). Tento katalog obsahoval jak nové kompozice, odpovídající stylovým ideálům cecilianistů, tak i chrámové skladby starých mistrů. O přijetí skladeb, předložených k tisku, rozhodoval sbor referentů, k nimž vedle Witta patřili od roku 1870 Karl Grith, Friedrich Koenen, Bernhard Kothe, Johann Georg Mayer, Bernhard Mettenleiter, Heinrich Oberhoffer a Friedrich Schmidt. V roce 1872 přibyli ještě Franz Xaver Haberl, Karl Friedrich Leopold Heinze, Utto Kornmüller, Peter Piel a Ignaz Traumihler. Pětisvazkový katalog těchto vybraných kompozic lze stejně jako dopisy nalézt v *BZB* v Řezně. Není ovšem úplný, tj. neobsahuje všechny skladby, původně určené k zařazení.

Významnou změnou ve Försterově životě bylo jeho jmenování dómským kapelníkem. V prvním ze čtyř posledních dopisů z roku 1887 Förster sděluje Wittovi zatím ještě neoficiální rozhodnutí o tom, že by měl převzít vedení chrámové hudby v katedrále sv. Víta, což si přeje jak arcibiskup Schönborn tak i dómská kapitula. Jelikož si chrámová hudba u sv. Vojtěcha získala do té doby dobré jméno díky Försterově působení, byl právě on, jako nejkompetentnější, povolán do katedrály. Tam totiž přetrvávala – na rozdíl od ostatních pražských chrámů a kostelů – tzv. nereformovaná hudba poměrně dlouho. Tehdejší kapelník Jan Nepomuk Škroup byl pro svůj laxní postoj k reformě častěji nepřímou, ale i přímo pranýřován na stránkách *Cecilie* a *Cyrila*, ale i v řezenské *MS*. Důvod byl zjevný. Škroup zastával úřad v diecézi, jež přistoupila k reformě, a bylo od něj tudíž očekáváno, že se katedrála stane vzorovým centrem reformní hudby. Jak se vyjádřil Lehner v jednom z dopisů ze sedmdesátých let: „*Bude-li to takhle pokračovat i nadále, bude zde stát katedrála se svým šlendriánem izolována. Tam však jen stěží zbývá nějaká naděje, protože... Těch příčin je mnoho. [...] V posledních dnech se konalo [...] několik přednášek o chrámové hudbě. Byli*

---

¹⁰⁵ dopis s datem 11. 11. 1885.

¹⁰⁶ viz příloha č. 1.

přítomni nejlepší chrámoví dirigenti s výjimkou Škraupa.“¹⁰⁷ Právě J. N. Škroup byl tehdy svatovítským ředitelem kůru, který se – jak je patrné z právě citovaného útržku z dopisu – nedokázal přizpůsobit nově nastavenému kurzu chrámové hudby.¹⁰⁸ V roce 1887 byl po 42 letech služby penzionován a na jeho místo povolán Josef Förster. Jeho syn Josef Bohuslav Foerster zaznamenal později události oné doby takto: „Zanedlouho potom jmenován tatínek kapelníkem dómu, jako nástupce J. N. Škraupa, odcházejícího do výslužby. S novým ředitelem chrámové hudby vešla ovšem i reforma v posvátné prostory chrámu svatovítského, a jelikož starý varhaník neznal církevních tonin, ředitel Škraup neprovozoval starých mistrů, nastala mi nová povinnost: hráti v neděli a ve svátek při velké mši svaté i na Hradčanech.“¹⁰⁹ Jakmile bylo rozhodnutí o novém dómském kapelníkovi oficiální, napsal Förster Wittovi k okolnostem tohoto kroku podrobněji: „Tímto si dovoluji oznámit, že mi bylo propůjčeno místo dómského kapelníka u sv. Víta v Praze, a sice bez vypsání konkurzu. Co to znamená pro chrámovou hudbu, nemusím vysvětlovat. Jak kníže-arcibiskup, hrabě Schönborn, tak i velevážená dómská kapitula mi nabízejí své plné sympatie a já se modlím k Bohu, abych mohl dokázat, že jsem této veliké důvěry hoden. Stálý sbor bude sestávat z 24 zpěváků, instrumentální mše se budou provádět pouze 7x do roka, můj nástup se uskuteční ve druhé polovině měsíce srpna. Ceciliánská hudba zvítězila, Bohu díky.“¹¹⁰

Následovaly ještě dva – již poslední – dopisy od Förstera. V prvním z nich¹¹¹ Witta upozorňuje na přiložený článek¹¹² o chrámové hudbě. A konečně v posledním dopise, datovaném 11. 12. 1887, líčí Förster mj. svůj náhled na způsob provedení Wittovy *Exultet-Messe*. Děkuje za přijetí svých skladeb do spolkového katalogu a zakončuje dopis přáním k Vánocům a Novému roku.

3.6 Charakteristika českého cyrilismu

Na základě doposavad uvedeného shrnuji v této kapitole příčiny, které vedly v Čechách ke vzniku *Obecné Jednoty Cyrillské*, neboli samostatného reformního hnutí, které

¹⁰⁷ dopis Lehnera Wittovi – nedatován (s velkou pravděpodobností z 1. pol. 70. let).

¹⁰⁸ o stavu chrámové hudby ve svatovítské katedrále se – v souvislosti s uvedením Beethovenovy *Mše C dur* tamtéž – vyjádřil F. X. Witt (resp. zde tlumočil vyjádření přispěvatele v čsp. *Dalibor*) v *MS*, r. VII, č. 3, s. 18–20; viz příloha č. 5.

¹⁰⁹ FOERSTER, Josef Bohuslav: *Poutník*, Aventinum, Praha, 1929, s. 98.

¹¹⁰ Förster Wittovi v dopise s datem 4. 6. 1887.

¹¹¹ korespondenční lístek s datem 20. 8. 1887.

¹¹² název periodika, ani jiné údaje, které by nám usnadnily dohledání příslušného článku, Förster neuvádí.

bylo již víceméně nezávislé na německém cecilianismu. Rysují se zde podle mého názoru dva důvody, na jejichž základě byl původně zamýšlený spolek *ceciliánský* přejmenován na spolek *cyrillský*.

První z oněch dvou důvodů stručně a výstižně formulovala ve své studii Jarmila Gabrielová: „*Volba jména slovanského věrozvěsta a domácího patrona sv. Cyrila, považovaného tradičně též za prvního učitele liturgického zpěvu a zakladatele zpěvu obce, dává [...] tušit jistou odlišnost domácích snah od cecilského hnutí německého, spočívající ve zdůraznění národního a vlasteneckého aspektu, v péči o přestování kostelního zpěvu v českém jazyce a dokonce v podpoře snah o zavedení či obnovu slovanské liturgie.*“¹¹³ Na odlišný účel domácího hnutí veřejně a zcela otevřeně poukázal již v roce 1873 pisatel v *Daliboru*. Nemyslím si proto, jak se snad mohl domnívat Witt, že šlo českým reformátorům pouze o to, odlišit se od německého cecilianismu za každou cenu. Obnovení staročeského chorálu a literátských zpěvů v českém jazyce na mě působí jako zcela přirozená snaha domácího obyvatelstva o oživení české křesťanské liturgické tradice a o její zachování pro další generace. Vzpomeňme, že sám Witt potvrdil svým výrokem ve *Fl. Bl.* z roku 1876¹¹⁴, že zde v oné době navzdory začlenění českých zemí do Rakouska-Uherska stále převažovala čeština.

Druhým důvodem, který s předchozím těsně souvisí, bylo Wittovo tvrdošíjně zastávané stanovisko, resp. podmínka, pod níž byl ochoten přijmout do Všeobecného německého spolku pouze vybrané české diecéze. Touto podmínkou, jak již bylo několikrát řečeno, bylo aktivní ovládnutí německého jazyka. Wittovy poměrně ostré výroky o národnostní citlivosti, či choulostivosti (*Nationalitätenempfindlichkeit*) Čechů¹¹⁵, myslím rozhodně nejsou na místě. V jednom z dopisů¹¹⁶ je jednoznačně odmítl i Lehner, jehož přístup k vnímání spolku byl, jak si to i sám Witt uvědomoval, z tohoto hlediska zcela odlišný, založený na principu zemském. Lehner se bránil jakémukoliv územnímu štěpení, které by zcela logicky narušilo plynulé a rovnoměrné šíření reformy po českých zemích. Proto nemohlo dojít mezi Wittem a Lehnerem k vzájemné dohodě. Wittovým mocným argumentem proti přijetí českých zemí jako celku do Všeobecného spolku německého byl

---

¹¹³ GABRIELOVÁ, Jarmila: *Katolická moderna a hudba: Hudba na stránkách časopisu Nový život.*, in: Zajatci hvězd a snů. Katolická moderna a její časopis Nový život (1896-1907), Brno 2000, s. 255.

¹¹⁴ *Fl. Bl.* 1876, Jg. 11, N. 12, S. 123; viz příloha č. 2.

¹¹⁵ srovnej příloha č. 2 a 4.

¹¹⁶ dopis s datem 9. 1. 1877.

fakt, že papež udělil svůj souhlas spolku, jenž měl zahrnovat výhradně jen německy mluvící země¹¹⁷. Witt se pravděpodobně obával, že by v oblastech, v nichž byla dominantním jazykem čeština, ztratil přehled o průběhu uskutečňování reformy. Proto se zakládáním „konkurenčního“ spolku nesouhlasil. Z jiných, ovšem též pochopitelných důvodů však trval na svém stanovisku i Lehner, který viděl efektivní působení reformy u nás právě jen ve vytvoření celoplošné, tedy po celých Čechách, Moravě a Slezsku rozprostřené a organizované sítě spolku. V červenci roku 1876 sdělil zcela jasně tuto svou představu v dopise Wittovi: „Čeho by tím bylo dosaženo, kdyby tu a tam po Čechách a Moravě vznikly rozptýlené farní spolky, které by vůči sobě nebyly v žádném vzájemném vztahu a nikdo by (tak) neměl právo, tytéž do jisté míry kontrolovat a podávat zprávy o jejich působnosti? Mělo-li by později přeci jen dojít k založení velkého cecilského spolku – což je beztak jen otázkou času – nebyly by tyto samostatné farní spolky povinny vstupovat do užšího spojení se spolkem všeobecným.“¹¹⁸ Lehner se chtěl zároveň s Wittovou pomocí pokusit získat z Říma papežského breve, v němž by byly schváleny generální stanovy spolku, podobné oněm německým. Z toho tedy jasně plyne, že se Lehnerovi jednalo o založení vlastního cecilského spolku. Když později k založení samostatného spolku přeci jen došlo, nenesl a ani nemohl nést přívlastek „cecilský“. Toto označení bylo platné pouze pro již existující spolek německý. Lehner tudíž zvolil vlastní, pro české země navíc výstižnější pojmenování spolku po svatém Cyrilovi.

---

¹¹⁷ celý název zněl: *Allgemeinen Cäcilienverein für die Länder deutscher Sprache*.

¹¹⁸ Lehner Wittovi v dopise s datem 10. 7. 1876.

4 KORESPONDENCE

4.1 *Komentář k edicím dopisů*

4.1.1 Edice dopisů evidovaných katalogem *BZB* v Řezně

Originály dopisů, adresovaných představiteli českého cyrilismu Franzi Xaveru Wittovi, jsou uloženy v archívu *BZB* v Řezně. Jsou součástí širší sbírky, jež obsahuje veškerou dochovanou korespondenci osob, které se nějakým způsobem podílely na hudebním dění v Řezně a byly v kontaktu s hlavním představitel hnutí F. X. Wittem. Z celkového počtu 10503 dopisů bylo přibližně 75% z nich adresováno Wittovi.

Dopisy se zachovaly a jsou archivovány bez obálek i bez příloh, které byly velmi často jejich součástí, jak se lze dočíst ze samotných dopisů. Některé z notových příloh, jimiž byly skladby českých cyrilistů, lze nalézt v katalogu cecilského spolku (*Cäcilien-Vereins-Katalog*).

Tematický katalog sbírky dopisů vyšel v roce 2007.¹¹⁹ Jeho dva svazky spadají do řady katalogů *BZB* v Řezně, kteroužto jako 13. a 14. svazek uzavírají. KBM 14¹²⁰, do níž oba tyto svazky spadají, je pak pouze dílčí částí rozsáhlého katalogového souboru, čítajícího 21 katalogových řad, obsahujících soupisy rukopisů a tisků z bavorských knihoven, kostelů, klášterů a zámků. Jednotlivé řady jsou vymezeny lokálně, jejich eventuelní dílčí svazky případně i personálně.

Struktura obou svazků, obsahujících dopisy hudebníků je následující: v prvním svazku nalezneme nejprve předmluvu a úvod, poté komentář k přílohám katalogu a seznam zkratk. Následuje vlastní soupis dopisů s jejich přepsanými incipity. Dopisy jsou řazeny abecedně podle svých autorů od A do R. Druhý svazek pokračuje v abecední řadě od písmene S do Z. Za dopisy jsou zařazeny biografické odkazy k jednotlivým osobnostem (opět v abecedním pořádku), ukázky některých rukopisů, seznam literatury a edic (*Ausgabeverzeichnis*), rejstřík jmen, míst a zemí.

---

¹¹⁹ *Thematischer Katalog der Musikhandschriften Bd. 13: „Musikerbriefe der Autoren A bis R (KBM 14/13) und Bd. 14: „Musikerbriefe der Autoren S bis Z und Biographische Nachweise“ (KBM 14/14), beschrieben von Dieter Haberl, München 2007.*

¹²⁰ *Kataloge bayerischer musiksammlungen, řada 14.*

4.1.2 Edice dopisů – uspořádání a ediční zásady

Za vzor své vlastní edice, v níž zpřístupňuji vybrané dopisy v jejich kompletní podobě, jsem zvolila stejnou formu, v níž jsou tyto dopisy, resp. jejich incipity, uvedeny v KBM. U každého dopisu následují za signaturou základní údaje, dodržující následující strukturu:

- signatura ve formě: příjmení a počáteční písmeno křestního jména/jmen, rok, měsíc a den, kdy byl dopis napsán
př.: NovákKJ1935.06.24
- celé jméno osoby, jíž je dopis adresován + její životní data
př.: Novák, Karel Josef (1879–1956)
- místo a datum odeslání (resp. napsání) dopisu
př.: Praha (Čechy) 24. 06. 1935
- údaj, zda se jedná o vlastní (autorský) rukopis, v jakém jazyce je dopis napsán, počet listů a popsaných stran (v závorce), rozměry dopisu v cm (výška x délka) a eventuelní poznámka
př.: vlastnoruční dopis s podpisem – česky – 4 listy (7 popsaných stran) – 24 x 10 cm
– poznámka cizí rukou

Není-li některý z těchto údajů znám, jsou na patřičném místě otazníky (např. není-li dopis přesně datován: 1874.02.??). Po těchto informacích již následuje několikavětý incipit vlastního dopisu. V případech, kdy zůstalo některé ze slov nerozluštěno, je nahrazeno třemi tečkami v hranaté závorce.

Součástí edice je dále jmenný rejstřík osob, které jsou v korespondenci zmiňovány, a to s heslovitými údaji o jejich životě, tvorbě a působení. V rejstříku neuvádím jména obecně známých osob (jako Liszt, Palestrina apod.). Některé vlastní názvy – např. méně známých měst – jsou okomentovány v podčarových poznámkách.

Eventuelní poznámky či úpravy v dopisech provedené adresátem (tedy F. X. Wittem), které se v některých dopisech vyskytují, až na výjimky¹²¹ (např. Wittem dodatečně dopsané datum) v edici neuvádím, jelikož se jedná pouze o jeho osobní, pro nás nevýznamné informace, resp. poznámky typu: „*beantwortet*“ apod. Je-li některá poznámka delší, upozorňuji na její přítomnost (po vzoru řezenské edice) v záhlaví dopisu.

---

¹²¹ tyto výjimky komentuji v podčarových poznámkách.

Podobu dopisů jsem se snažila zachovat co možná nejpůvodnější, tzn., že dodržuji dobový pravopis, zachovávám i slova pisatelem přeškrtnutá a opravovaná. Do určité míry je zachován i grafický vzhled, tj. členění textu do odstavců. Případné změny, resp. úpravy jsem provedla vzhledem ke sjednocení vzhledu dopisů v edici. Tyto úpravy se týkají:

1. odsazení prvního řádku po úvodním oslovení adresáta a podobně i závěrečné věty, za níž následuje podpis.
2. datace a lokace v závěru dopisu: pokud byly tyto údaje na levé straně na stejné úrovni jako na pravé straně podpis (u Skuherského výhradně, u Förstera a Lehnera v některých dopisech), zachovala jsem rozmístění – datum a místo vlevo, podpis vpravo, ovšem dataci zařadila o úroveň níže za podpis.
3. data: je-li psáno na konci dopisu v lomítku pod sebou (v některých Skuherského dopisech), pak je přepisuji v lomítku za sebou (den/měsíc).
4. slov se zdvojenou souhláskou (nejčastěji -mm-, -nn-): Ta bývá v originále často vyjádřena vlnovkou na příslušnou souhláskou: -ñ-. Ve všech těchto případech zdvojené souhlásky ve slovech rozepisuji.

Veškeré tyto opravy (viz body 1 – 4) jednotlivě v podčarových poznámkách nekomentuji. Další úpravy či opravy typu doplnění vynechaného písmene, čárky, tečky apod., jakož i rozepsání zkratk (s výjimkou bodu 4) jsou v textu uvedeny v hranatých závorkách, eventuálně okomentovány v podčarových poznámkách. Je-li v originále některé slovo napsáno chybně, je taktéž opatřeno podčarovou poznámkou, v níž je uveden jeho správný tvar. Veškeré podčarové poznámky jsou mými poznámkami, nejsou tedy součástí originálu. Originální text dopisu je záměrně – včetně eventuálních doplněných slov v hranatých závorkách – psán kurzívou, aby tak byl jasně vizuálně odlišen od ostatního textu.

5 EDICE KORESPONDENCE

sign: FoersterJ1873.06.28

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 28. 06. 1873

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 2 listy (4 popsané strany) – 29 x 23 cm – odkaz F. X. Witta

Eure Hochwürden!

Als Abonnent der von Euer Hochwürden redigirten, der Reform der kath.[olischen] Kirchenmusik gewidmeten Zeitschriften, verfolge ich mit dem größten Interesse die in Ihrem Vaterlande bereits erzielten hochehrwürdigen Resultate auf diesem Felde, und bedauere nur aus ganzer Seele, daß wir hier in Prag nicht in der Lage sind, wenigsten annäherungsweise diesem erhabenen Ziele zuzustreben. Ich will nicht erst durch Schilderung der hiesigen erbärmlichen Kirchenmusikzustände Eurer Hochwürden kostbare Zeit rauben, da es diesmal nicht der Zweck meiner Zeilen ist, sondern erlaube mir nur Euer Hochwürden höflichst zu ersuchen, damit ich an der im August d.[ieses] J.[ahres] in Cöln am Rhein abzuhaltenden Generalversammlung des Cäcilien-Vereines resp.[ektive] den kirchenmusikalischen Aufführungen Theil nehmen könnte. In dem äußerst interessanten Programm üben auf mich insbesondere die streng choraliter auszuführenden Nummern große Anziehungskraft aus, u.[nd] z. [war] deshalb, da wir hier in Prag- ich muß dies leider gestehen- von der Art und Weise, wie eigentlich der Choralgesang aufzufassen und vorzutragen ist, nur sehr dunkle, daher unsichere Begriffe haben. Ich habe den festen Entschluß gefaßt in der heurigen Adventzeit mit dem Choral-Gesange zu beginnen, und schaffe mir zu dem Zwecke das Enchiridion chorale von Joh.[ann] G.[eorg] Mettenleiter an. Bei Gelegenheit der bereits erwähnten Musikaufführungen in Cöln hoffe ich vieles, was mir jezt noch unklar ist, richtig zu stellen, und mich überhaupt nach jeder Richtung hin, so weit es durchs Anhören möglich ist, zu orientiren. -

Eine Bitte habe ich jedoch, die ich Euer Hochwürden nur schüchtern zu unterbreiten mir erlaube, die nämlich, wenn Eure Hochwürden so freundlich wären, mir in dieser Richtung gütigst behilflich zu sein. Dies könnte einige Tage vor oder nach der General-Versammlung geschehen, u.[nd] z.[war] wie es Euer Hochwürden gütigst bestimmen werden, entweder in Regensburg oder aber in Cöln.

Unter Einem erlaube ich mir einige meiner Kirchenkompositionen beizuschließen und zu bemerken, daß ich nebst diesen auch für die Orgel geschrieben habe. So z. B. den praktischen Lehrgang im Orgelspiele, ferner den katholischen Organisten, ein 15 Hefte umfassendes Werk, welches die bei uns in Böhmen gebräuchlichsten Choräle u.[nd] Kirchenlieder mit den nöthigen Vor-, Zwischen- und Nachspielen enthält.

Eure Hochwürden wollen es nicht ungütig nehmen, wenn ich gleich in meinem ersten Schreiben, und obwohl Euer Hochwürden gänzlich unbekannt, bereits mit einer Bitte belästige. Zum Theile dürfte mir Ihre gütige Entschuldigung der Umstand erwirken, daß es nur das Streben nach Wissen u.[nd] Können eines Gegenstandes ist, in welchem Eure Hochwürden über Alle anderen hoch oben an stehen.

Ich freue mich unendlich auf die Gelegenheit, mich Euerer Hochwürden vorstellen zu können, und verharre unter Wiederholung meiner ergebensten Bitte,

Euer Hochwürden

hochverehrender

Jos. Foerster

Chordirektor bei Sct. Adalbert u.[nd]
Lehrer des Elem.[entaren] Gesanges am
Conservat.[orium] der Musik.

Prag am 28. Juni [1]873.
201/II

sign: FoersterJ1873.07.06

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)
místo odeslání: Praha (Čechy) 06. 07. 1873
vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 2 listy (4 popsané strany) – 29 x 23 cm

*Eure Hochwürden,
Hochgeehrter Herr!*

Sehr erfreut über den Inhalt des mir von Euer Hochwürden zugekommenen Schreibens, danke ich auf das höflichste für die mir zugeführte Möglichkeit, mich unter Ihrer gütigen Anleitung im Choralgesange ausbilden zu können, und werde nicht ermangeln schon am 6ten August in Boppard einzutreffen. Unter Einem erlaube mir mitzutheilen, daß ich über, diese Woche erst gefaßten Beschluß der Prager Stadtgemeinde und des fürsterstbischöfl.[ichen] Consistoriums als Vertreter der Prager Chordirektoren nach Cöln am Rhein abgesendet, und einen Reisebeitrag angewiesen erhielt, und dem diesbezüglichen Dekrete zufolge an die genannten Behörden über die Aufführungen u.[nd] Berathungen in Cöln seiner Zeit Bericht zu erstatten haben werde. Ich freue mich über diese in Rücksicht unserer müßlichen Verhältnisse jedenfalls günstige Wendung, u.[nd] hoffe für die gute Sache Ausgiebiges leisten zu können, so wie ich im weiteren noch anführe, daß ich mit dem H.[errn] Cooperator, P. Lehner, aus Karolinenthal, bereits Schritte gethan, um in Prag ebenfalls einen Verein zu gründen, der sich die Reform der Kirchenmusik ebenfalls zur Aufgabe zu stellen haben wird. Sowohl von S[einer] Eminenz, dem Erzbischof, Fürsten zu Schwarzenberg, als Protector des Vereines, wie von den anderen geistl.[ichen] Herren erhielten wir vielversprechende Zusagen, und so Gott will, werden wir im heurigen Winter bereits beginnen.

Diese Tage wurde ich auch in die musikal[ische] Section gewählt die die Vorarbeiten zu der am heurigen Wenzelstage stattfindenden 900jährigen Feier des Prager Bisthums zu besorgen hat, und allgemein freuten wir uns darüber, daß sich Euer Hochwürden der Aufgabe unterzogen haben, bei dieser Gelegenheit die Messe etc. zu dirigiren. Ich wurde sofort beauftragt ein Verzeichnis der Gesangskräfte Prags (ca 60 an der Zahl) zusammenzustellen, und es wird nur der Bestimmung Eurer Hochwürden entgegen gesehen, was zur Aufführung gelangen soll.

Indem ich nur noch erwähne, daß ich mich an Herrn P. Doetsch in Cöln wegen Wohnung bereits bittlich gewendet, sehe ich dem Momente sehnsuchtsvoll entgegen, Eure Hochwürden persönlich kennen zu lernen, u.[nd] verharre hochachtungsvoll

Euer Hochwürden

ergebenster

Jos. Foerster

Prag am 6. Juli 1873.

Postscr.[iptum] Soeben erhielt ich die Postkarte vom 5. d.[ieses], und sage, höchst überrascht, Euer Hochwürden, meinen tiefgefühlten Dank für die gütige Berücksichtigung, resp.[ective] Aufnahme meiner Compositionen in den Katalog des Cäcilien-Vereins!-

sign: FoersterJ1873.12.09

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 09. 12. 1873

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 2 listy (4 popsané strany) – 23 x 14,5 cm

Hochgeehrter Herr!

Endlich habe ich den Versuch gemacht mit der für die Adventzeit bestimmten gregorianischen Choralmesse hervorzutreten, u.[nd] z.[war] an den beiden verflossenen Adventsonntagen. Zahlreiche Proben gingen natürlich voran, doch die Mühe u.[nd] der Fleiß, dessen ich mich sammt meinem Chore rühmen darf, haben alle Schwierigkeiten überwunden, und unsere erste der Reformations-Idee geltende Kirchenmusik-Aufführung ging tadellos und mit durchschlagender Wirkung vor sich. Daß dem auch faktisch so war, beweisen die beiliegenden Kritiken der Prager deutschen Blätter, die ich unter Einem beischließe. Die böhm.[ischen] Tagesblätter brachten längere Referate. Es war eine große Aufmunterung für mich, als ich die gesammte Prager Kunstkritik, so wie eine Menge von Geistlichen und anderen Kunstfreunden in der Kirche versammelt sah, ein für die Sache gewiß gutes Zeichen. Den Introitus habe ich ohne, die anderen Theile der Messe mit Orgelbegleitung- natürlich nach Ihrem „Organum“ aufgeführt. Gradualia rührten aus meinem op. 21, u.[nd] Offertorien entnahm ich Ihrem op. XV, nach der Wandlung folgte in Ermangelung eines 4stimmigen „O salutaris“ das wunderbarschöne „O sacrum convivium“ von Giorgi († 1725)[,] die Responsoria habe ich vierstimmig singen lassen, einestheils deßwegen, um in die Einstimmigkeit des gregorianischen Chorals eine Abwechslung zu bringen, anderntheils um dem hiesigen Gebrauche Rechnung zu tragen. Ich habe dieselben bereits veröffentlicht u.[nd] z.[war] durch die Musikalienhandlung der Christoph u.[nd] Kuhé in Prag, (Preis sammt Einband 1 fl. ö. W.¹²²) und erlaube mir selbe zur geneigten gütigen Beurtheilung vorzulegen.

So Gott will wird es nach und nach auch bei uns besser werden. Ich wünsche nur daß sich unsere hohe Geistlichkeit der Kirchenmusik annehmen möchte, dann werden auch meine Collegen nicht zögern mit dem Cultus des gregorianischen Gesanges anzufangen.

Für die Fastenzeit habe ich Ihre Offertoria zur Aufführung bestimmt, die Gradualia fehlen mir jedoch. Könnte ich nicht bitten mir gütigst anzugeben, ob u.[nd] von wem selbe für 4 ungleiche Stimmen bearbeitet wurden.

Ferner bitte ich recht sehr mir gütigst anzurathen:

1. Eine leichte Vesper 4stimmig

2. Ein leichtes Te Deum (4stim.)

3. O salutaris hostia (4stim.).

Das beiliegende Büchelchen enthält sämtliche bei Gelegenheit der Prager Bisthumsfeier gehaltenen Reden; Seite 26 bitt' ich die von Ihnen geistreich gesprochene nachzuschlagen. Nicht nur in böhmischen aber auch in Kroatischen Blättern fand ich selbe reproduzirt.

Wie weit wir mit unserem Caecilien-Vereine gediehen, werden Euer Hochwürden gewiß durch unseren äußerst thätigen Generalpräses in Erfahrung gebracht haben.

Indem ich zum Schluß die Bemerkung nicht unterdrücken kann, daß die mir von Ihnen gütigst ertheilten Winke bei Gelegenheit der Cölner General-Versammlung nicht ohne Resultat geblieben, u.[nd] daß ich unerschrocken u.[nd] mit Muth- wenn auch bisher unter den Prager Chorregenten vereinzelt- den eingeschlagenen Weg konsequent zu verfolgen nicht unterlassen werde, zeichne mich mit Hochachtung

---

¹²² ö. W. = österreichische Währung.

Euer Hochwürden

ergebenster

Jos. Foerster

Prag am 9. Dezember 1873.

No 201/II

sign: FoersterJ1874.01.22

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 22. 01. 1874

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 2 listy (3 popsané strany) – 23 x 14,5 cm

Hochgeehrter Herr!

Ihre gütige Einladung, bei Gelegenheit der 5ten General-Versammlung des Caec.[ilien]-Vereins Einiges am Harmonium u.[nd]] z.[war] an meinem eigenen Instrumente zu spielen nehme ich recht gern an. Nur im Bezug der zu wählenden Pieçen bin ich mit mir noch nicht einig, und erlaube mir die Frage, ob es auch nichtklassische neuere Stücke sein könnten, wie z. B. Transkriptionen Schubert'scher Lieder u.[nd] d[er] gl[eichen], da gerade in derlei Sachen die mannigfaltigsten Tonfarbenmischungen, resp. die Kunst des Registrirens zur Geltung gebracht werden kann. Ich bitte mich in dieser Beziehung gütigst instruiren zu wollen.

Was unseren Caec.[ilien]-Verein betrifft, haben wir Hoffnung, daß selber dennoch genehmigt wird. Das weitere ist jedoch vorläufig ein Geheimnis.

Für die gütige Uibersendung der Vesper meinen besten Dank. So Gott will wird selbe am Sct. Adalbertsfeste zur Aufführung gelangen.

Kommenden Sonntag führe ich die Missa secunda v.[on] Hassler, dann das „Quem vidistis“ v.[on] Ab. Antonelli u.[nd] „Adeste fideles“ von Koenen auf, u.[nd] werde nicht ermangeln die Referate hierüber einzusenden.

Sollte es Ihnen, hochgeehrter Herr aufgefallen sein, daß ich mit der Beantwortung Ihres sehr Geehrten vom 7. d.[ieses] gezögert habe, so entschuldige es gewiß der Umstand, der während dieser Zeit meiner Frau etwas unwohl war, u.[nd] mich mit einem Mäderl überraschte. Beide sind gesund Gott Lob. Von meiner Frau folgt höfliche Empfehlung, welcher sich hochachtungsvoll anschließt

ergebenster

Jos. Foerster, Prag

Prag am 22. Jänner 1874.

sign: FoersterJ1874.02.05

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 05. 02. 1874

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 1 list (2 popsané strany) – 23 x 14,5 cm

Hochgeehrter Herr!

Entschuldigen daß ich diesmal wirklich zur Last falle. Ich schrieb wiederholt an Pustet um Kirchenmusikalien auf feste Rechnung, aber beidesmal blieb meine Bestellung ohne Resultat.

Was soll ich da machen?-

Ich bitte recht sehr gelegentlich auf die Saumseligkeit bei Pustet aufmerksam zu machen. Die Zeit drängt, ich soll studiren, u.[nd] von Pustet erhalte ich weder das Verlangte noch irgendeine Antwort.

Die Programmstücke sende ich nächstens.

Darf ich aus der Feder Dr Procházka einen kurzen Bericht über meine Thätigkeit in Bezug der Reform der Kirchenmusik einsenden, u.[nd] um gütige Aufnahme desselben bitten?-

Für Ihre Glückwünsche zu unseren Töchterlein folgen von uns die besten Dankworte, u.[nd] bitte auch fernerhin in Ihrer sehr schätzbaren Freundschaft zu behalten

Ihren

ergebensten

Foerster

Prag am 5. Febr.[1]874

sign: FoersterJ1874.06.27

adresát: Witt, Franz Xaver (1833-1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 27. 06. 1874

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 2 listy (3 popsané strany) – 29 x 23 cm

Eure Hochwürden,

Hochgeehrter Herr!

Anschließend erlaube ich mir das Programm der Harmoniumstücke einzusenden u.[nd] zugleich mitzutheilen, daß ich, so Gott will, am 1. August d.[ieses] J.[ahres] in Regensburg eintreffen werde. Bezüglich des Instrumentes bitte ich mir nochmals die Firma gütigst mittheilen zu wollen, an welche ich selbes senden soll, so wie an wenn¹²³ ich mich wegen der Gratiswohnung zu wenden habe?-

Uiber die in letzter Zeit zur Aufführung gebrachten Kirchenkompositionen bringen die beiliegenden Referate das Nähere, wobei ich nur noch mit Vergnügen bemerke, daß Ihre Messe in h.[onorem] S. Luciae, hier außerordentlich gefallen habe.

Soeben habe ich eine Messe mit unobligater Orgelbegleitung beendet, die als Beilage zu unserer Caecilia erscheinen soll, u.[nd] z.[war] soll der Anfang bereits mit der Augustnummer gemacht werden. Ich hätte recht sehr gebethen um gütige Durchsicht derselben, doch wage ich es in dieser Zeit nicht, da Sie, Hochgeehrter Herr, mit den Vorbereitungen zu der Gen.[eral] Versammlung ohnedies vollauf beschäftigt sind.

Die Aufnahme meiner Compositionen so wie der „Ave“ machte mir sehr viel Vergnügen u.[nd] soll mir als Sporn dienen mich weiter zu versuchen. Schönen Dank hiefür!-

Seit der Fastenzeit habe ich der Instrumental-Kirchenmusik vale gegeben, (der erste Fall in Prag) u.[nd] mich sofort betreffenden Art wegen Umbau des Orgelwerkes in der Sct. Adalbertkirche verwendet, u.[nd] kann in dieser Angelegenheit die freudige Mittheilung machen, daß hiezu nicht nur der nothwendige Kostenaufwand bewilligt, sondern daß diesmal ausnahmsweise der Umbau (es werden fast alle Stimmen neu angefertigt) dem beßrenomirten Orgelfabrikanten Steinmayer et Co. in Oettingen übertragen wurde. Wenn ich noch beifüge, daß mir für das laufende Jahr 360 fl¹²⁴. zur Deckung der Chorauslagen, (worunter 120 fl als Entlohnung für meine Person) h.[iesigen] Orts bewilligt wurden, so sind

---

¹²³ správně má být *wen*.

¹²⁴ Florin.

dies alle die Errungenschaften, die ich bisher- wenn auch manchmal mühevoll- im Interesse der guten Sache erzielt habe. Gott hat geholfen, Gott wird weiter helfen!-

In unserer Domkirche blieb mit Ausnahme der Responsorien (es werden hier die von mir herausgegebenen 4stimmig gesungen) alles beim Alten. Der Artikel der „Flieg.[enden] Blätter“ über Prag wird vielleicht erst seinerzeit Früchte tragen. Ich werde nicht von der bisherigen Praxis abkommen die Funktionen in allen Tagesblättern Prags sammt Programm anzukündigen, da ich mir die Uiberzeugung verschafft habe, daß dies der Sache am[m]eisten förderlich ist.

Indem ich nur noch vom P. Lehner, D[okt]^{or} Procházka u.[nd] meiner Frau die beßten Grüße beifüge, habe ich die Ehre mich zu zeichnen

Eurer Hochwürden

*ergebenster
Jos. Foerster*

Prag am 27. Juni 1874.

sign: FoersterJ1875.07.04

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 04. 07. 1875

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 2 listy (4 popsané strany) – 23 x 14,5 cm

Euer Hochwürden,

Hochgeehrter Herr Generalpräses!

Seit der Generaversammlung in Regensburg haben Hochgeehrter Herr Generalpräses keine Nachrichten von mir. Ich hatte aber auch keinen triftigen Grund um Ihnen die kostbare Zeit zu rauben.

Unterdessen habe ich soviel gethan als ich konnte und der Rückblick auf das verflossene Jahr beruhigt mich so ziemlich.

Von Regensburg zurückgekehrt habe ich ein Referat über die General-Versammlung resp. die Kirchenmusikaufführungen in die Prager „Politik“ geschrieben, welches, obwohl von der Redaktion ziemlich dezimirt, doch die Hauptmomente des Geschehenen enthält, u.[nd] erlaube mir beiliegend die betreffenden Blätter beizulegen.

Die zweite Beilage können Herr Doctor bereits von der Prager Caecilia her. Es ist meine „Missa in hon.[orem] S.[ancti] Adalberti“, die ich meinem Herrn Pfarrer, als dem eifrigsten Förderer der Kirchenmusikreform, gewidmet habe. Da selbe nun jedoch als selbstständiges Werk erschienen ist, so erlaube ich mir die Bitte zu stellen, selbe in den Vereinskatalog des Caecilien-Vereins gütigst aufnehmen zu wollen. Im bejahenden Falle versuche ich zugleich um gütige Angabe der Herren Referenten an die ich sofort die nötigen Rezensions-Exemplare absenden werde.

Bezüglich dieses Werkes erlaube ich mir die Bemerkung, daß ich mir die Aufgabe gestellt eine Messe zu schreiben, die den durch Führer, Horak, Kempfer etc. verweichlichten Ohren nicht gar zu schroff erscheinen würde, und dürften deshalb gewisse melodische Frasen ihre Entschuldigung finden. Sie soll die Stelle einer Uibergangsmesse ausfüllen, und dabei namentlich wenn die Orgelbegleitung benützt wird, von guter Wirkung sein. Ich bitte deshalb um Nachsicht.

Bezüglich der hohen Spesen für den Transport meines Harmoniums habe ich die nöthigen Nachforschungen angestellt u.[nd] in Erfahrung gebracht, daß nicht so sehr beim Einpacken des Instrumentes wie beim Spediren desselben die Kosten so unsolid hoch berechnet wurden. Der Spediteur rechnete sich sogar den Zeitverlust bei der Abgabe des Instrumentes u.[nd] z.[war] waren alle Beträge doppelt gerechnet, da das Ein- u. Auspacken,

ferner das Uiberführen des Instrumentes zur u. von der |:Bahn beim Returniren:| in die Nachnahme miteinbezogen wurden. Ich erwähne dieses Umstandes nur deshalb, um jede Vermutung, als hätte ich in irgendeiner Weise an dieser unsoliden Handlung partizipirt, zu beseitigen, u.[nd] hoffe daß ein Hochgeehrter Herr Generalpräses wollen Glauben schenken werden.

Für die gütige Aufnahme einiger Rezensionen aus den Prager Blättern in die Fliegenden danke ich unter Einem recht sehr. Der Sängerkor von Sct. Adalbert hat in Prag einen guten Namen. Unlängst fungirten wir wieder in der Jesuitenkirche aus Anlaß der Jubiläumsfeier des Herz-Jesufestes u.[nd] z.[war] zur allgemeinen Zufriedenheit.

Wie geht es Ihnen, Hochgeehrter Herr mit der Gesundheit?- In Regensburg habe ich Sie vom Herzen bedauert u.[nd] Ihr Unwohlsein bildete ein sehr trübes Moment u.[nd] fand überall herzliches Bedauern u.[nd] tiefe Theilnahme. Gott stärke Sie. Sein ist das Streben u.[nd] Wollen, welches Sie zu Ihrer Lebensaufgabe gemacht.

Schließlich erlaube ich mir noch von meiner Frau, die Sie, Hochgeehrter Herr Generalpräses, verehrt u.[nd] hochschätzt, eine Empfehlung und den Wunsch zu Ihrer festen Gesundheit beizufügung¹²⁵ u.[nd] bin in Gewärtigung einer baldigen Antwort wie immer

Ihr

ganz ergebenster
Jos. Foerster

Prag am 4. Juli 1875.

sign: FoersterJ1881.02.07

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 07. 02. 1881

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 2 listy (4 popsané strany) – 29 x 23 cm

Prag am 7. Febr[uar] 1881.

Hochgeehrter, Hochwürdiger Herr Canonicus und Generalpraeses!

In der Nebenlage bin ich so frei einen Bericht über die neue Orgel in der S[an]ct. Adalberts-Kirche in Prag mit der höflichen Bitte zu übersenden, denselben in Ihre kirchenmusikalische[n] Blätter gütigst aufnehmen zu wollen.

Wenn ich in der Einleitung unsere Zustände mit Rücksicht auf die Orgelbauten berühre und vielleicht etwas weitläufig wurde, so dürfte doch hierfür Raum gefunden werden, weil ja mit geringer Ausnahme Uibelstände ähnlicher Art überall zu finden sind, und ihre Besprechung gerade in Ihren Blättern, Hochwürdiger Herr, von großen Wichtigkeit ist. In dem eigentlichen Berichte selbst hielt ich mich so kurz als möglich und berührte daher nur die Hauptmomente, überall nur der Wahrheit und dem Verdrusse Raum gebend.

Als zweite Beilage finden, Hochgeehrter Herr Generalpräses, den ersten Bogen meiner Harmonielehre. Ich habe nämlich am Prager Conservatorium für Musik den Theorie-Unterricht für unseren erkrankten Direktor substitutionsweise übernommen und entschloß mich die Art und Weise meiner Unterrichts- Methode der Öffentlichkeit zu übergeben.

Diese Harmonielehre soll ein Schulbuch sein, in welchem jede spekulative Theorie, jede Polemik, so wie auch historische Bemerkungen zu entfallen haben. Das Buch ist populär gehalten und dürfte darnach angethan sein vor Allem den Autodidakten recht kräftig u. mit Erfolg unter die Arme zu greifen. Ich bin weit entfernt, meine eigene Arbeit loben

---

¹²⁵ správně má být beizufügen.

zu wollen, doch unter den 19 Lehrbüchern der Harmonie, die ich besitze, finde ich keines, welches so klar, verständlich u. so leicht faßlich wäre, wie das eben Erwähnte.

Es würde mich sehr freuen, wenn Hochgeehrter Herr Generalpräses diese meine Behauptung zu bestätigen in der Lage wären. Das Werk wird etwas 12 Bogen stark sein u. dürfte bis Ende October d.[ieses] J.[ahres] beendet sein. Es erscheint in beiden Landessprachen.

Sollten es, Hochwürdiger Herr, für gut finden, von diesem Werke Notiz zu nehmen, so bitte ich ebenfalls recht sehr darum.

In der Voraussetzung, daß Hochgeehrter Herr Generalpräses recht gesund und munter sind, zeichne mich

Euer Hochwürden

hochachtungsvoll
ergebener
Jos Feorster
Prof.[essor] am Conservat.[orium]
für Musik.

Erbitte mir Empfehlungen an Fräulein Schwester u. Herrn Professor, dessen werther Name mir leider entfallen ist.

sign: FoersterJ1881.02.25

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 25. 02. 1881

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 2 listy (3 popsané strany) – 22,5 x 14 cm

Prag am 25. Febr. 1881.

Hochwürdiger, Hochgeehrter
Herr Canonicus!

Im Besitze Ihrer lieben Zeilen, beeile mich nachträglich Ihrer Fräulein Schwester die culinarische Mittheilung zu machen, daß die Schinke bereits geselcht ist u. es dann gleichgiltig ist, ob sie gekocht, (wenigstens 2 Stunden) oder gebraten wird. Meine Frau kocht sie in der Regel.

Ich wünsche nur, daß die Prager Schinke eine solche Beliebtheit erlangt, wie seiner Zeit die, welche ich dem berühmten Leipziger Teoretiker Hauptmann zugesendet. Er schrieb mir damals einen langen Brief über dieselbe. Meine Frau, die sich nebenbei vielmals empfehlen läßt, würde sich sammt mir darüber freuen, wenn die Schinke recht munden würde. Bezüglich des „non repetatur“ lassen wir uns noch nicht einschüchtern.

Verzeihen, Hochgeehrter Herr Generalpräses, daß ich erst nachträglich die erwünschte Auskunft gebe.

Mich Ihrer Huld u. Gewogenheit weiter empfehlend, zeichne mich mit

Hochachtend
ergebenster
Jos. Foerster.
Prof. am Conservat. für Musik.

Bitte Fräulein Schwester unsere Empfehlungen zu sagen.

sign: FoersterJ1881.12.18

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 18. 12. 1881

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 2 listy (4 popsané strany) – 20 x 13 cm

Prag am 18. Dez. 1881.

*Hochwürdiger,
Hochgeehrter Herr!*

In der Nebenlage erlaube ich mir einige Prager Kleinigkeiten zu übersenden; sie rühren vom Christkindlein her u. werden schon aus diesem Grunde gewiß nicht verschmäht werden. Verehrte Fräulein Schwester lasse ich bitten, die Zunge recht weich kochen zu lassen, was etwa in anderthalb Stunden geschieht. Zu diesem von meiner Frau diktierten Rezept soll ich noch Empfehlungen und die besten Wünsche zu den herannahenden Feiertagen beifügen denen ich mich mit dem aufrichtigsten Wunsche anschließe, der Allmächtige möge Sie Hochgeehrter Herr Generalpräses noch viele Jahre bei Gesundheit u. bisheriger erspriesslicher Thatkraft erhalten.

Die weitere Beilage enthält die Fortsetzung meiner Harmonielehre, 2. bis 6. Bogen. Da mir an Ihrem Urtheile, Hochwürdiger Herr, sehr gelegen ist, so bitte ich recht höflich dieses Werk gütigst ansehen zu wollen.

Die ebenfalls beigelegte Prager Bohemia vom 24. Novemb. d.[ieses] J. [ahres] enthält [auf] Seite 3 einen kurzen aber gewichtigen Aufsatz über die Reform der Kirchenmusik, der sich vielleicht zur gelegentlichen Benützung eignen dürfte. Bei der betreffenden Production hat selbstverständlich das Gloria aus Ihrer Rafaels-Messe abermals den Sieg davon getragen u. war die Glanznummer des Programms.

In neuester Zeit führte ich Ihre Messe „septimi toni“ in vierstimmiger Bearbeitung auf. Alle Sätze, besonders aber das Credo seinem ganzen Umfange nach sowie das 2te Agnus, sind prächtig gedacht u. zutreffend charakterisirt. Die Einheitlichkeit dieser Composition fördert ungemein das Festhalten an einem Hauptmotiv. Die Messe hat festlichen Charakter u. ist leicht ausführbar.

Durch H[errn] Pustet wurde mir ein Exemplar der Litanei „S[ancti]s.[imi] nomini Jesu“ zugesendet, für welche ich hiemit den besten Dank sage. Dieses opus ist ebenfalls höchst gelungen u. wirksam.

Der Himmel segne Ihre edlen Bestrebungen!- Dies sind die Wünsche zum Jahreswechsel mit denen ich verharre

*Euer Hochwürden
ergebenster
Jos. Foerster,
Prof. am Conservat. für
Musik u. Chordirektor*

sign: FoersterJ1883.04.15

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 15. 04. 1883

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 2 listy (4 popsané strany) – 20 x 13 cm

Prag am 15. April 1883

*Hochgeehrter,
Hochwürdiger Herr Canonicus!*

Vorerst bitte ich meinen besten Dank für die mir geschenkten Compositionen entgegen zu nehmen. Die dorische Messe brachte ich bereits dreimal zur sehr gelungenen Aufführung. Sie ist ein herrliches Werk. In der Conception geht sie dem Gewöhnlichen aus dem Wege, ohne gesucht zu sein u. wird stets- gut aufgefaßt und richtig nuancirt- einen tiefen Eindruck zurücklassen. Meine Sänger reproduziren diese Messe mit Passion, was immer ein gutes Zeichen ist, da sie bisher nur Gutes und Hervorragendes gesungen haben.

Aber auch Ihre Cantate, Hochgeehrter Herr Canonicus (Pergolese), wurde in Prag u.[nd] z.[war] von der Cyrillus-Chorgesangschule bereits zur sehr wirksamen Aufführung gebracht. Ein Programm über dieses Concert liegt bei.

Im Weiteren bin ich so frei, die bisher erschienenen Bogen (:7-14:) der Harmonielehre beizulegen u. bitte gleichzeitig meine zwei „Requiem für Männerstimmen“, welche die Verlagshandlung in den nächsten Tagen an Euer Hochwürden wird gelangen lassen, in den Vereinskatalog gütigst aufnehmen zu wollen.

Indem ich Euer Hochwürden andauernde Gesundheit vom Herzen und ein Interesse der hiesigen Sache wünsche und an das Fräulein Schwester meinen und meiner Frau beste Grüße beifüge, verharre ich mit der größten Hochachtung

Euer Hochwürden

ergebenster
Jos. Foerster

sign: FoersterJ1887.04.25

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 25. 04. 1887

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 2 listy (4 popsané strany) – 29 x 23 cm

Prag am 25. April 1887.

Hochwürdiger Herr Canonicus,
hochgeehrter Herr Generalpräses!

Wenn ich auch selten Euer Hochwürden mit Schreiben belästige- was lediglich aus dem Grunde geschieht, um zu schonen- so bin ich in Erfüllung meiner Pflichten als Kirchenmusiker im guten Sinne nicht lauer oder gleichgiltig geworden. Die Kirchenmusik in der Pfarrkirche zu Sct. Adalbert in Prag hat bei Kennern einen guten Namen und wie Sie sagen, vervollkommnet sie sich immerwährend.

Meine Wirksamkeit bei Sct. Adalbert soll jedoch nicht mehr lange währen. Der Hochwürdigste Herr Fürst-Erzbischof, Graf Schönborn, und das hochw.[ürdige] Domcapitel wünschen es, daß ich die Leitung der Kirchenmusik am Dom bei Sct. Veit übernehme. Bitte jedoch vorderhand von dieser Nachricht keinen publizistischen Gebrauch machen zu wollen. Sobald diese Sache perfect sein wird, werde ich sofort davon verständigen.

Während meiner Anwesenheit in Regensburg war es meiner Frau ein besonderes Vergnügen, Ihnen, hochgeehrter Herr, dienen zu können, und Ihre Zufriedenheit mit der Besorgung hat sie gerne zur Kenntnis genommen.

Den Regensburger Domchor fand ich ganz tüchtig in jeder Beziehung. Die Knabenstimmen haben mich entzückt. Ich habe vom ersten Matutinum an (Mittwoch nachmittag) bis zum Hochamte am Ostersonntage, wobei die Missa Papae Marcelli zur Aufführung kam, allen Functionen beigewohnt auch war [ich] mit der Executirung des Chorals so wie den sehr zahlreichen polyphonen Compositionen höchst zufrieden. Die erste Lamentation am Samstag (resp. Freitag) (ganz modern harmonisirt von Kerer) hat in das Programm nicht gepaßt. Dominanterquartaccord u. Choral wie räumt sich das? Kennt der H.[err] Kerer nicht den Sextaccord d-f-h?- Sonst wüßte ich nichts wesentliches zu sagen.

Manche Stellen in mehrstimmigen Sätzen klangen undeutlich. Daß die Sänger hinter dem Altar eine ungünstige Position haben, habe ich bei der Auferstehungsfeier wahrgenommen. Der Chor bildete nämlich bei dem wahrhaft großartigen erhebenden Aufzuge ein Glied der Procession und da klang alles einmal so kräftig, deutlich u. hell also viel besser als hinter der, die Entwicklung der Stimmen hemmenden Altarwand. Das winzige Orgelwerk muß Jedem auffallen. Der Herr Organist Hanisch besitzt Fantasie u. Geschmack.

Herr P. Angelo war ebenfalls in Regensburg, ich wurde ihm jedoch nicht vorgestellt. Es ist hier wahrscheinlich nicht üblich.

Gleichzeitig erlaube ich mir beiliegend die noch fehlenden Bogen meiner Harmonielehre beizuschließen und bitte recht sehr um gütige Aufnahme derselben in den Vereinscatalog. Den Kirchentonarten glaube ich in diesem Werke mehr Aufmerksamkeit geschenkt zu haben, als es anderswo geschieht. Da das erste Blatt, worauf die „Einleitung“ angebracht ist, mit geringer Veränderung durch ein neues ersetzt wurde, bitte dasselbe zu beseitigen. Ebenfalls bitte ich sehr um Angabe der Adresse von den betreffenden Herren Referenten, an die ich die Harmonielehre so wie meine bereits vor 3 Jahren erschienenen zwei Vocalrequiem behufs Besprechung einsenden dürfte. Die letztgenannten Werke habe ich Ihnen, Hochgeehrter Herr Generalpraeses, bereits seinerzeit eingesendet.

Ich fürchte, daß ich gelangweilt habe. Indem ich mich dem Wohlwollen Eurer Hochwürden höflichst empfehle, verharre ich wie immer

*in größter Hochachtung
ganz ergebener*

Jos. Foerster

*Prof. am Conservat.[orium] für Musik
u. Chordirector bei Sct. Adalbert.*

sign: FoersterJ1887.06.04

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 04. 06. 1887

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 2 listy (4 popsané strany) – 17,5 x 11 cm

Prag, am 4. Juni 1887

Hochgeehrter Herr Generalpraeses!

Mit gegenwärtigem erlaube ich mir anzuzeigen, daß mir die Stelle eines Domkapelmeister bei S[an]ct. Veit in Prag verliehen wurde, u.[nd] z.[war] ohne Concurs-Ausschreibung. Was dies für die Kirchenmusik zu bedeuten hat, brauche ich nicht erst auseinander zu setzen. Sowohl der Herr Fürst-Erzbischof, Graf Schönborn, als auch das hochw.[ürdige] Domcapitel bringen mir ihre vollen Sympathien entgegen u. ich bitte zu Gott, daß ich mich dieses hohen Vertrauens werde würdig erweisen können. Der stabile Chor wird aus 24 Sängern bestehen, Instrumentalmessen werden nur 7mal im Jahre aufgeführt, mein Antritt geschieht in der zweiten Hälfte des Monats August. Die Caecilianische Musik hat gesiegt, Gott Lob dafür. Bitte mir auch in dieser neuen Stellung Ihre hochgeschätzte Gunst zu bewahren. Hochachtungsvoll zeichnet sich

*ganz ergeben
Jos. Foerster*

sign: FoersterJ1887.08.20

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 20. 08. 1887

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 1 list (2 popsané strany) – 8,5 x 14 cm – korespondenční lístek

Prag am 20. August 1887

Hochwürdiger Herr!

Erlaube mir auf den Aufsatz „Kirchenmusik“ in dem beiliegenden Zeitungsblatt ergebenst aufmerksam zu machen. Hochachtungsvoll

Jos. Foerster
Domkapelmeister

2. strana:

*S[eine]r Hochwürden Herrn D[okt]or Franz Witt
Canonicus, Präses des allgem.[einen] Caecilien-Vereins
etc*

Landshut
Niederbayern

sign: FoersterJ1887.12.11

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 11. 12. 1887

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 2 listy (4 popsané strany) – 21,5 x 13,5 cm

Prag am 11. Dezember 1887

*Hochwürdiger Herr Canonicus,
Hochgeehrter Herr Generalpraeses!*

Uiber die Aufführung Ihrer Exultet-Messe mit Instrumenten geht mein und das Urtheil Sachverständiger dahin, daß dieses Werk durch die Instrumentale Beithat nichts gewonnen, störend sind namentlich diejenigen Stellen, wo die Streicher mit Accordfiguration bedacht sind. Ich muß dazu bemerken, daß die Instrumental-Begleitung in der delikatesten Weise exekutirt wurde und daß die Musiker durchwegs dem Theater angehören. Diese Messe, ursprünglich zweistimmig gedruckt, ist überhaupt zart angelegt u. erfordert, wenn sie in den Original Factur, also nur mit Orgelbegleitung aufgeführt wird, einen äußerst feinfühlingen Organisten. Unser hochwürdigster Herr Erzbischof hat sich über die Exultet-Messe sehr lobend ausgesprochen, sie ist sein Liebling. Verflorbenen Donnerstag, den 8. Dezember, führte ich Ihre herrliche „Missa septimi toni“ auf; alles ging glatt und ohne Makel vor sich, die Wirkung war ~~ganz~~ bedeutend¹²⁶. Der Aufführung gingen zwei anderthalbstündige Proben voraus!!

Die meinem Sohne gewordene Aufgabe wird im kommenden Monat in der böhm.[ischen] Musikzeitung „Dalibor“ zur That und er wird sich die Freiheit nehmen, das Referat in deutscher Uibersetzung zu übermitteln.

Die Preise meiner beiden Requiem sind:

Partitur M(ark) 3.20

Stimmen M 1.60.

---

¹²⁶ Wittovou rukou přeškrtnuto slovo *ganz* a nahrazeno slovem *bedeutend*.

Bezüglich des Preises meiner Harmonielehre schreibe ich gleichzeitig H.[errn] Pustet, mit dem ich den Preis vereinbart habe, u. bitte ihn, er möge denselben Ihnen, Hochwürdiger Herr, mittheilen.

Für die gütige Aufnahme meiner Werke in den Caecilien-Vereins-Catalog meinen besten Dank beifügend erlaube ich mir gleichzeitig zu dem herannahenden Weihnachtsfeiertagen meinen u. meiner Familie ergebensten Wünsche darzubringen, und verharre

Eurer Hochwürden

*Hochachtungsvoll
ergebener
Jos. Foerster
Domkapellmeister
u. Prof. am Conservat.
für Musik*

sign.: Lehner18??-01

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) ?? . 01. 18??

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 1 list (2 popsané strany) – 23 x 14,5 cm

Hochwürdiger Herr!

Um die fehlenden Nummern der „Cecilie“ zu ersetzen, schicke ich hiemit den I. Jahrgang. Unsere Sache schreitet unaufhaltsam weiter. Was speciell Prag anbelangt, ist schon in 5 Pfarrkirchen die Instrumentalmusik abgeschafft, zwei andere Pfarrkirchen kommen jetzt an die Reihe. Auch im f.[ürst] e.[rzbischöflichen] Klerikalseminare rührt sich. Wenn es so weiter fortschreitet, wird die Domkirche mit ihrem alten Schlendrian isolirt dastehen. Dort ist eben gar keine Hoffnung vorhanden, propter... Der Ursachen gibt's viele.

Für Mähren ist wichtig die nunmehr definitive Ernennung Krížkovský's zum Domkapellmeister. Der Erzbischof von Olmütz hat ihm alle mögliche Hilfe versprochen.

In der letzten Tagen fanden mehrere Vorträge über Kirchenmusik in der kath.[olischen] Ressours statt. Die besten Chordirigenten waren anwesend mit Ausnahme des Skraup.¹²⁷ Ed. Langer sprach : über das liturg. Moment beim Hochamte.“ meine Wenigkeit „über den polyphonen Styl.“ Die Vorträge wirkten gut.

Schwung und bestes Wohlsein wünscht für dieses Jahr Euer Hochw.

*ganz ergebener
Fd Lehner*

sign.: Lehner1873.07.10

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 10. 07. 1873

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 1 listy (2 popsané strany) – 23 x 14,5 cm

Karolinenthal am 10. Juli 1873.

Hochwürdiger Herr!

---

¹²⁷ Wittovou rukou opraveno na Skraup.

Die von Ihnen bezeichneten Musikalien habe ich bei Pustet bestellt sammt Litanei. Ihren Vorschlag wird das Comité, wie ich glaube, bereitwilligst annehmen. Die Regeln bei der Vorübung, welche H. Skuherský und ich leiten werden, werden wir gewissenhaft befolgen. H. Förster hat sich als Organist angeboten. Wenn Eur. Hochwürden bei den Singstimmen, die Sie von der Missa : „Hodie Christus natus est“ besitzen, noch besondere Vortragszeichen (Betonung der Silben und Synkopen, Tempo, cresc., decr., p.f.) haben, die in den gedruckten Exemplaren ~~nicht~~ sich nicht vorfinden, bitte ich mir je ein Exemplar o.[der] ihre Partitur zu leihen.-

Am 29. Sept. ist im Directorium das festum „Dedicatio S. Michaelis Archangeli“: Darnach wäre das Grad., Offert., Introitus und Communio zu wählen. Introitus und Communio (choraliter) aus dem röm. Graduale bitte herau[s]schreiben zu lassen im neuen Notensystem. Die Responsorien können choraliter (unisono) mit Orgelbegleitung gesungen werden, wie es im Ordinarium missae angegeben ist. Die Proben werden im Seminär-Gebäude abgehalten und ich bitte mir zu schreiben, ob Eur. Hochwürden beim Seminär-Vorsteher o.[der] beim Canonicus Bradáč am Hradčín wohnen wollen. Ende Juli werde ich Regensburg besuchen (wahrscheinlich in Ihrer Abwesenheit), weil vor der Cölner-Fahrt Bayern, diesmal freilich nur oberflächlich, bereisen werde. Am 28. Juli früh werde ich Prag verlassen.

Mit Hochachtung

Ferdinand Lehner

sign.: Lehner1873.07.25

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 25. 07. 1873

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 1 list (2 popsané strany) – 23 x 14,5 cm

Karolinenthal am 25. Juli 1873.

Hochwürdiger Herr!

Da E.[uer] H.[ochwürden] mir nicht anrathen, nach Würzburg zu fahren, wäre für diesmal meine Reise nach Bayern gegenstandslos. Ich wollte Sie im Namen mehrerer Musikfreunde Prag´s um Ihre Genehmigung bitten, ob wir nicht zur Zeit Ihrer Anwesenheit in Prag eine Versammlung der hiesigen Musikkenner zusammenzurufen ermächtigt wären, und ob Sie nicht die Güte hätten, dieser Versammlung die Bedeutung der Reform des Kirchengesanges an´s Herz zu legen. Der Boden ist gut vorbereitet. Es handelt sich aber dann um die Durchführung der wirklichen Reform. In dieser Beziehung gehen die Ansichten auseinander (freilich im Stillen) um über diese Verhältnisse Sie aufzuklären, wäre es mir erwünscht gewesen, ohne Zeugen mit Ihnen zu sprechen, da mir sehr viel daran gelegen ist, nicht eine Partei, sondern Alle für die Reform zu gewinnen. Es wird sich aber vielleicht zur Aufklärung noch Zeit und Musze finden. Demnach werde ich der 6. August in Boppard eintreffen, und da mir nicht bekannt ist, wo wir Sie mit H. Förster treffen sollten, werde ich in der Pfarre anfragen. Sollten Euer Hochwürden in der Zeit meiner Abwesenheit von Prag die übrigen Musikalien zum Abschreiben nach Karolinenthal senden, dann bitte ich an die Sachen an Karl Mašek, pf Pfarrer in Karolinenthal zu adressieren. Für das Abschreiben ist vorgesorgt. Die Zwischenzeit bis zum 6. Aug. werde ich zum Besuche Wien´s benützen.

~~Mit~~ *Mit Hochachtung*

Fd Lehner

sign.: Lehner1873.09.15

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 15. 09. 1873

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 2 listy (3 popsané strany) – 23 x 14,5 cm

Karolinenthal den 15. Sptbr 1873.

Hochwürdiger Herr!

Mit Ausnahme der Litanei habe ich alle übrigen Compositionen zum erstenmal durchgegangen. Diese Woche werde ich's zum zweitenmal thun. Meine Aufgabe war, die Sänger notenfest zu machen. Das glaube ich geleistet zu haben, insoferne es mir möglich war. Das Polieren harrt des Meisters. Die lieben Herren haben mir nicht nur das Einüben, wie verabredet war, sondern auch das Anwerben der Sänger und Sängerinnen überlassen. Vor meiner Abreise haben nämlich einige Herren mit groszer Bereitwilligkeit es auf sich genommen, in meiner Abwesenheit den Chor zu besorgen. Am letzten August bin in¹²⁸ nach Prag zurückgekehrt mit der besten Zuversicht, dass am 1. Septm. nach der Verabredung die erste Probe stattfinden wird. Ich erschien um die festgesetzte Stunde mit meinen Karolinenthaler Sängern und fand den Saal- leer. Seit meiner Abreise ist nämlich gar nichts geschehen. Folglich muszte ich persönlich mit aller Energie Sänger werben. Die Proben haben sich hiedurch verzögert und es wird Ihnen mehr Arbeit bleiben, als ich beabsichtigt habe. Euer Hochwürden werden mit mir Nachsicht haben, da ich die Verzögerung nicht verschuldet habe. Die Aufführung selbst ist gesichert. Der Chor ist verhältnissmässig stark genug. Die Erfahrungen, die ich bei dieser Gelegenheit gemacht habe, sind für mich in Bezug auf Gründung des beabsichtigten Vereines sehr kostbar. Weder H. Skuherský, noch H. Förster und Dr Procházka haben mir¹²⁹ mit That unterstützt. Bloszes Reden hilft nichts. Der einzige Pivoda war mir bei der Anwerbung der Sänger behilflich. Die Stimmen zur Litanei kann ich trotz Urgirens nicht bekommen. Nur das „ O salutaris“ macht uns Schwierigkeiten. Ich bitte um einige Exemplare der Statuten des Cecilienvereines.

Ich freue mich sehr, Sie in Prag begrüessen zu können, je früher, desto besser. Euer Hochwürden werden die Güte haben, mir den Tag und Stunde Ihrer Ankunft schriftlich mitzutheilen, um Sie vom Bahnhofe abholen zu können. Der guten Sache wäre gedient, wenn ich die Zeit Ihrer Vorträge im Voraus wissen würde, um nottwendige Vorbereitungen treffen zu können. Sollte Ihnen das Wohnen im Seminar nicht zusprechen, dann bitte ich recht herzlich unsere Pfarre als Herberge zu wählen. Es versteht sich von selbst, dass ich Ihnen die ganze Zeit Ihres Aufenthaltes zu Prag zur unbedingten Verfügung stehe, um wenigstens einen geringen Theil meiner Schuld abzutragen, die ich Ihnen für Ihre mir in Deutschland bewährte Freundlichkeit schulde, wofür ich noch einmal tausendmal danke.

Ihr

*ganz ergebener
F. Lehner*

Ich erbitte mir freundlichen Grusz an Fl. Schwester.

---

¹²⁸ má být *ich* místo *in*.

¹²⁹ správně má být *mich* místo *mir*.

sign.: Lehner1873.11.03

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 03. 11. 1873

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 2 listy (4 popsané strany) – 23 x 14,5 cm

Karolinenthal am 3. November 1873.

Hochwürdiger Herr!

Hoffentlich haben Sie sich seit den Prager Strapazen erholt in Ihrem stillen Eldorado und deshalb wage ich, Sie abermals zu stören in der guten Überzeugung, dasz in Betreff der Kirchenmusik Ihnen die musikalischen Ruhestörer ohnehin keine Rast und Ruhe lassen. Vor allem bitte ich um Entschuldigung, dasz ich die Übersetzung der Referate aus den böhmischen Zeitschriften so spät schicke. Seit dem Tage Ihrer Abreise von Prag habe ich nämlich Kirchendienst gehabt, um die 5 Wochen, die ich auf meiner letzten Reise zugebracht habe, zu ersetzen, und da habe ich in der Seelsorge so viel zu thun gehabt, dasz mir nur kleinere Zwischenpausen übrig geblieben sind, die ich den neu übernommenen Geschäften widmen musste. Den ersten freien Tag benützte ich dazu, Ihrem Auftrage nachzukommen. Unterdessen haben wir an den Statuten gearbeitet, welche wesentlich von den Ihrigen nicht abweichen, die Wahl per acclamationem wurde von den Herren gestrichen, und die Pfarrvereine wurden¹³⁰ durch die Statuten fixirt. Es ist zwar keine leichte Arbeit Statuten dem österreichischen Vereinsgesetzte anzupassen, dasz sie vor dem Ministerium Gnade finden, aber auch nicht leicht, mit einem Ausschusze fertig zu werden. Gott sei gedankt dasz Sie mich von diesen Bleisohlen befreit haben. Schon die 3. Ausschuszsitzung kam nicht zusammen. Wie würde es erst später werden! Nun wären die Statuten fertig. Diese Woche werde ich sie einem Statthaltereireferenten vorlegen und dann an die Ordinariate und das Ministerium zur Bestättigung dirigiren. Unterdessen habe ich fleissig agitirt. Im bisch.[öflichen] Seminar zu Königgrätz haben die Theologen den Verein gegründet, dasselbe versprach der H. Director des Prager Seminars. Nun werde ich leichter auf die Rectores de übrigen Seminare wirken können. H. Förster studirt fleisig für die Adventzeit, H. Skuherský hat schon eine Pfarrgesangschule errichtet und unterrichtet schon 33 Knaben, in der Orgelschule wird der Choralgesang als Gegenstand aufgenommen, der Probst des Vyšehrader Collegiatcapitels hat mir versprochen, beim Capitel die Reform der Kirchenmusik durchzusetzen, und ich habe meinen Chor verdoppelt. Diese Woche werde ich mehrere Pfarrer Prag's bestürmen. Aus der Königgrätzer Diöcese habe ich ein ganzes Namensverzeichnis der musikalischen Decane, Pfarrer und Capläne erhalten und schreibe täglich mehrere Briefe. Es scheint demnach unsere Angelegenheit gut zu stehen. Das über die allgemeine Wirksamkeit.

Und nun zu meinen speciellen Anliegen. Sie haben mich zum prov.[isorischen] Praeses gezeugt. Der Sohn bittet nun den Vater, er möge ihn nicht verlassen. Ihr persönlicher Verkehr war mir von unberechenbaren Nutzen, nun studiere ich den Palestrina-Stil mit meinem Chore ganz anders. Jetzt erst sehe ich aber recht wohl ein, dasz ich gar nichts weisz. Ein blinder Führer will ich nicht sein, desshalb werde ich in der Harmonielehre Stunden nehmen und bitte recht sehr, und bitte recht sehr, mir Bücher anzugeben, die ich zu meinen Studien benützen soll, dasz ich nicht unnützer Weise Zeit vergeude.

Mit Pustet trat ich noch nicht in Unterhandlung, weil ich vorerst mit Ihnen darüber unterhandeln wollte. Ich bitte demnach, mir die Erlaubnis zu geben, Ihre Musikbeilagen benützen zu können, und unter welchen Bedingungen? Für's erste Jahr wäre es praktisch,

---

¹³⁰ je v originále 2x.

die schwächsten Landchöre zu berücksichtigen. Die 1. Musikbeilage könnte etwa die Choralresponsoria bringen, die 2. irgend eine leichte Messe, die 3. eine Litanei etc.

In der Hoffnung, dasz meine Bitte Erhörung finden wird, zeichne ich mit
mit¹³¹ Hochachtung Ihr

ganz ergebener
Ferd. Lehner

sign.: Lehner1873.12.10

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 10. 12. 1873

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 2 listy (3 popsané strany) – 27 x 21 cm

Karolinenthal den 10. Dezember 1873.

Verehrtester Herr General-Praesident!

Dem H[err]n. P[ater] Spiritual und Herrn Pivoda habe ich ausgerichtet, was mir aufgetragen wurde, dem H[err]n Stehle und Pustet habe ich geschrieben. Ich danke tausendmal für die gütige Erlaubnisz und den guten Rath rücksichtlich der Benützung Ihrer Beilagen. Mit der Persolvierung der Meszstipendien bin ich noch nicht fertig, bitte aber, wenn es Eile hat, mir sie zu schicken zur Vertheilung an gewissenhafte Priester. Wenn die Persolvierung nicht dringend ist, würde ich selber sehr gerne dieselben persolvieren.

Die Statuten habe ich schon beim hohen Ministerium des Inneren und bei allen Ordinariaten eingereicht. Seine Eminenz hat die Güte gehabt, dieselben an die übrigen Ordinariate selbst einz zu dirigieren und hat dieselben sehr wohlwollend aufgenommen. Ich ~~sie~~ schicke hiemit 1 Ex[em]pl[ar].

Wünschen Hochwürden 4fache Stimmen nur von „O salutaris“ oder von allen übrigen Einlagen (Introit, Ecce sacerdos, Gradual, Offert., Adoramus, Communio, Pange lingua)? Ich bitte nur per Postkarte anzugeben, ich werde mit der grössten Bereitwilligkeit das Geforderte sogleich einsenden.

Nachdem Sie mir schon so viel Gutes erwiesen haben, fange ich an unverschämt zu sein und wage zu bitten: Ob wir Ihre neuste einstimmige für Schatzhofen¹³² componirte Messe nicht als Beilage bekommen könnten? Unseren Landkirchen wäre dadurch ein guter Dienst erwiesen. Stehle's Motettenbuch könnte als Vereinsgabe dienen. Als erste Beilage will ich das Asperges, Vidi aquam, alle Responsorien und Ite missa est aus dem Graduale Romanum ohne Harmonisierung für diesmal im modernen Notensystem ~~edit~~ ediren. Da man das ganze jeden Sonntag braucht, wäre es vielleicht als Anfang der Reform praktisch.

Meine letzte Bemerkung über das Verständniss des Palestrina Styl's meinerseits scheint unklar ausgedrückt worden zu sein. Ich bin mir nämlich der Unkenntniss in dieser Beziehung zu bewusst, bin aber bemüht mich zu bilden und zu studieren. Einige Messen sind mir nämlich seit 3 Jahren durch häufige Proben geläufig, einige derselben z. B. Palestrina's: Aeterna Christi munera, Missa brevis etc. kenne ich auswendig. Nach Durchlesung einiger Abhandlungen über den genannten Styl und den in Ihren Briefen enthaltenen Regeln über den Vortrag habe ich Ihr Benehmen und ihre strengen Forderungen bei den Proben gewissenhaft beobachtet. So habe ich z. B. auf die Accentuirung gedrungen, nicht aber

---

¹³¹ je v originále 2x.

¹³² osada blízko města Landshut, kterou Witt v r. 1873 obdržel jako svoji farnost.

auf die Weise, dass ich die Stelle so vielmal hätte wiederholen lassen, bis man es ausgeführt hätte, sondern ich meinte, man müsse es so und so singen (und habe es vorgesungen), dann ging man weiter. Nun lasse ich aber vielmal wiederholen, notire die Accente durch Stricheln im Texte, die stärkeren durch (^)¹³³, dringe auf eine feste Intonation zum Beginne, und auf decrescendo vor den Pausen, auf angemessene Mannigfaltigkeit im Tempo dem Texte gemäsz, trachte schon zu Hause vor der Probe klar zu werden und bereite mich vor etc.

Ich widerrufe demnach! Richtig wollte ich das letztmal sagen, dass mir ein anders Licht aufgegangen ist, und dass ich in diesem Lichte wandeln und fortschreiten will. Was für eine Strecke Weges zur Erreichung des idealen Zieles, zu einem Kunstprodukte noch übrig bleibt (denn eine gute Produktion, das richtige Wiedergeben einer Meistercomposition ist auch ein Kunstwerk) kann ich aus den übrigen Kunstzweigen, der Sculptur, Malerei, und Architektur, in denen ich etwas mehr bewandert bin, beurtheilen.

Ich widerrufe!

Hochachtungsvoll Ihr

*ganz ergebener
Ferdinand Lehner*

sign.: Lehner1874.01.13

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 13. 01. 1874

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 2 listy (4 popsané strany) – 26,5 x 21,5 cm

Karolinenthal den 13. Jänner 1874.

Hochwürdiger Herr!

Vor Allem anderen bitte ich um Entschuldigung, daß ich Ihren letzten Brief mit der Schenkung nicht sogleich quittirte. Er ist nämlich Freitag angekommen, da ich gerade mit den Artikeln für die erste Nummer der kirchen-musikalischen Zeitschrift, die am 15 Jänner erscheinen wird, beschäftigt war. In der Druckerei habe ich nämlich versprochen, die erste Hälfte für die Nummer Freitag Abends einzubringen. Samstag habe ich zwei Predigten für den Sonntag vorbereitet. Sonntag war ich von 6 Uhr Früh bis 6 Uhr Abends in der Seelsorge in Anspruch genommen, mit der einzigen Unterbrechung zwischen 12 bis 1 Uhr (2 Predigten, Dirigieren beim Hochamte, 3 Condukte, 6 Taufen), Abends habe ich einen Besuch bei mir gehabt; Montag habe ich die 2. Hälfte für die 1. Nummer gearbeitet. Heute bin ich ein wenig frei und benütze die erste freie Stunde zum Antwortschreiben. Meine Tagesordnung beschreibe ich darum so ausführlich, um nicht wegen der Saumseligkeit beschuldigt zu werden.

Vorerst bestätige ich hiemit, dasz ich acht und neunzig Gulden baar in Banknoten und Silber richtig erhalten habe, danke herzlich für Meszstipendien, werde sie gewissenhaft persolviren und werde das Geld auf die Zeitschrift verwenden.

Vorigen Sonntag war ich mit einer Deputation, bestehend aus Herrn Skuherský, Förster und Pivoda bei der hiesigen Statthalterei, um die Gründe des untersagten Cäcilien-Vereines anzuforschen. Da haben wir erfahren, dasz das Ministerium ernstlich und wirklich den Verein nicht bestätigen wird, weil es

1. ein Verein für Böhmen, Mähren und Schlesien wäre, demnach ein Verein für die Länder der böhmischen Krone, gegen welche das jetzige Ministerium in 's Feld zieht,

---

¹³³ v závorce značka (t. j. stříška) pro akcent.

2. wegen der gefährlichen Organisation. Man zittert nämlich vor der grosartigen Verzweigung der Filialvereine und wittert dahinter politischen Hintergrund. In der letzten Zeit hat man nämlich dem katholisch politischen Vereine die Versammlungen am Lande untersagt, wogegen derselbe an das Reichsgericht appellirt. In derselben Zeit haben wir unsere Statuten eingereicht, wo von verschiedenartigen Versammlungen (freilich in einem ganz anderen Sinne) die Rede ist, und da glaubt das liebe hohe Ministerium, dasz der Gesang nur ein Vorwand, im Hintergrunde aber politische Agitation verborgen liegt.

3. Würde durch die Errichtung und Verbreitung des Cäcilien-Vereines die gefährliche feudal-klerikale Partei, gegen welche alle Staaten mit Energie ankämpfen, erstarcken, und so etwas darf der Staat nicht dulden.

Das der Inhalt der Erklärung. Jede Appelation meinerseits wäre nutzlos. Vertraulich wurde mir dann der Rat ertheilt, ich ~~solle einen~~ könnte einen Verein blosz für Böhmen gründen, müszte aber die ganze Organisation der Diözesan, Vikariat- und Pfarrvereine streichen. Es sei besser, bei jetzigen Verhältnissen sich mit Wenigem zu begnügen und eine günstigere Zeit abzuwarten. Dann wurde ich ersucht, über das Gesagte kein Wort zu verlieren, da der Betreffende in Gefahr käme, seines Amtes enthoben zu werden. Montag darauf habe ich den Herrn Cardinal bestürmt. Er war über die Nachricht sehr betrübt, erklärte mir, er hätte sich darüber gefreut, dasz nun für Kirchenmusik wirklich etwas geschehen wird, es thue ihm Leid, dasz nach so vielen Mühen, die ich mir genommen habe, die ganze Angelegenheit scheitern sollte, meinte aber, bei jetzigen Verhältnissen solle ich die Sache auf sich beruhen lassen. Dagegen habe ich Einspruch erhoben mit allen möglichen Einwendungen. Nach einer langen Unterhandlung hat er versprochen, in 8 Tagen werde er mir Bescheid geben, was zu thun wäre. Sein ganzes Benehmen war edel und väterlich.

Gleich darnach ging ich in die Redaktion unserer klerikalen Zeitschrift „Čech“¹³⁴ und diktirte dem Redakteur einen Leitartikel über die Wichtigkeit einer Reform der Kirchenmusik, citirte das ministerielle Verbot mit einer satyrischen Ironie. Endlich sagte ich, es wäre nun Sache der Bischöfe, sich des Vereines energisch anzunehmen und kraft ihrer Auktorität durchzusetzen, was einem Privatmanne untersagt wurde.

Den 2. Tag darauf erschien der Aufsatz am 1. Platze in der Zeitschrift und wurde nicht confiscirt. Ihre Anwesenheit in Prag wurde erzählt, der ganze Sachverhalt der ersten Versammlung treu wiedergegeben.

Gestern nun bekam ich vom Sekretär des Cardinals eine Zuschrift, worin begründete Hoffnung ausgesprochen wird, ~~es werde~~ der Verein werde genehmigt werden. Durch einen Priester hat er mir sagen lassen im vertraulichem Wege, der Herr Cardinal würde im Vereine mit allen übrigen Bischöfen beim Ministerium Rücksprache nehmen und anfragen, warum der Verein als staatsgefährlich erklärt wurde. Ich bitte demnach bis zur Entscheidung die Angelegenheit unerwähnt zu lassen. Was mich anbelangt, glaube ich, dasz nicht gerade grosze Hoffnung auf eine günstige Erledigung vorhanden ist.

Sollte auch diese Hoffnung scheitern, dann will ich die Bischöfe ersuchen, die Kirchenmusik-Reform selbst in ihre Hände zu nehmen, die Synodal-Beschlüsse zu realisieren, in jeder Diözese einen Musikintendanten zu ernennen, und demselben die Überwachung der Reform anzuvertrauen. Die Zeitschrift würde dann die Einheit der Bestrebungen vermitteln. Sollte auch anfänglich, wie ich mit Grund befürchte, die Zahl der Abonenten zur Deckung der Kosten nicht genügen, ich werde mich in meinen ohnehin nicht groszen Bedürfnissen einschränken meinethwegen das Abendessen unterlassen und die Sache fördern. Die Kirche ist ja für sich allein ~~schon~~ ein Verein, der schon seit 1900 Jahren besteht, braucht keine neue

---

¹³⁴ časopis Čech byl tiskovým orgánem Katolickopolitické jednoty pro království české (zal. 1871 v Praze); vycházel již dříve jako nejstarší katolický list v Čechách.

Bestätigung, die ja Gott selbst gegeben hat, ihre Priester und Chorregenten sind kraft ihres Amtes dazu berufen, um die Verherrlichung des Gottesdienstes Sorge zu tragen,- es ginge auch ohne staatliche Genehmigung, ~~wenn nur~~ die Ordinariate brauchen nur zu wollen.

Bei dieser Gelegenheit schicke ich die Partitur des Offertorium und bitte um Verzeihung, dasz ich mich so vielmal mahnen lasse. Pustet hat den Druck der Beilagen indirekt abgelehnt, ich werde sie deshalb selbst abschreiben und dann autografieren lassen. Vorläufig will ich zu jeder zweiten Nummer Beilagen geben. Sollten meine Mittel genügen, dann zu jeder Nummer. Stehle hat mich an Pustet angewiesen, wie nun aber die Sache steht, darf ich mich in keine Unterhandlung einlassen.

Auf Gott vertrauend lasse ich meinen Muth nicht sinken.

In froher Hoffnung, Ihre Gunst für alle Zukunft zu bewahren bin ich in voller Ergebung

*Ihr ergebener
Fd Lehner*

sign.: Lehner1874.04.08

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 08. 04. 1874

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 2 listy (4 popsané strany) – 26,5 x 21 cm

Hochwürdiger Herr!

Es ist nicht rathsam, mir eine vierwöchentliche Frist zur Beantwortung, resp.[ective] Quittirung, der letzten Sendung freizustellen. Ihr Wohlwollen wird mir, Hochwürdiger Herr, diese Saumseligkeit gütigst nachsehen. Ich wollte nämlich bezüglich unseres Vereines Bericht abstaten, was mir aber früher nicht möglich war, da keine Nachrichten eingetroffen sind. Die letzten Tage erst kam eine neue Antwort vom Wiener Ministerium.

Im letzten Briefe habe ich berichtet, dasz seine Eminenz über das Verbot des Cäcilien-Vereines sehr betrübt und im ersten Augenblicke der Meinung war, mit diesem Ministerium weiter gar nicht zu verhandeln. Auf mein dringendes Bitten, er möge sich nun selber im Vereine mit den übrigen Bischöfen der Sache energisch annehmen, hat er nach einer langen Besprechung versprochen, sein möglichstes thun zu wollen. Und Seine Eminenz ist seinem Versprechen treu geblieben. Er liesz von seinem Sekretär eine ausführliche Anfrage an das Ministerium bezüglich des verbotenen, staatsgefährlichen Cäcilie-Vereines verfassen, worin „die Nothwendigkeit einer Reform der Kirchenmusik nachdrücklich betont, und die Gründung eines Cäcilien-Vereines von Seite der Bischöfe mit Freude ~~h~~ begrüzt wurde. Den Bischöfen sei darum sehr viel gelegen, dasz ein Verein zur Hebung der nun gesunkenen Kirchenmusik in's Leben trete und deshalb möge das Ministerium ihm die Gründe anführen, warum der beabsichtigte Verein als staatsgefährlich erklärt wurde, damit man die Statuten demgemäss ändern könne.“ Diese Anfrage hat er persönlich an das Ministerium dirigirt und mir schriftlich die Nachricht zukommen lassen, es sei gegründete Hoffnung vorhanden, dasz der Caecilien-Verein von Seite des Ministerium genehmigt werde, ich möge desshalb vor dem Eintreffen der diesbezüglichen Beantwortung nichts unternehmen. Ich hielt mich für verpflichtet, dem Rathe meines Oberhirten Folge zu leisten und habe vorläufig weder Dr Ambros, noch Dr Liszt geschrieben in der besten Zuversicht, die gewichtige Stimme der Bischöfe müsse beim Ministerium mehr gelten als die Stimme einer Privatperson.

Diese Tage bekam nun seine Eminenz den ministeriellen Bescheid. Der langen Antwort kurzer Sinn ist dieser: „Wenn die Bischöfe im Hintergrunde dieser Angelegenheit gestanden sind, hätten sie es gleich anfangs sagen ~~sollen~~ und nicht eine Privatperson

vorschieben sollen. Das Ministerium sei demnach nicht verpflichtet, ihnen Rechenschaft über seine Verfügung abzulegen.“ *Punctum!*

Eine des Ministeriums würdige Antwort! Seine Eminenz hat mich demnach ~~mir~~ beauftragt, ich solle nun als Praeses des Vereines selber beim Ministerium dieselbe Frage stellen, was ich auch mit Vergnügen thun werde. Zugleich werde ich mich, ihrem Rate zufolge, an Dr Ambros und Dr Liszt wenden, aber aufrichtig gesprochen gesprochen¹³⁵, erwarte ich von diesem Ministerium gar nichts, auch von Dr Ambros, dessen polit[ische] Ansichten mir einigermassen bekannt sind, nichts. Die jetzige Staatsmaschinerie ist eine geschworene Feindin der kath[olischen] Kirche, und mir fühlt recht wohl, dasz der verzweigte Caecilien-Verein für die Weckung des kirchlichen Lebens von groszer Wichtigkeit ist. Damit soll aber nicht gesagt sein, dasz ich meine Hände in den Schoosz legen werde. Unablässig werde ich arbeiten und klopfen und Lärm machen. Was diese Regierung nicht bewilligen wird, wird eine zweite sogleich thun. Es ist nur eine Frage der Zeit. Das Consistorium glaubt, ich solle mich nun damit begnügen, was man vorderhand bewilligen will, nämlich einen Verein nur für Böhmen, mit Hinweglassung der ganzen Organisation. Damit scheint mir aber der Sache gar nicht gedient sein. Ich bitte recht inständig, mir zu rathen. Nach Herablangung der neuen ministeriellen Entscheidung beabsichtige ich die Diözesan-Praesides zu einer Berathung zu berufen. Mit Genugthuung kann ich aber berichten, dasz man schon überall emsig arbeitet, wie wenn der Verein existiren würde. In Karolinenthal haben wir schon einen Filial-Verlag von Kirchen-Musikalien der Firma Pustet. Mit den übrigen Verlegern wird verhandelt. Die „Cecilia“ wird fleissig gelesen. Bis jetzt habe ich 440 Abonnenten, so dasz das Unternehmen als gesichert zu betrachten ist. Sollte sich ein Rest herausstellen, wird er keineswegs so grosz sein, dasz ich ihn nicht erschwingen könnte, freilich nur durch Ihre grossmüthige Erlaubnis, ihre Musikbeilagen benützen zu können; denn Honorare würde ich nicht zahlen können. Vergelt´s Gott!

Mit der Zeitschrift, die ich beilege, ist man vollkommen zufrieden. Auch Křížkovský äuszerte sich über dieselbe sehr günstig und sorgt über deren Verbreitung in Mähren. Jedenfalls ist sie der gütige Einigungspunkt unserer Bestrebungen. Freilich bin ich zu viel in Anspruch genommen, so dasz ich vorläufig mein weiteres theol.[ogisches] Studium aufgeben musste,- im Anfang geht es aber nicht anders, da ich Redakteur, Verfasser, Administrator etc. in einer Person bin. Mit der Zeit wird es schon besser werden. Zur groszen Freude gereicht mir, dasz man fleissig korrespondiert und gewissenhaft arbeitet. In der Fastenzeit hat man in Prag in 5 Kirchen jeden Sonntag gregor. Choral gesungen: In der St. Trinitas-Kirche (H. Skuherský), die ~~höh.~~ ~~Ö.~~ k. k. Oberrealschule (ebenfalls H. Skuherský), in Karolinenthal (meine Wenigkeit), St. Adalbert (H. Förster), hl. Geist (H. Starý). Am Strahov im Pr[a]emonstratenserstift (H. Folberger) hat auch schon angefangen. Im Dom hat Kapelmeister Škraup mit den gregor. Responsorien am Gründonnerstag den Anfang gemacht und wird aller Warscheinlichkeit nach fortzufahren moralisch genöttigt sein. Halbwegs hat er es mir schon versprochen. Besonders fleissig wird in Mähren gearbeitet (Křížkovský in Brünn, Surma in Olmütz- Domkirche (Kapelmeister), Holain in Kremsier, Fr. Mühlberger in Znaim etc.). In Prag verdient besonders Skuherský volle Anerkennung. Ohne viel Reklame in der Öffentlichkeit arbeitet er still, aber fleissig. Sein „Credo“ aus der neuen Ihnen dedicirten Messe viel¹³⁶ glänzend aus im Sofien-Sall¹³⁷. Mein Kirchen-Chor durch 10 Prager Sänger verstärkt entledigte sich diesmal der an ihn gestellten Aufgabe recht brav. Würde sich Pustet nicht entschlieszen, die Messe in Druck zu legen? Skuherský getraut

---

¹³⁵ je v originále 2x.

¹³⁶ správně má být *fiel*.

¹³⁷ správně má být *Saal*.

sich nicht, diese Bitte zu wagen. Förster macht viel Lärm in den Zeitungen, Annoncen vor der Aufführung, Recensionen nach der Produktion. Geschadet hat es nicht. Sein Chor ist sehr gut eingeübt.- Die Bahn ist gebrochen. Die Lavine wälzt sich unaufhaltsam fort. Der liebe Herr Gott wird mir die Waghalsigkeit, und Sie die Sünde, die ich zur St. Iubilaeums-Feier verbrochen, verzeihen, aber Nutzen u[nd] z[war] einen unberechenbaren, hat sie gebracht. Eine ähnliche, künftige Aufführung wird sich schon ganz anders gestalten. Ich freue mich auf das nächste Musikfest in Regensburg. Ich glaube, unser Vaterland, beson.[ders] Prag, wird diesmal gut vertreten sein. Wir lernen nun fleissig.- Gott wird weiter helfen! Ich aber will mich bessern- und die früher traurigen kirchen-musikalischen Zustände in Prag und am Lande werden sich mit der Zeit auch besser gestalten.

Die Schenkung auf Meszstipendien per 120 fl. habe ich richtig erhalten, nur bitte ich recht sehr den Zeitpunkt zu bestimmen, wann sie persolvirt sein müssen, damit ich ettliche, wenn's möglich wäre, behalten könnte. Jedenfalls werde ich dieselben nur an sehr gewissenhafte Priester verteilen.

Zugleich sende ich 10 fl für Ihre Musikschule. Es thut mir Leid, dasz die dermaligen Verhältnisse nicht gestatten, mehr thun zu können. Der Wille ist gut,- in der Zukunft werden es vielleicht auch die Mittel sein.

Mit grösster Hochachtung zeichne ich mich
Ihr

ganz ergebener
FLehner

Karolinenthal den 8. April 1874.

sign.: Lehner1874.05.17

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 17. 05. 1874

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 1 list (2 popsané strany) – 20 x 12,5 cm

[Prag. Am 17. Mai 1874]¹³⁸

Hochwürdiger Herr!

Für die Berichtigungen der „Příloha“ dankend bemerke ich, dasz ich im Blatte zur Leitner-schen Musikbeilage erwähnt habe, die „Varhany“ gelten für Blasinstrumente. Am Johannisabende veranstaltete ich in der kath.[olischen] Ressource mit meinem Chore eine kirchenmusikalische Produktion. Ich wählte hiezu folgende Compositionen: „Asperges“ in cantu greg., „Kyrie“ aus Hasler's Missa „Secunda“, „Gloria“ aus der neuen Messe von Skuherský, „Credo“ in cantu greg., Offertorium „Surrexit Christus“, 8stm. von Brosig, „Sanctus“ Palestrina¹³⁹ Missa brevis, „Benedictus“ Witt op. XII. „Litaniae lauretanae Witt op. XX.- in der angeführten Ordnung, um die Unterschiede der alten u.[nd] neuen Kirchenmusik recht klar zu machen. Zum Lobe meines Chores habe ich zu bemerken, dasz sich derselbe tapfer hielt. Packend haben gewirkt Ihre himmlische Litanei und das Credo gregorianum. Das letztere war förmlich ein pathetisches Erzählen. Die anwesenden Musici waren zufrieden.

---

¹³⁸ datum i lokace připsány Wittem (!).

¹³⁹ Wittovou rukou opraveno na: „Sanctus“ aus Palestrina's Missa brevis.

In Ihrem Musikfeste zu agitiren, werde ich nicht unterlassen. Im 1. Aufrufe habe ich schon gesagt, dasz eine solche Produktion mehr wiegt, als ein ganzjähriges Studieren in Büchern.

Ich wünsche Ihnen zu der neuen Riesenarbeit rüstige Gesundheit. Gott stärke und schütze Sie!

Hochachtungsvoll

FLehner

sign.: Lehner1874.09.23

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 23. 09. 1874

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 1 list (2 popsané strany) – 25 x 20 cm

Hochwürdiger Herr!

Ich habe nicht vermuthet Sie in Schatzhofen schon wieder zu finden und freue mich, dasz der liebe Gott Ihre angegriffene Gesundheit wieder gestärkt hat. Wäre es nicht um der guten Sache willen Pflicht, wenigstens ein Jahr sich einigermassen zu schonen?

Dankend bestätige ich, dasz ich 256 fl Meszstipendien durch Hr. Pustet zugesendet erhalten habe und werde die Persolvirung derselben besorgen.

Die „Politik“ und „Frisch-Voran“ haben ein ausführliches Referat über die 5. Gener[.]-Versammlung gebracht. H. Skuherský habe ich seit meiner Heimkehr noch nicht gesehen und kann demnach nicht berichten, ob er in Regensburg vor dem Feste war oder nicht. In Regensburg hat man mir erzählt, er hätte bei Pustet um eine Aufwartung bei Ihnen nachgesucht, sei aber nicht vorgelassen worden. Relator referro. D' Prochaska war mit den Vorbereitungen zu der Einweihung der russisch-orthodoxen Kirche in Prag, deren Chordirigent er leider ist, beschäftigt und wird katholischerseits mit Misztrauen beobachtet. In seinem Blatte spricht er aber doch dann und wann von der kirchen-musikalischen Reform. Die Instrumentalisten Prag's schimpfen im Geheimen über die Tendenzen der Reform aus wohl bekannten Gründen. Am Lande dagegen gewinnt man nach und nach mehr Terrain. In Wien scheint eine neue Wendung eintreten zu wollen, was für unsern Verein ein Glück wäre.

Was endlich meine Wenigkeit anbelangt, bin ich von Regensburg nach Beuron gereist, wo ich 4 Tage sehr glücklich zubrachte und studiere nun fleissig die Theorie der Musik.

Gott stärke Euer Hochwürden!

Ihr

*ergebener
FerdLehner*

Karolinenthal am 23. Septbr 1874.

sign.: Lehner1875.05.11

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 11. 05. 1875

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 2 listy (4 popsané strany) – 23 x 14,5 cm

Hochwürdiger Herr!

Durch Ihre gütige Vermittlung ist mir die Instrumentation Ihrer Messen Opus. 11 und 12. zugekommen. Mit der Ankündigung der ausgezeichneten Begleitung in der „Cecilie“ würde aber der Reform bei uns nicht Vorschub geleistet werden. Meiner

Überzeugung nach musz bei uns in Böhmen und Mähren vor der Hand die Instrumental-Musik abgeschafft und durch blosze Vocal-Kirchenmusik mit oder ohne Orgelbegleitung ersetzt werden. Die mir bekannten kirchen-musikalischen Verhältnisse in unserem Vaterlande scheinen diesz gebieterisch zu verlangen. Wo bei uns reformirt wird, geschieht es durch Beseitigung der Instrumental-Musik. Erst nach Jahren, nachdem durch an den klassischen Werken der Geschmack für echte Kirchenmusik geläutert sein wird, wird man ohne Gefahr Verwirrung bei Anfängern von der Instrumentation abermals reden dürfen. So scheinen es unsere Verhältnisse zu erheischen. In Betreff der Mott[e]tten von Wesselack habe ich schon in der 4. Nummer, ausführlicher aber in der 5. N.[ummer] die nothwendige Erklärung beigefügt. Ich wollte nämlich auch den schwächsten Chören Gelegenheit geben, sich im 4stimmigen Gesange zu üben. Sie, schätzbarster Herr General-Praeses, haben immer Überflusz an Material für die Beilagen, ich dagegen, weil selber kein Komponist, Mangel an leichten und doch würdigen Compositionen. Und wenn ich schon von einheimischen Musikern was benützen will, musz ich viel, viel zahlen. Und woher nehmen? (Für Förster's Messe muszte ich 100 fl Honorar zahlen). „Cecilie“ und „Method“ absorbieren heuer die gesammten materiellen Mittel, so dasz ich für dieses Jahr jegliche Kunstreise unterlassen musz.

Sonst aber schreitet unsere gemeinschaftliche, erhabene Angelegenheit vorwärts. Das Brüner und Prager Ordinariat-Blatt haben die „Cecilie“ und deren Tendenz wärmstens empfohlen. Überall haben wir schon Vorposten, die sehr eifrig reformieren. Mit dem Cäcilien-Verein würden wir jedenfalls schneller vorwärts kommen. Ich habe mich bei den competentesten Behörden informiert, und habe neuerdings erfahren, dasz man einen solchen Verein nicht bewilligen wird. Jetzt werde ich's auf einer anderen Grundlage versuchen. Einen Verein in Prag wird man bewilligen. Von der gesammten Organisation darf aber keine Erwähnung geschehen, auch nicht von mehreren Ländern. Der moralische Einigungspunkt wird doch erzielt werden. Sobald diese Statuten bewilligt ~~werden~~ sein werden, wird man an die Gründung von Pfarrvereinen gehen. Diese Tage haben wir in Prag eine „christliche Akademie“^[1] für Künste und Wissenschaften mit 4 Sektionen (a. christliche Wissenschaft, b. Kirchenmusik, c. bildenden Künste, d. Archeologie) gegründet, welche von der dr. Wenzel's Vorschusz-Kassa jährlich mit mehreren Tausend Gulden unterschützt werden wird. Die Bewilligung der Statuten steht freilich erst zu erwarten. Der Cäcilien-Verein wird dann die Leitung der 2. Sektion übernehmen, um das Werk der wahren Kirchen-Musik mächtiger fördern zu können. Wenn nicht Alles trügt, gehen wir einer besseren Zukunft entgegen.

Euer Hochwürden volle Gesundheit wünschend zeichne ich mich

Ihnen ganz ergebener
Fd Lehner

Karolinenthal 11. May 1875.

P. S. Mit einer Bitte wage ich mich noch heran: Da ich in der „Cecilie“ Kirchen-Compositionen anempfehle, musz ich sie besitzen. Vieles habe ich schon. Alles zu kaufen ist aber nicht möglich. Könnte ich durch Ihre gütige Vermittlung die Werke von den betreffenden Verlegern nicht bekommen?

sign.: Lehner1875.11.17

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 17. 11. 1875

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 1 list (1 popsaná strana) – 23 x 14,5 cm

Hochwürdiger Herr!

Es gereicht mir zur groszen Freude, die Gesundheit Euer Hochwürden einigermaßen wieder befestigt zu sehen. Der liebe Gott wird schon stärken, der Mensch ist aber auch verpflichtet durch Verhütung von Überanstrengung das Seinige beizutragen. Für die 5stim. Messe von Hasler sammt einer Reihe von Motetten erstatte ich im Voraus schon meinen tausendfachen Dank! Ich erwarte beides mit Sehnsucht! Im Laufe des künftigen Jahres werde ich beides als Musik-Beilage drucken lassen und die bedungenen Exemplare an Euer Hochwürden sogleich und sehr gerne einschicken. Ihre Grundsätze über Instrumentalmusik sind richtig und ich werde nicht ermangeln dieselben nach und nach in der „Cecilie“ zu verteidigen. Ausführlicher werde ich nach vollendeter „Cäcilienfeier“ berichten. Hochachtungsvoll

*FLehner
Coop.[erator] zu Karolinenthal.*

Am 17. November 1875.

sign.: Lehner1876/1878.04.21¹⁴⁰

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 21. 04. 1876/1878

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 1 list (2 popsané strany) – 23 x 14,5 cm

Hochwürdiger Herr!

Vorerst musz ich meine verzögerte Antwort entschuldigen und um Verzeihung bitten. Übermorgen reise ich nämlich auf 10 Wochen nach Italien. Und da muszte ich 2 N[ummern]. „Cecilie“ und 2 N[ummern]. des „Method“ herausgeben, zusammen 40 Druckseiten. Tag und Nacht wurde gearbeitet.

Ihre freundliche „Anfrage“ hat mir viele Freude gemacht. Ihre Compositionen sind eine Zierde meiner „Cecilie“. Wenn mir die Wahl gestattet ist, dann bitte ich eine vierstimmige Messe für gemischten Chor (C. A. T. B.) mit (nur in Credo) oblig. Orgelbegleitung. Je früher, desto besser!

Wie steht es mit Ihrer Gesundheit? Habe schon lange keine Nachrichten. Bitte gelegenheitlich um einige Zeilen. Am 30. Juni komme ich von Rom zurück. Dann werde ich ausführlicher antworten.

Gott segne und erhalte!

*Hochachtungsvoll ergebener
FJLehner*

21/IV

P. S. In grösster Eile vor der Abfahrt.

sign.: Lehner1876.01.31

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 31. 01. 1876

---

¹⁴⁰ Takto uvádí pravděpodobný rok (resp. roky) napsání dopisu KBM, já se však domnívám, že velmi pravděpodobným je rok 1877. Lehner v dopise píše, že se Wittovi ozve, až se vrátí z Říma a k tomu ještě v doušce dodává, že tento dopis píše v největším spěchu před odjezdem – rozumí se do Říma. Ovšem na konci jiného dopisu – s datem 10. 7. 1876 – Lehner píše, že na jaře (*im Frühjar*) jede ještě s několika umělci do Říma; jako nejbližší „jaro“ tedy přichází v úvahu jaro 1877, rok napsání dopisu 1876 se tím každopádně vylučuje.

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 1 list (1 popsaná strana) – 23 x 14,5 cm

Karolinenthal den 31. Jänner 1876.

Hochwürdiger Herr General-Praeses!

Ich bitte um Entschuldigung, dasz ich für dieszmal die Correctur nicht einschicken kann. Die Druckerei hat nämlich neue Notentypen bestellt, welche längstens am 25. Jänner antreffen sollten. Im letzten Augenblicke wird nun gemeldet, dasz dieselben erst im Laufe des künftigen Monats geliefert werden können. In Folge dieser meinerseits nichtverschuldeten Verzögerung hat der Setzer seine Arbeit erst am 29. J.[änner] begonnen. Den 5. Feber erscheint die 2. Nummer. Somit bleibt für Tour und Retour keine Zeit übrig. Ich gebe die Versicherung, dasz ich sehr fleissig korrigiren werde.

Hochachtungsvoll
FLehner

sign.: Lehner1876.05.23

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 23. 05. 1876

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 1 list (2 popsané strany) – 23 x 14,5 cm

Hochwürdiger Herr General-Praeses!

Für die schöne Messe op. Ic für 2 Stimmen meinen tiefsten Dank. Ich werde dieselbe sogleich nach Beendigung Ihres op. 6 in Druck legen, um unseren Kirchenhören und den Lesern meiner „Cecilie“ etwas wirklich leichtes und doch schönes zu bieten. Hasler´s Messe hat ja keine Eile. Die von Ihnen aus den Falso bord. der Mus.[ica] div.[ina] zusammengestellte, vollständig ausgeschriebene Vesper für Kirchweihfest nehme ich mit gröszter Dankbarkeit an und bitte inständig darum. Die „Cecilie“ hat bisher in den Musik-Beilagen über die Vesper gar nichts gebracht, und wird demnach das versprochene opus sehr erwünscht sein. Wenn Euer Hochwürden die Güte haben bezüglich des Umschlags Ihres op. 6 mich participiren zu lassen, bitte ich um 300 Ex.[emplare]- Ihr op. 17. „Quinque Motetta“ besitze ich nicht.-

Ich celebrire keine h[ei]ll[ige]. Messe, ohne Ihrer im „Memento“ ~~nicht~~ zu gedenken. Der liebe Gott wird unser gemeinschaftliches Gebet erhören. Ich wünsche vom Herzen, dasz Carlsbad recht viel zur Befestigung Ihrer Gesundheit beitrage. Nur Schonung!

In unbegrenzter Verehrung

Ihr

ganz ergebener
FJLehner

Karolinenthal 23. May 1876.

sign.: Lehner1876.07.10

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 10. 07. 1876

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 2 listy (4 popsané strany) – 23 x 14,5 cm

Hochwürdiger Herr!

Hat Karlsbad gut gewirkt? Ich wünsche es vom ganzen Herzen. Ihre Missa op. 1^c werde ich abschreiben lassen und zum Durchsehen vorlegen. Wohin? Ist in in Galthür (Tirol)

ein Postamt.[?] Wenn nicht, wo? Ambros Tod hat überall tief betrübt. Ob das Material zum 4. Band seiner Musikgeschichte vorhanden ist? Es wäre ewig Schade, sollte das Werk unvollendet bleiben.

Dasz ohne Organisation es zu einer durchgreifenden Reform bei uns nicht kommen kann, fühle ich von Tag zu Tag empfindlicher und schmerzlicher. Meiner persönlicher Meinung nach wird die Sektion für Kirchenmusik der christlichen Akademie durch die zu gründende Gesangschule und Heranbildung von Sängern hauptsächlich nur für Prag wichtig sein. Auf Grundlage der Sektionsstatuten scheint eine strammere Organisation unmöglich. P. Langer meint, wir sollten in der Sektion Statuten für Pfarr[-]Vereine ausarbeiten und die Gründung derselben dann anempfehlen. Ich wehre mich dagegen. Was würde man dadurch erlangen, wenn hie und da zerstreut durch Böhmen und Mähren Pfarrvereine entstehen würden, die in gar keiner Wechselbeziehung zu einander wären und Niemand das Recht hätte, dieselben gewissermaszen zu kontroliren und Berichte über ihre Wirksamkeit zu fordern? Sollte es später doch zur Gründung des groszen Cäcilien-Vereines kommen- was ohnedem nur eine Frage der Zeit ist- wären ja die selbstständigen Pfarr[-]Vereine gar nicht verpflichtet, in näheren Verband mit dem allgemeinen Vereine zu treten. Meine „Cecilie“ ist zwar der geistige Mittelpunkt aller diesbezüglichen Bestrebungen bei uns und ich stehe im persönlichem Kontakte mit allen Förderern der kirchenmusikalischen Reform,- das genügt aber nicht. Ich hatte folgenden Plan: Vor allem soll man Diözesan[-]Vereine gründen mit bewährten Männern an der Spitze. Die Diözesan[-]Präsides sollten dann die Gründung von Bezirks- und Pfarr[-]Vereinen organisiren. Unterdessen hätte ich es versucht durch Ihre Hilfe von Rom aus mir ein päpstliches Breve zu erwirken, worin uns die General-Statuten (ähnlich der Ihrigen) bewilligt wären. Die Approbirung derselben von Seite der rechtlichen Behörde würde dann meinem Dafürhalten nach nicht schwer sein. Das Letztere musz aber bis zur Ausführung ein Geheimnisz bleiben, weil es hier einflussreiche Persönlichkeiten (hauptsächlich im Schoosze der christlichen Akademie) gibt, die Alles dreinsetzen würden, um das zu vereiteln, weil sie der Meinung sind, die Sektion für Kirchenmusik sei genügend ~~der~~ zur Förderung der kirchenmusikalischen Reform. Künftigen Monat sollte der erste Schritt geschehen. In Brünn war eine Cäcilien-Feier vorbereitet und bei dieser Gelegenheit sollten zwei Diözesan[-]Vereine gegründet werden u[nd]. z[war]. ~~für~~ ~~di~~ der eine für Olmützer-, der zweite für die Brünnner Diözese. Nun kam aber die Nachricht, dasz zur selben Zeit Ihr Verein zu Graz tagen wird. Um keine Störung zu verursachen, wird wahrscheinlich für dieses Jahr ~~die~~ unsere Cäcilien[-]Feier unterbleiben und damit wahrscheinlich auch die Gründung der beiden Diözesan Vereine. Für Juli war die Zeit schon zu kurz, und September scheint spät zu sein. Schade! Ich werde es noch versuchen, dasz die Versammlung doch nach Beendigung der Grazer Feier zu Stande kommt.

Im Frühjahr reise ich mit einigen Künstlern nach Rom. Könnten bis zu der Zeit die betreffenden Kreise nicht vorbereitet sein? Was soll ich thun? Ohne Organisation geht es nicht.

Ich bitte dringend um Rath und Hilfe!
Gesundheit wünscht Ihnen

Ihr

ganz ergebener
FJLehner

Karolinenthal am 10. Juli 1876.

Die fehlende 5 N[ummer]. der „Cecilie“ schicke ich mit.

sign.: Lehner1877.01.09

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 09. 01. 1877

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 1 list (2 popsané strany) – 23 x 14,5 cm

Hochwürdiger Herr!

Die S.[eite] 123. d.[er] fl.[iegenden] Bl.[ätter] ausgesprochenen Ansichten bilden einen diametralen Gegensatz gegenüber unsern politischen Anschauungen. Unser Benehmen basirt auf politischer Nothwendigkeit, und nicht an „der Nationalitätenempfindlichkeit“. Was unter gegebenen Verhältnissen zu erzielen war, ist gemacht worden. Es wird systematisch weiter gearbeitet. Die veränderte Sachlage wird uns in Bereitschaft finden. Die Stunde der Erlösung wird doch einmal kommen. Die Notiz N.[ummer] 1. war für mich befremdend. Satisfaktorische Erklärung scheint nicht nothwendig zu sein. Ich arbeite so viel, als vermöge der polit. Zwangslage thunlich ist. Der Boden ist schon urbar gemacht worden.

*Zum Neuen Jahr Gesundheit und Gottes Beistand wünschend zeichne ich mich
hochachtungsvoll*

FJLehner

9/1

P. S. Die 200 Ex[emplare]. der Partitur werde ich diese Tage an Pustet schicken. Tausendfachen Dank! Kirchenmusikalisches aus dem Augsburger Pastoralblatt werde ich in der nächsten „Cecilie“ bringen.

sign.: Lehner1877.11.26

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 26. 11. 1877

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 1 list (2 popsané strany) – 23 x 14,5 cm

Hochwürdiger Herr!

Dankend bestätige ich, dasz Ihre schöne Messe „Salve Regina“ glücklich angekommen ist. Vielen Dank! Unter einem werde ich in Karolinenthal bei Mikuláš & Knapp die Stimmen und Umschlagblatt (Titel) drucken lassen. In Betreff der Geschäftsangelegenheit mit H. Pustet biete ich demselben 50% Nachlasz bei der Partitur; wie bei den Stimmen, mit dem Bitte, seine Exemplare an die Buchhandlungen auszerhalb Böhmen und Mähren anzubringen, da eine Privatperson mit einer Weltfirma unmöglich concurriren kann. Die Missa „Septimi Toni“ nämlich, welche doch auf meine Kosten in Druck gelegt wurde, wird sogar in Karolinenthal (Commission des H. Pustet) verkauft und auf dem Umschlagblatte steht gedruckt: „Ratisbonae e[t]c. Typis et sumtibus Friderici Pustet. MDCCCLXXVII.“

Unsere diesjährige Cäcilien Feier fiel sehr gut aus. Das erste Auftreten der Chorgesangschule der Sektion für Kirchenmusik an der christlichen Akademie hat glänzende Resultate erzielt. Beim Vormittags-Gottesdienste wurde die Gabrielische Messe vom Förster'schen S.-Adalbertchore mustergiltig aufgeführt. Ausführlichen Bericht wird der hochw. H. Langer nachtragen.

*Brochüre von Habert wurde in böhm. Blättern nicht erwähnt.
Gott stärke!*

*Hochachtungsvoll
FJLehner*

26/XI 77

sign.: Lehner1877.12.24

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 24. 12. 1877

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 1 list (1 popsaná strana) – 23 x 14,5 cm

Hochwürdiger Herr!

Zur Missa „Ecce quam bonum“ werde ich Stimmen drucken lassen, so wie auch zu Ihrer Messe „Salve Regina“. Den betreffenden Herrn werde ich der gütigen Anweisung gemäsz dieselbe einschicken, sobald sie vollständig erschienen sein wird.

Fröhliche Weihnachten! Volle Gesundheit für das kommende Jahr!

Hochachtungsvoll

FJLehner

Vigilia Nativitatis A. D. 1877.

sign.: Skuhersky18??-01

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) ?? 01. 18??

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 2 listy (4 popsané strany) – 22,5 x 14,5 cm

Euer Hochwürden!

Hochgeehrter Herr!

Eine gründliche Verkühlung machte auch meinen weiteren Entschluß, zu Ihnen zu kommen, zu Wasser. Ich konnte nicht einmal die Funktionen in der mir anvertrauten Pfarrkirche versehen und mußte dort einen Substituten aufstellen. Ich finde es char[m]ant, daß Sie daran denken, hier etwas von d. alten Meistern zu dirigiren, kann Ihnen aber im Augenblicke keine definitive Antwort geben. Mit S.[einer] E.[xcelenz] dem Card. Schwarz.[emberg] komme ich in keine Berührung, obgleich er unser musikalischer Protektor ist. Dagegen habe ich Ihren Brief unserem Vereinspräsidenten vorgelegt, da er im Sinne hat, für das nächste Jahr (Okt. etc.) die Elite unserer Gesangskräfte zu einem Chore zu formiren, der ein integrireder Bestandtheil unseres Vereines werden soll und dessen Aufgabe es sein wird, den Mitgliedern des Vereines und eingeladenen Gästen eine Reihe von Aufführungen alter Meister zu biethen. Das Arrangement und die Leitung soll mir zustehen. Soweit wäre Alles in der Ordnung. Es handelt sich jedoch um die Besiegung eines enormen Hindernisses, der nationalen Empfindlichkeit, ich will nicht - Haders- sagen. Ich vermuthe, daß das Ganze beinahe ausschließlich- wie man zu sagen beliebt- crisisch wird. Aus dem oben Angeführten werden Sie ersehen, daß es mir für Jetzt unmöglich ist, etwas Direktes zu schreiben und daß die Constituirung dieses Körpers abgewartet werden muß. Unsere Sängervereine sind nationalgesondert und beschäftigen sich ausschließlich mit profaner Musik. Der dem [ich vorstehe] verfügt über 6 Knaben (Voc.) und ebensoviele Männer (Choralisten). Sobald irgend ein Schritt zum Besseren geschieht, werde ich nicht ermangeln, Sie hiervon in Kenntniß zu setzen.

Euer Hochw.

ergebener

F. Z. Skuherský.

sign.: Skuhersky1872.04.04

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 04. 04. 1872

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 1 list (2 popsané strany) – 23 x 14,5 cm

Euer Wolgeboren!

Hochgeehrter Herr!

Seit vielen Jahren existirt hier ein Verein zur Beförderung der Kirchenmusik, der eine Organisten-Schule gegründet hat, deren nunmehriger Direktor ich bin. Sie, Hochgeehrter Herr und unser Verein hat, glaube ich denselben erhabenen Zweck vor Augen. Ihre großen Verdienste werden bereits von der ganzen Welt anerkannt. Mein bescheidenes Streben mögen Sie gefälligst aus der beiliegenden Messe, die ich Sie von mir gütigst anzune[h]men bitte, selbst beurtheilen.

Sie werden mir viel Vergnügen erweisen, wenn Sie mir sodann über dieselbe ein paar Zeilen schreiben möchten.

Mit ausgezeichnetester Hochachtung

*Euer Wolgeboren
ergebenster
F. Z. Skuherský*

Prag am 4. April 1872.

sign.: Skuhersky1872.05.05

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 05. 05. 1872

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 2 listy (4 popsané strany) – 23 x 14,5 cm

Euer Wolgeboren!

Bitte vorerst um Belehrung, ob ich Sie so richtig titulire.

Dann meinen herzlichen Dank für die milde Beurtheilung meiner Messe.

Es ist lange mein Wunsch in der Charwoche nach Regensburg zu kommen; doch lässt sich dieß unterm Schuljahre schwer ausführen. Außerdem bin ich als städtischer Chordirektor um diese Zeit selbst sehr beschäftigt. In der Ferienzeit war ich schon mehrmal in Regensburg, aber nie so glücklich etwas Größeres zu hören, wohl schon deßhalb, weil ich auf der Durchreise begriffen nur wenige Stunden daselbst zubringen konnte.

In München hörte ich frühere Jahre unter Lachner's Leitung einige präzise Aufführungen, aber befriedigt haben sie mich durchaus nicht.

Es ist daher mein lebhafter Wunsch in der nächsten Osternzeit zu Ihnen zu kommen; vielleicht, daß es mir gelingt die entgegenstehenden Schwierigkeiten zu besiegen. Das End-Resultat kann freilich vor der Hand nichts anderes sein als Niedergeschlagenheit, denn von einem Nachmachen kann unter den gegebenen politisch und soviel zerwühlten Verhältnissen keine Rede sein. Die Verbesserung der Kirchenmusik abzielende Vorschläge finden momentan bei uns kein Gehör. Mögen Sie demnach nicht auf Ihrem Verlangen bestehen, Repertoirs unserer Kirchenhörer kennen zu lernen. Vereinzelt stehen gute Aufführungen erhabener Werke, im Ganzen in der Regel macht sich Flachheit und Mittelmäßigkeit breit. Da indeß in unserer Schule auf den Geschmack der [acutere]¹⁴¹ Einfluß genommen wird, so wird zumeist Verderbtheit vom Chore fern gehalten. Lassen Sie uns ruhig

---

¹⁴¹ v originále špatně čitelné; uvedené slovo svým významem odpovídá kontextu.

werden und wir werden unsere Aufgabe mit Kraft aufne[h]men und – dann gestatten Sie mir Ihnen zu berichten über etwas freudiges, was ja jetzt nur trauer wäre.

In aufrichtiger Ergebenheit

Dero

F. Z. Skuherský.

Prag 5. Mai 1872.

sign.: Skuhersky1873.03.09

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 09. 03. 1873

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 2 listy (3 popsané strany) – 22,5 x 14,5 cm

Wolgeborner Herr!

Besten Dank für Ihre gütigen Mittheilungen vom 4. d[ieses]. M[onats]. So viel mir erinnerlich, ist der Bahnhof ziemlich weit vom Centrum der Stadt entfernt und der Weg nicht gut praktikabel. Sollte sich dieß in letzterer Beziehung- wie natürlich- seit der Jahre 1866, wo ich zuletzt in Regensburg war, nicht geändert haben, so bitte ich, daß Sie die Güte haben-nehmen Sie dieß nicht ungütig auf- uns ein im Inneren der Stadt gelegenes Hôtel von gleich guten Eigenschaften des „Weidenhofes“ namhaft zu machen. Ich beziehe selbstverständlich meine frühere Äußerung auf die Entfernung des Bahnhofes, die sich gleich geblieben ist und nicht auf die inzwischen vor sich gegangene Verschönerung der Stadt.

Nach einer beiläufigen Rücksprache mit D^{or} Procházka und Dr Hostinský, der sich uns anschließen will, wollen wir am 5. April in R.[egensburg] eintreffen.

Näheres werde ich mir erlauben Ihnen später mitzutheilen.

Mit besten Danke und in aufrichtigster Verehrung

Euer Wolgeboren

ergebenster

F. Z. Skuherský.

Prag 9/3 73.

sign.: Skuhersky1873.04.23

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 23. 04. 1873

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 1 list (2 popsané strany) – 23 x 14,5 cm

Euer Hochwürden!

So sehr ich entzückt bin von Ihrer lebenswürdigen Einladung in Ihr Haus zu Pfingsten, so sehr bedauere ich Ihre Vorstellung von der Inurbanität unserer crisischen Kreise und hoffe, daß Ihnen Gelegenheit geboten wird, Ihr Urtheil über dieselben anders zu firmiren. Vor der Hand kann ich nur das in meinem letzten Schreiben Gesagte wiederholen. Es ist eben Alles im Werden. Dieses wird aber energisch in Angriff genommen u[nd] muß zum ersehnten Ziele führen.

Mit ausgezeichnetester Hochachtung

Euer Hochwürden

ergebenster

F. Z. Skuherský

Prag 23/4 73.

sign.: Skuhersky1873.06.27

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 27. 06. 1873

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 2 listy (4 popsané strany) – 23 x 14,5 cm

Euer Hochwürden!

Geehrter Herr und Freund!

Heute war ich zu einer Besprechung in der katholischen Beseda geladen. Mit vielem Vergnügen habe ich gehört, daß Sie Sich bereit erklärt haben, am 28. September hieher zu kommen und an dem erhabenen Feste durch thätiges Eingreifen Theil ne[h]men zu wollen. Ich speziell begrüße Ihren Entschluß mit Wolbehagen und erlaube mir Ihnen im Vertrauen (die hiesigen Verhältnisse wo[h]l kennend) Einiges mitzuthemen. Sowowohl die Aufführung einer Messe mit Te Deum als die eines Kirchenconcertes ist möglich unter folgenden Bedingungen.

1) müssen Sie die Güte haben zu bestimmen, wie viel Gesangskräfte Sie von jeder Gattung brauchen. Ich bitte, sagen Sie: x Soprane, x Alti, x- Tenori u[nd] x Bassi. Es soll unsere Aufgabe sein, die von Ihnen gewünschte Zahl zu beschaffen.

2) Müßten die von Ihnen zur Aufführung bestimmten Stücke bei Zeiten in den nöthigen Abschriften hier vorhanden sein, um mit den zu acquirirenden Kräften solche Vorstudien zu machen, daß sie bei Ihnem Erscheinen notenfest sind. Dann können nach meinem Ermessen die von Ihnen verlangten 4 zweistündigen Proben hinsichtlich der Auffassung und des Vortrages von dem gewünschten Erfolge sein. Wenn nicht sonst Jemand hiezu bestimmt wird, so bin ich sehr gerne bereit, nach Ihrer speziellen Angabe die nöthigen Vorstudien mit den betreffenden Chorkräften zu leisten. Es ist mir ja um die Sache zu thun, und deßhalb begrüße ich Ihr Erscheinen als eine nicht zu verkennenden Impuls zum Besseren, dessen wir hier bedürfen, wie kaum anderswo. Jedwede Opposition beschränkter Chorregenten läßt sich absolut durch Intervention der geistlichen Behörden brechen. Ich wiederhole, daß diese Mittheilungen aus guten Gründen im Vertrauen geschehen.

Ihr stets ergebener

F. Z. Skuherský

Prag 27/6 73.

Nachschrift zum Brief:

Wenngleich die Aufführungen in die ungünstige Ferienzeit (im Allgemeinen) fallen, so kann man sich, meines Erachtens, durch die besten Kräfte im Vorhinein versichern. Es sollte mich sehr freuen, wenn Ihre edle Absicht von den besten Erfolge gekrönt sein würde, da ich mir von den Gelingen denselben bedeutungsvolle Resultate für das Bestreben unseres Vereines zur Beförderung der Kirchenmusik in Böhemen erwarte.

sign.: Skuhersky1873.07.02

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 02. 07. 1873

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 2 listy (3 popsané strany) – 23 x 14,5 cm

Hochwürdigster Herr und Freund!

Unsere Gesangskräfte sind mit den Wechsel der Schlüssel wenig vertraut. In der Regel können sie bloß den ihnen zugehörigen i[d]. e[st]. Soprani den Sopran etc. Der C-

Schlüssel auf der 2. Linie ist hier so gut, wie gar nicht gekannt. Die Mehrzahl der Dilettanten singt in der Regel im Violinschlüssel, natürlich mit Ausnahm[e] des Basses.

Der G-Schlüssel auf der 2. Linie ist allgemein gekannt. Unseren Sängern sind also folgende Stimmen zugänglich: den Soprani solche, die dur[ch]gehends im C-Schlüssel auf der 1. Linie oder im G. Sch. auf der 2. Linie geschrieben sind; den Alti solche, die durchdehends im C-Schlüssel auf der 3. L[inie]. oder im G. Sch. auf der 2. geschrieben; für Tenori durchgehends im C. Schl. auf der 4. oder im G. Schl. auf der 2. um eine 8ve transponierend. Für Bässe mit dem F. Schl. auf der 4. Linie[.]

Der 4/2¹⁴² □ ist unseren Sängern zwar nicht besonders geläufig, wird aber kein Hinderniß sein.

Ihr Concertprogramm ist bei der Berathung, der ich zugegen war, nicht acceptirt worden; da ich dieß bedauerte und andererseits von der Durchführbarkeit desselben überzeugt bin, erfolgte meine vertrauliche Mittheilung vom 28. v[origen]. M[onats]. Ihre Wünsche bezüglich Ihrer Litanei, sind mir unbekannt. Für die Zusendung der Brochure danke ich auf das Verbindlichste.

Ihren Brief an P. Lehner werde ich demnächst übergeben. Heute kann ich nicht, da ich eines leichten Unwo[h]lseins wegen an's Zimmer gefesselt bin.

Die Wohnungsangelegenheit werde ich H[.] Lehner mittheilen und bedauere, daß ich nicht selbst in der Lage bin, ~~Hnen~~ Sie zu beherbergen. Es gehört dieß leider zu den Unmöglichkeiten.

Die von Ihnen gewünschte Besetzung der Stimmen ist ausführbar.

Mit ausgezeichnetester Hochachtung

E. W.

ergebenster
F. Z. Skuherský.

Prag 2. Juli 1873.

sign.: Skuhersky1873.11.16

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 16. 11. 1873

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 2 listy (3 popsané strany) – 22,5 x 14 cm

Euer Hochwürden!

Hochgeehrtester Herr und Freund!

In meinen freien Stunden habe ich eine neue Messe geschrieben, die ich Ihnen zur gefälligen Einsicht übersende. Sollten Sie mit ihr einverstanden und zufrieden sein, so bitte ich, daß Sie die Dedication derselben anneh[men].

Meinen guten Willen für die Beförderung guter KM.¹⁴³ glaube ich dadurch Kund gegeben zu haben, daß ich bei unserem Ausschusse den Antrag gestellt habe, es möge an unserer Lehranstalt der Ritualgesang obligatorisch in allen 2 Jahrgängen eingeführt werden. Mein Antrag wurde einstimmig angenommen und der Unterricht sofort begonnen. Zum Lehrer wurde der auch im Priester-Seminär beschäftigte Domchoralist H[err] Horlivý ernannt.

Außerdem habe ich unter Intervention des Kaplans P. Řehák bei S. Trinitas, wo ich Chorrektor bin, aus der dortigen Pfarrschule 35 Knaben ausgesucht, denen ich in wöchentl.

¹⁴² v originále psáno ve zlomku pod sebou.

¹⁴³ KM=Kirchenmusik.

2 Stunden Gesangsunterricht ertheile in der Absicht, die Fähigsten derselben einstens am Chore verwenden zu können. Dem weiteren Plan, den ich damit verbinde, brauche ich ja Ihnen, den Eingeweihten und Erfahrenen, nicht näher auseinander zu setzen.

Ich bedauere es tief, daß es Verhältnisse so gefügt haben, daß ich bei Ihrem Hiersein nicht öfter und offener mit Ihnen verkehren konnte.

Im aufrichtiger Verehrung

Dero

*ergebenster
F. Z. Skuherský.
N° 10/2- I*

Prag 16/11 73.

sign.: Skuhersky1873.12.19

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 19. 12. 1873

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 1 list (1 popsaná strana) – 22,5 x 14,5 cm

Euer Hochwürden!

Ich bitte es mir nicht übel auszulegen, wenn ich mir erlaube nachzufragen, ob Sie die Ihnen unterm 17 v.[origen] M.[onats] zugesandte Messe erhalten haben.

Ich bitte Sie recht sehr darum, mir Ihre Ansicht über dieselbe mitzutheilen und behufs der Dedication zu entscheiden.

Mit ausgezeichnetester Hochachtung

*E. Hochwürden
ergebenster
F. Z. Skuherský.*

19. Dez. 1873.

Prag 16/2 - I

sign.: Skuhersky1874.01.09

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 09. 01. 1874

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 2 listy (3 popsané strany) – 23 x 14,5 cm

Hochwürdigster Herr und Freund!

Empfangen Sie meinen herzlichsten Dank für die Anna[h]me der Dedication meiner Messe, insbesondere aber für die Sorgfalt, mit der Sie meine Arbeit durchgegangen haben. Ich bin Ihnen aufrichtig verbunden für die vielen und guten Rathschläge und werde mich streng darnach halten. Ihre Bemerkungen sind mir vom großem Werthe, da Sie mich von Ihrer Feinfühligkeit und Sachkenntniß neuerding auf das Erhabenste überzeugt haben. Ich förderte die Candidatur Horlivý's aus folgenden Gründen:

1) ist er Sänger und practicus im Choralgesange,

2) versteht er gut lateinisch, u[nd]

3) hat er den von mir ihm vorgelegten Lehr-Plan, der keine Seitensprünge erlaubt, unbedingt angenommen.

Endlich glaubte ich eine nicht zu unterschätzende Garantie hie[r]von zu finden, daß er von dem Direktor des Priesterseminars, (meinem ehemaligen Schulkollegen), mit dem Unterrichte der Alumnen betraut worden ist, und daß wir so einander in die Hände arbeiten.

Zu unserer Schande muß ich ferner bekennen, daß ich keinen anderen Concurrenten namhaft zu machen weiß. Er existirt praktisch nicht. Sie schreiben, er kann sich im Dome in das Choralsingen nicht hinein leben. Bitte, wenn Sie wiederum Zeit haben, um nähere Aufklärung.

*Im Uibrigen gestehe ich Ihnen, daß ich ihn streng überwache.
Im aufrichtigster Ergebenheit*

Ihr

*Verehrer
F. Z. Skuherský.*

Prag 9/1 74.

sign.: Skuhersky1874.04.08

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 08. 04. 1874

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 1 list (2 popsané strany) – 22,5 x 14,5 cm

Euer Hochwürden!

Am 24. v.[origen] M.[onats] führte ich das Credo meiner Ihnen gewidmeten Messe in einem zahlreich besuchten Concerte auf. Die Aufführung, durch P. Lehnerns Chor ansentlich unterstützt, war präcis, wenn auch nicht tadellos. Die Anerkennung allgemein günstig. Es gereicht mir zum Vergnügen Ihnen dieß berichten zu können, weil es ja meine Absicht war, Ihnen Etwas zu widmen, was Ihren Bestrebungen und Ihres Namens würdig wäre. Bitte, sehen Sie diese Äußerung nicht für Anmaßung an.

Unsere Zustände der KM. bessern sich sichtlich, daß unermüdliche uneigennützig Wirken P. Lehnerns´ ist vom besten Erfolge gekrönt. Horlivý hält sich tapfer.

Mit ausgezeichnetester Hochachtung

Euer Hochwürden

*ergebenster
F. Z. Skuherský.*

Prag 8/4 74.

sign.: Skuhersky1874.06.25

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 25. 06. 1874

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 2 listy (4 popsané strany) – 23 x 14,5 cm

Euer Hochwürden!

Unterstützt durch P. Lehner habe ich meine Ihnen gewidmete Messe am 31. Mai recht anständig aufgeführt. Gleich am 1. Juni ging ich an die Revision der Textunterlage. Ich habe Sie nun beendet und erlaube mir Euer Hochwürden ergebenst zu bitten um die gütige Durchsicht derselben und Bekanntgabe Ihres Urtheils.

Außerdem übersende ich E. H[.] vier Hefte meiner Studien für die Orgel. Ich habe Sie seit d[em]. Jahre 1867 an unserer Lehranstalt eingeführt und durch stufenweise allmälige Verwendung des selbständigen Pedals immer die besten Resultate erzielt. Sollten Sie Ihre Zustimmung gewinnen, so beabsichtige ich mich um die Aufna[h]me derselben in den Vereinskatalog zu bewerben. Ich bitte dießfalls um Dero geneigte Mittheilung.

Horlivý hat im Ritualgesange bei uns recht gute Resultate geliefert. P. Lehner war bei der Schlußprüfung zugegen- und zufrieden.

Mit ausgezeichnetester Hochachtung
Euer Hochwürden

ergebenster
F. Z. Skuherský.

Prag 25/6 74.

eine Nachschrift:

i[d]. e[st]. Die beiden bei Botte u[nd] Bock erschienenen Hefte sind so eingerichtet, daß das Pedal zunächst mit der linken Hand identisch ist. Allmählich werden einzelne Töne so eingeführt, daß die Füße selbständig aufzutreten haben. Dieses Verfahren nimmt immer größere Dimensionen an. Im 3. Heft (Prag bei Schindler) hat das Pedal bereits ein eigenes Notensystem und häufen sich die Schwierigkeiten gradatim. In sich sind die Stufen nicht nach Nummern geordnet, und muß die Nacheinanderfolge der Uibungen vom Lehrenden (für jeden Fall speziell) bestimmt werden.

—
Seit einigen Wochen übe ich mit den einzelnen Classen der k. k. böhm. Oberrealschule einige Choräle ein. Morgen halte ich mit dem Gesamtkörper (circa 800 Jünglinge) die zweite Geberalprobe in der Kirche ab. Sonntag am 28. findet die (sit venia verba) Produktion statt. Den Prämissen zu Folge soll die eine gute werden. Wenn Sie mir es erlauben, werde ich Ihnen darüber berichten.

Im Ergebenheit

Ihr

F. Z. S.

sign.: Skuhersky1874.07.25

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 25. 07. 1874

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 1 list (1 popsaná strana) – 23 x 14,5 cm

Euer Hochwürden!

Ich werde etwa Mittwoch den 29. Juli in Regensburg eintreffen und möchte insbesondere die Bekanntschaft Haberl's machen und bei den Proben anwesend sein. Bitte, empfe[h]len Sie mich demselben.

Unsere Prüfungen waren zufriedenstellend, mitunter ausgezeichnet.

Mit aufrichtiger Hochachtung

Ihr

ergebener

F. Z. Skuherský.

Prag 25/7 74.

sign.: Skuhersky1874.10.04

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 04. 10. 1874

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 4 listy (8 popsaných stran) – 20,5 x 13,5 cm

Hochwürdigster Herr und Freund!

Durch H[errn] Pustet und H[errn] Haberl wußte ich allerdings, daß Sie sehr unwohl sind; aber Sie an einem andern Tage zu besuchen, wurde ich nicht aufgefordert; im Gegentheile, man sagte mir, Sie müßten Sich von jeder Aufregung ferne halten und würden, sobald es die Umstände zulassen ~~würden~~, nach Hause reisen.

Domkap.[ellmeister] Haberl war darüber sehr bestürzt und theilte mir mit, daß deshalb Programmänderungen notwendig geworden sind und daß er ~~sich~~ mit (ich glaube) Haller die Direktion der von Ihnen übernommenen Musikstücke besorgen müsse. Sie können Sich vorstellen, daß ich dieß sehr bedauerte. Einerseits bin ich Ihnen viel zu viel zugethan, als daß ich nicht an Ihrer Erkrankung den wärmsten Antheil genommen hätte; andererseits schwand mir die leiseste Hoffnung bei dieser Gelegenheit mit Ihnen in innigeren Verkehr treten zu können, was ich so sehr wünschte. Aber auch Haberl war so sehr in Anspruch genommen, daß ich nur auf Minuten mit ihm sprechen konnte. Es war ein Lieblingsgedanke von mir mit Ihnen und Haberl ein paar Tage in vertraulichen Gedanken-Austausch zuzubringen. Es konnte dießmal nicht realisirt werden, doch habe ich alle Hoffnung nicht aufgegeben. So Gott will, werde ich Sie doch bald wiedersehen. Ich kam absichtlich vor Beginn der Aufführungen nach Regensburg, um den Proben beiwohnen zu können. Ich war auch bei zweien, die mich sehr interessirten. Soeben hörte ich die Aufführung einer Choral-Messe im Dome und besuchte die herrliche Proske'sche Sammlung, die mir Herr Assessor Jakob (wenn ich mich gut erinnere) bereitwilligst zeigte und erklärte. Ich brachte dort mehrere Stunden zu.

Leider fühlte ich in Folge der übermäßigen Anstrengungen namentlich am Schluß des Schuljahres eine bedenkliche fysische und geistige Abspannung. Deßhalb und der herrschenden großen Hitze wegen fand ich es nicht rätlich länger in Regensburg zu verweilen und reiste plötzlich noch vor Beginn des Festes ab.

Um mich nicht aufzureiben, habe ich mir fest vorgenommen, heuer in der Arbeit mehr Maß zu halten und mir mehr Erholung zu gönnen. Es wird dieß wo[h]l auch das einzige Mittel sein, Sie Ihre früheren Kräfte wiedergewinnen zu machen. Sehen Sie es nicht für Arroganz, sondern für den Ausdruck meiner aufrichtigsten Wertschätzung an, wenn ich mir erlaube, Ihnen diese Medicin auf das Nachdrücklichste zu empfe[h]len.-

Auch sandten Sie mir ein liebes Bild vom Achensee, aus meinem lieben Tirol, wo ich zwölf Jahre zubrachte. Auch im herrlichen Achenthale war ich oft. Waren denn Sie heuer dort? In der einzigen Pertisau, oder vielleicht in der Scholastica? Sie hatten recht, das ist herrlich, nervenstärkend. Ich wünsche, daß Sie recht bald die heilsamen Wirkungen dieses Edens verspüren.

Wegen der Drucklegung meiner Ihnen gewidmeten Messe sprach ich mit H[errn] Pustet. Er versprach mir sie mit Beginn des J.[ahres] 1875 zu verlegen. Ich werde wahrscheinlich lieber bis zu diesem Momente warten, als sie einer unserer unthätigen Firmen zu übergeben.

Welchen Herren soll ich meine Orgelpräludien behufs Aufnahme in den Vereinskatalog schicken?

In der Schule waren wir sehr fleißig, die Resultate sind gut.

Unsere Schule ist, glaube ich, besser organisirt, als das k.[önigliche] Institut für KM in Berlin, das ich im Juli l.[etzten] J.[ahres] im Augenschein na[h]m. Mir liegt sie sehr an Herzen und es wird stets eine Beruhigung sein, wenn ich dießfalls mit Ihnen in stetem Einverne[h]men sein kann, und wenn Sie mir sagen: ich rathe so oder so. Ich weiß nicht, welchen Eindruck ich auf Sie im v.[ergangenen] J.[ahr] gemacht habe; so viel kann ich Sie versichern, daß ich gern bescheiden und thätig bin.

Mit den besten und aufrichtigsten Wünschen für Ihre baldige und gänzliche Genesung
Ihr

ergebener

Prag 4/1074.

sign.: Skuhersky1874.12.17

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 17. 12. 1874

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 2 listy (3 popsané strany) – 22 x 14,5 cm

Hochwürdigster Herr und Freund!

Herzlichen Dank für Ihre freundliche Erinnerung.

Heute schrieb ich an Heinze und Kothe ihnen meine Orgelstudien unterbreitend. Die Ihnen gewidmete Messe ist noch nicht gedruckt, da ich es vorzog die von Pustet bezeichnete Zeit (Beginn 1875) abzuwarten, auf daß Sie im Verlage einer renommirten Firma, wie eben Pustet ist, erscheine. Sobald dieß geschehen sein wird, werde ich Exemplare an die von Ihnen bestimmten Referenten (inbegriffen Oberhoffer in Luxembourg) senden.

Neues gibt es bei uns wenig. P. Lehner ist der lebendige, uneigennützig Feuer-Eifer. Sein mühevolleres Streben wird aber (dieß ist nur meine Ansicht) von der Geistlichkeit, insbesondere der höheren, nicht nachdrücklich genug unterstützt.

Ob er übrigens von passenden Vertrauensmännern umgeben ist, will und vermag ich vielleicht nicht zu entscheiden.

Die Vorstehung unseres Vereines ist rastlos thätig und verabsäumt nichts, was die Förderung der edelsten Tonkunst bezwecken könnte. Was bis Jetzt nicht realisirt werden konnte, wird planmäßig angestrebt.

Ich lege Ihnen ein Graduale eigener Arbeit in anderer Fassung bei. Behagt es Ihnen, dann bitte ich es beliebig zu benützen, sonst zu vertilgen.

In aufrichtiger Verehrung

Ihr

ergebener

F. Z. Skuherský.

17/12 74.

sign.: Skuhersky1876.06.12

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 12. 06. 1876

vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 1 list (1 popsaná strana) – 23 x 14,5 cm

Euer Hochwürden!

Ich beehre mich Ihnen beiliegend das 2. Heft meiner Motetten zu übersenden.

Mit ausgezeichnetester Hochachtung

Euer Hochwürden

ergebenster

F. Z. Skuherský.

Prag 12/676.

sign.: Skuhersky1876.06.14

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)

místo odeslání: Praha (Čechy) 14. 06. 1876
vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 1 list (1 popsaná strana) – 23 x 14,5 cm

Hochwürdigster Herr!

Seien Sie aufs Beste bedankt für Ihre freundliche Einladung zur Generalversammlung in Graz. Weder meine abgespannten Nerven noch meine erschöpfte Casse (Familiensorgen) werden einen Besuch zulassen. Das Bedürfniß Ihnen und Herren Haberl näher zu treten, empfinde ich sehr; weniger strebe ich dieß bei den Grazern und Tirolern Praesidibus an. Es mag sein, daß ich in diesen Stücken ein musikalischer (vielleicht eingebildeter) Aristokrat bin.

Im J.[ahr] 1874 war ich in Regensburg, u[nd] lernte Haberl in den Proben (ebenso Haller u[nd] Hanisch) auf das Vortheilhafteste kennen. Das Uibrige theilte ich Ihnen seiner Zeit brieflich mit.

*Der Schlußpassus in Ihrem jüngsten Schreiben kömmt mir etwas zugeknöpft vor.
Sie in Karlsbad wissend bin ich mit den besten Wünschen für Ihr Wo[h]lgehen*

Dero

*ergebenster
F[.] Z. Skuherský.*

Prag 14/6 76.

sign.: Skuhersky1876.06.16

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)
místo odeslání: Praha (Čechy) 16. 06. 1876
vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 2 listy (3 popsané strany) – 22,5 x 14,5 cm

Euer Hochwürden!

Schon wieder belästige ich; dießmal mit Orgelstudien, als Fortsetzung der früheren. Sollen auch diese Ihnen conveniren, bitte ich um Bekanntmachung der H[errn] Referenten.

Mit den besten Wünschen für Ihr Wo[h]lgehen

Dero

*ergebenster
F. Z. Skuherský.*

Prag 16/6 76.

sign.: Skuhersky1885.11.11

adresát: Witt, Franz Xaver (1833–1907)
místo odeslání: Praha (Čechy) 11. 11. 1873
vlastnoruční dopis s podpisem – německy – 2 listy (3 popsané strany) – 22 x 14,5 cm

Euer Hochwürden!

Beiliegend erlaube ich mir Ihnen ein Ex.[emplar] meiner Harmonielehre zu senden. Sollte es Ihnen einmal ermöglicht werden, mir hierüber Ihre Ansicht Kund zu geben, so werden Sie sehr erfreuen

Ihren

*aufrichtigen Verehrer
F. Z. Skuherský.*

Prag 11/11 85.

6 ZÁVĚREČNÉ SHRUTÍ

Zhruba kolem poloviny 19. století se začalo ve střední Evropě v oblasti chrámové hudby prosazovat reformní hnutí – tzv. cecilianismus, jehož cílem byla obnova této hudby po stránce estetické, funkční – tj. liturgické i organizační. Především měl být jasně odlišen styl a charakter duchovní hudby od stylu hudby světské.

Jasně formulované cíle reformy začaly být úspěšně realizovány nejprve v Bavorsku, kde se jejich centrem stalo biskupské Řezno. Odtamtud se reforma šířila do okolních, nejprve německojazyčných diecézí.

I v českých zemích byly již v 1. polovině 19. století podnikány první kroky, směřující k obnově hudby na kostelních kůrech. Byly to však pouze dílčí počiny, jejichž vliv byl více či méně omezen místně. Celkové zlepšení chrámové hudby však vyžadovalo vznik centrálně organizované instituce, pod jejíž záštitou by se konkrétně vymezené cíle reformy uskutečňovaly ve všech zemích koruny české. Českým reformátorům se stal vzorem *Všeobecný německý cecilský spolek* v čele s Franzem Xaverem Wittem. A právě s Wittem navázali čeští představitelé cecilianismu na přelomu 60. a 70. let kontakt a s ním také vedli až do 80. let rozsáhlou korespondenci.

Tato korespondence, resp. dopisy českých cyrilistů Wittovi, se zachovaly a jsou dnes uloženy v *Bischöfliche Zentralbibliothek (Centrální biskupské knihovně)* v Řezně. U nás se však o jejich existenci až doposud nevědělo. Jejich vyhledání a zpřístupnění tak představuje prozatím nejnovější příspěvek do hudebně-historické diskuse nad tématem cecilianismu, resp. cyrilismu. Pro nás nejzajímavější a v této práci zohledněné jsou dopisy tří předních pražských představitelů reformního hnutí – Josefa Förstera, Ferdinanda Lehnera a Františka Zdeňka Skuherského.

Nejdůležitější faktografický přínos korespondence spočívá v komentářích k organizačním záležitostem a zejména k místy až dramatickému vývoji vztahů mezi rezenským centrem a Prahou. Dopisy jednak potvrzují některá doposud tradovaná konstatování – v první řadě to, že české reformní hnutí stálo na počátku 70. let pod vlivem německého cecilianismu. Jejich obsah nám však objasňuje i mnohé podrobnosti, či nejasnosti, např. kolem zákazu vzniku cecilského spolku na konci roku 1873, ale i příčiny vzniku samostatného cyrilského hnutí pro české země v roce 1879. Například pozdější reflexe (retrospektivní články v *Cyrilu...*) uvádějí a také do literatury později vstupuje zákaz spolku rakouskou vládou jako hlavní důvod pro změnu cílů F. Lehnera, jež vedla k založení českojazyčné *Cecilie* a později *Obecné Jednoty Cyrillské*. Ovšem ze soukromé

korespondence vyplývá, že dalším podstatným důvodem bylo i nedorozumění a rozchod s F. X. Wittem. Nesoulad koncepcí Wittova a Lehnerova organizačního snažení Witt částečně veřejně prezentoval na stránkách časopisů *Fliegende Blätter* a *Musica sacra* (viz přílohy). Naproti tomu Lehner (počínaje podrobným zpravodajstvím v *Cecilii*) tuto věc řešil pouze v soukromé korespondenci, v níž sděloval Wittovi své názory a nesouhlas. Tyto osobní a koncepční spory nikdy neprezentoval veřejně.

V této práci nastíněný přehled událostí by měl posloužit jako základ pro budoucí podrobnější zájem o cyrilismus, a snad i pro redefinici této kapitoly české hudby. Z korespondence získané základní informace čekají na podrobnější zasazení do dobových reálií státoprávních, církevně-politických i národnostních, které však již spadá více do oboru obecné historie než muzikologie.

Získané dílčí výsledky však celkem jednoznačně dokládají, že český cyrilismus vznikl částečně jako odnož cecilianismu, částečně jako vědomé (byť spíše vynucené než dobrovolné) vymezení vůči němu, spojené s hledáním vlastní identity. Právě tato zjištění mohou vytvořit potřebný rámec pro budoucí úvahy o specifikách českého cyrilismu, včetně analytického zájmu o hudební díla této epochy.

JMENNÝ REJSTŘÍK OSOB, ZMIŇOVANÝCH V KORESPONDENCI¹⁴⁴

AMBROS, August Wilhelm

*1816 Mýto (u Zbiroha), †1876 Vídeň, hudební vědec a historik. Studoval práva a malířskou akademii, hudbu u D. Webera; od r. 1840 ve státní službě; od r. 1852 člen ředitelství pražské konzervatoře, kde přednášel dějiny hudby; od r. 1853 státní návladní; od r. 1869 prof. dějin hudby na univ. v Praze; od r. 1872 ve Vídni úředník na ministerstvu spravedlnosti a profesor na konzervatoři. Jako kritik a estetik vynikal bystrým slohem, byl referentem *Bohemie* v Praze a *N. Z. für Musik* (pseud. Flamin); vystoupil proti Hanslickovi estet. spisem *Die Grenzen der Musik* (1856); vydal studie hud. a kulturně historické; největší zásluhy má v hud. historii (*Geschichte der Musik, ...*); jako skladatel je méně významný. (Q: PSHH)

BRADÁČ, Vincenc

*1815 Komárov (okr. Beroun), †1874 Praha, český pěstitel chrámového zpěvu, kněz. Vystudoval gymnázium a teologickou fakultu v Praze; 1838 vysvěcen na kněze, poté na různých místech postupně kaplanem, farářem a od r. 1855 vikářem a okresním školním dozorcem v Černém Kostelci; r. 1860 zvolen kanovníkem metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze, kde zároveň zastával 10 let kazatelský úřad; redaktor *Dědictví sv. Jana Nepomuckého*, předseda katolického tiskového spolku; usiloval o znovuoobnovení literátských bratrstev, podporovatel chrámového zpěvu a pilný pracovník na poli církevní literatury, vydavatel *Svatojánského kancionálu*. (Q: ČSHS, Cecilie 1874, č. 3)

BROSIG, Moritz

*1815 Fuchswinkel bei Neiße (Slezsko; dnes Lisie Kąty v Polsku), †1887 Vratislav, skladatel. Vzdělání získal ve Vratislavi; od r. 1843 následník svého učitele Josepha Franze Wolfa ve funkci dómského varhaníka ve Vratislavi (1853–1884); od r. 1871 dodatečně činný jako docent na *nstitutu pro chrámovou hudbu* na univerzitě ve Vratislavi; v r. 1879 mu byl propůjčen titul doktora a poté i profesora; autor mší, četných varhaních kompozic a dalších skladeb i spisů teoretických. (Q: KBM)

DOETSCH (též DÖTSCH), Heinrich Joseph

*1847 Neuerburg (Trier), †1897 Kolín n. Rýnem, kněz. Na kněze vysvěcen 1869, ca od r. 1872 kněz (*Curatpriester*) a asistent v arcibiskupské Účetní komoře v Kolíně n. R.; ca od r. 1878 „Subsidiar und adscribiter Curatpriester“ při farním kostele sv. Voršily v Kolíně; nejpozd. od r. 1888 činný v klášteře alexiánských bratrů (*Alexienbrüder*), pečujících o nemocné a slabomyslné v Kolíně. (Q: KBM)

FOLLBERGER (též FOLBERGER), Jan

---

¹⁴⁴,Tento rejstřík vychází z aktuálního stavu lexikografické literatury, proto u řady osob není úplný. Některé osoby, zmiňované vkorespondenci pouze marginálně, se nepodařilo identifikovat, jejich biografické údaje by mohl potvrdit jedině původní pramenný výzkum.

*1811 Ratibořské Hory (okr. Tábor), †1871 Praha, varhaník, skladatel. Studoval v Táboře, kde později sám vyučoval; dále učitel v Lipnici u Humpolce; hudbu studoval u R. Führera v Praze; od r. 1847 varhaníkem v Loretě a na Strahově, kde byl také ředitelem kůru; od r. 1852 varhaníkem u sv. Víta; autor chrámových skladeb (mše, off., graduále a jiné). (Q: PHSN)

FÜHRER, Robert Jan Nepomuk

*1807 Praha, †1861 Vídeň, český chrámový skladatel a varhaník. V l. 1817–1824 vokalistou u sv. Víta v Praze; hudbu studoval u J. N. Vitáska; vypomáhal hrou na varhany u sv. Víta, kde byl v r. 1862 jmenován druhým varhaníkem; od r. 1830 učitel na varh. škole v Praze; kol. 1838 také varhaník na Strahově; od prosince 1839 do ledna 1845 kapelníkem u sv. Víta, poté varhaník na různých místech v Čechách, Bavorsku a Rakousku; od r. 1860 se živil ve Vídni komponováním; autor zhruba 400 skladeb, mezi nimiž převažují církevní (ca 150 mší, ca 20 requiem, 2 oratoria, offertoria, grad., nešpory, Te Deum, litanie,...). (Q: PHSN, MGG)

HABERL, Franz Xaver

*1840 Oberellenbach (Dolní Bavorsko), †1910 Řezno, kněz. Vysvěcen 1862, 5 let ve funkci seminárního a hudebního prefekta v biskupském semináři v Pasově; v l. 1867–1871 kaplanem a varhaníkem v německém *Nationalkirche Santa Maria dell'Anima* v Římě; od r. 1871 dómským kapelníkem v Řezně, 1874 založil tamtéž školu pro chrámovou hudbu (*Kirchenmusikschule*); na svých 28 italských cestách nasbíral materiály pro své hudebněvědecké publikace (mj. *Bausteine für Musikgeschichte, Palestrina-GA*¹⁴⁵, *Lasso-GA*). (Q: KBM)

HABERT, Johann Evangelist

*1833 Horní Planá (okr. Český Krumlov), †1896 Gmunden (Horní Rakousko), varhaník, skladatel, vydavatel, žurnalista. Po škole v Horní Plané a v Linzi navštěvoval učitelský seminář v Linzi; od r. 1852 učitel v Naarnu na Dunaji v Horním Rakousku; v r. 1857 přešel na lepší místo ve Waizenkirche; 11. 12. 1860 jmenován městským farním varhaníkem v Gmunden am Traunsee, kde působil až do své smrti, od r. 1878 zároveň jako ředitel kůru; Witt se jej marně snažil získat pro spolupráci na *Fl. Blätter für kath. KM*; od r. 1867 vydával vlastní *Zeitschrift für katholische Kirchenmusik*; v r. 1871 vznikl z jeho popudu *Cäcilienverein für Österreich* (zanikl v r. 1873); 1874 založil nový cecilský spolek pro Horní Rakousko; v r. 1877 oživil vydávání svého časopisu; byl ceněným chrámovým skladatelem, vydavatelem a odborným žurnalistou. (Q: KBM)

HALLER, Michael

*1840 Neusaat (Horní Falc), †1915 Řezno, kněz, kapelník, učitel hudby. Vědeckého a hudebního vzdělání se mu dostalo v benediktinském klášteře v Metách, po ukončení teologických studií byl v r. 1864 vysvěcen v Řezně na kněze a povolán jako prefekt do řezenské dómské prebendy; od r. 1867 kapelníkem a inspektorem ve studijním semináři při *Alte Kapelle* v Řezně, v l. 1874–1910 učitelem kontrapunktu a kompozice

---

¹⁴⁵ GA = Gesamtausgabe.

na *Kirchenmusikschule* v Řezně; čestným kanovníkem katedrály v Palestrině; biskupským duchovním radou a kanovníkem (od r. 1899) v kolegiálním kostele *Alte Kapelle* v Řezně. (Q: KBM)

HANISCH, Joseph

*1812 Řezno, †1892 Řezno, varhaník, skladatel. Základů hudebního vzdělání se mu dostalo od otce (teorie, hra na klavír a varhany), později byl žákem Carla Proskeho; od r. 1829 varhaníkem v řezenském dómu; v květnu r. 1835 odjel do Říma podpořit Proskeho na jeho výzkumné cestě po Itálii; v r. 1836 se vrátil do Řezna a zasazoval se zde v Proskeho duchu o restauraci chrámové hudby, kromě toho na něj bylo převedeno vyučování v knížecím domě Thurn und Taxis; v l. 1858–1877 vedl J. G. Mettenleiterem založený oratorní spolek; v l. 1859–1863 a 1867–1872 dirigentem řezenského pěveckého kroužku; od r. 1874 učitelem varhanní hry a harmonie na *Kirchenmusikschule* v Řezně; autor chrámových skladeb, varhanních děl stejně jako varhanních doprovodů; znám i jako vynikající varhanní improvizátor. (Q: KBM)

HAUPTMANN, Moritz

*1792 Drážďany, †1868 Lipsko, kantor u sv. Tomáše v Lipsku. Studoval hru na housle a generálbas v Drážďanech; v durynském městě Gotha byl jeden rok žákem houslisty a skladatele Louise Spohra, který jej trvale ovlivnil; v l. 1812–1815 zaměstnán jako houslista drážďanské dvorní kapely, poté cestoval a do Drážďan se vrátil v r. 1820, následně 20 let houslistou ve dvorní kapele v Kasselu pod vedením Spohra a zároveň učitelem hudební teorie a skladby; již ve 20. letech 19. století začal sbírat díla starších skladatelů, v r. 1842 na doporučení F. Mendelsohna Bartholdyho povolán do Lipska na místo tomášského kantora, o rok později získal dodatečné vedlejší zaměstnání na nově založené lipské konzervatoři jako učitel hud. teorie a kompozice; zakladatelským členem *Bach-Gesellschaft*; čestným doktorem univerzity v Göttingenu a člen berlínské a stockholmské akademie; autor četných hudebně-teoretických spisů. (Q: MGG)

HEINZE, Karl Friedrich Leopold

*1828 Grünberg (dnes Zielona Gora v Polsku), †1905 Vratislav, učitel hudby, hudební teoretik a skladatel. Studoval na Královském institutu pro chrám. hudbu v Berlíně (*Königliches Institut für Kirchenmusik Berlin*); od r. 1853 učitel hudby v semináři v Oberglogau (Głogówek, Slezsko), od r. 1873 v Ziegenhalsu (Głuchołazy, Slezsko) a od r. 1885 v Pilchowitzu (Pilchowice, Slezsko); sepsal hudebně-teoretická díla a také komponoval. Jeho bratr Jacob (1856–1926) byl ředitelem kůru ve farním kostele v Glatzu (Kłodzko, Slezsko). (Q: KBM)

HOLAIN, Ludvík

*1843 Stará Bělá (okr. Ostrava), †1916 Slavonín (okr. Olomouc), kněz, skladatel. Studoval gymnázium a bohosloví v Olomouci; r. 1869 vysvěcen v Olomouci na kněze, poté byl studijním prefektem na arcib. gymnáziu v Kroměříži a později tamtéž profesorem, v l. 1871–72 studoval matem. na UK, od r. 1874 tamtéž profesor a zároveň řed. kůru kolegiálního kostela sv. Mořice; od r. 1890 farářem ve Slavoníně; jeho chrám. skladby ovlivněny ceciliánskou reformou, vydány jsou v Binkově Varytu X./XI (př. *Litanie lauretanae*, *Te*

Deum, Moravské nár. písně pro harmonium); upravovatel moravských lid. písní, redaktor cyrilského kancionálu, autor drobných příspěvků o chrám. hudbě v čsp. *Cyrill*. (Q: PHSN)

HORÁK, Václav Emanuel

*1800 Lobeč (okr. Mělník), †1871 Praha, český skladatel. Vystudoval gymnázium v Praze, poté studium filozofie a práv (2 roky); v hudbě vzděláván v Lobči u Jos. Schuberta, v době gymnaz. studií choralistou u sv. Mikuláše v Praze; 4 roky varhaník u Sv. Trojice, 1831/32 soukromým učitelem hudby a krátce učitelem zpěvu na varh. škole; od r. 1833 varhaníkem u Týna, od r. 1836 ředitelem kůru u P. Marie Sněžné, od r. 1853 řed. kůru u Sv. Vojtěcha; od r. 1859 až do své smrti působil u Týna; učitel zpěvu na učit. ústavu v Praze (1848-55), v l. 1851–52 ředit. Žofínské akademie; důležitá byl jeho činnost spisovatelská (viz ČSHS) autor četných mší, dále mužských a smíšených sborů, písní, smyčc. kvartetů,....(Q: PHSN, ČSHS)

HORLIVÝ, Kašpar

*1829 Zvoleněves (okr. Kladno), †1898 Praha, český hudební pedagog. V l. 1863–66 tenorista Prozatímního divadla, choralista u Sv. Víta a učitel rituálního zpěvu na varh. škole v Praze (zde učitel J. B. Foerstra a patrně také L. Janáčka). (Q: ČSHS)

HOSTINSKÝ, Otakar

*1847 Martiněves (okr. Litoměřice), †1910 Praha, český estetik a hudební a literární vědec, publicista. Po gymnáziu v Praze začal studovat práva, ale již o rok později (1866) přešel na Filozofickou fakultu, 1867/68 studoval estetiku v Mnichově, kde se seznámil s díly R. Wagnera, v r. 1869 v Praze promoval; psal recenze na hudbu, výtvarné umění i divadlo a současně také estetická pojednání pro české časopisy *Dalibor*, *Hudební listy*, *Květy*, *Pokrok*, *Lumír*, *Politik* a další česká i zahraniční periodika; v l. 1874–76 pracoval jako vychovatel v urozených rodinách v Čechách a v Salzburgu; 1876/77 byl na studiích dějin umění a archeologie v Itálii, v r. 1877 se habilitoval na německé univerzitě v Praze v oboru hudební dějiny a hud. estetika, 1881/1882 se vrátil jako recenzent deníku *Národní listy* k psaní kritik, v r. 1883 se stal mimořádným a v r. 1892 řádným profesorem na již samostatné české Karlově univerzitě, kde se zařadil mezi přední osobnosti a zároveň vytvořil základy pro českou hudební a divadelní vědu, od r. 1877 učil dějiny umění na pražské Akademii výtvarných umění, v l. 1882–1886 dějiny hudby na pražské konzervatoři a měl též přednášky (v l. 1892–1894) na dramatické škole ND; v r. 1879 byl spoluzakladatelem Královské české společnosti nauk; v r. 1893 se stal mimořádným, v r. 1902 pak řádným členem České akademie věd a umění; autor mnoha knih o hudbě. (Q: MGG, ČSHS)

JAKOB (též JACOB), Georg

*1825 Straubing, †1903 Řezno, kněz. Vysvěcen 9. 7. 1849; od r. 1861 dómským vikářem a od r. 1881 kanovníkem řezenské dómské kapituly; po smrti Proskeho biskupem Ignatiem von Senestrey jmenován knihovníkem Proskeho hudební knihovny; v l. 1874–1903 učitelem estetiky a dějin chrám. hudby (v l. 1874–1977 také liturgiky) na *Kirchenmusikschule* v Řezně, Dr. theol. Georg Jacob zemřel jako biskupský duchovní rada a dómský děkan. (Q: KBM)

KEMPTER, Friedrich

*1810 Limbach/Burgau (Bavorsko), †1864 Lauingen, německý chrámový skladatel. (Q: PHSN)

KEMPTER, Karl

*1819 Limbach/Burgau (Bavorsko), †1871 Augsburg, chrámový skladatel a varhaník. V hudbě jej od mala vzdělával jeho otec, poté studoval v Augsburgu pod vedením Michaela Kellera, varhaníka a ředitele kůru u sv. Ulricha, dalšími jeho učiteli byli Albrechtsberger (generálbas) a Rejcha (kontrapunkt), jako osmnáctiletý převzal v r. 1837 místo varhaníka po Kellerovi u sv. Ulricha, 1. 11. 1839 jej Keller povolal na místo dómského varhaníka v Augsburgu, kde byl on sám měsíc předtím jmenován dómským kapelníkem, tuto funkci vykonával Kempster s nadšením 25 let; ve svých 20 letech začal také komponovat; po smrti Kellera v r. 1865 na místo dómského kapelníka v Augsburgu; papež Pius IX. jej jmenoval čestným členem kroužku pro chrámovou hudbu *Academica Caecilia* v Římě; jeho mše a jiné chrámové skladby byly velmi rozšířeny i v Čechách; působil též jako učitel hudby. (Q: PHSN)

KERER, Johann Baptist

*1743, †1821, dómský kapelník v Brixenu (Jižní Tyroly; dnes Bressanone, Itálie).

KOENEN, Friedrich

*1829 Rheinbach (u Bonnu), †1887 Kolín n. R., kněz, skladatel. Vysvěcen 1854; od r. 1863 dómským kapelníkem a profesorem hudby v kněžském semináři v Kolíně n. R., autor především chrámových děl. (Q: KBM)

KOTHE, Bernhard

*1821 Gröbnig (Horní Slezsko; dnes Grobniki, Polsko), †1897 Vratislav, hudební teoretik a skladatel. Po studiu a učitelské praxi navštěvoval Královský Institut pro chrámovou hudbu v Berlíně (*Königliches Institut für KM*); v r. 1851 se stal ředitelem chrámové hudby v Oppeln (Opole); v l. 1869–1896 učitelem hudby v semináři ve Vratislavi; patřil k zakladatelům slezského cecilského spolku pro katol. chrám. hudbu (*Caecilienverein für kath. KM*); autor teoretických spisů, ale také duchovní sborových a varhanních skladeb. (Q: KBM)

KOTHE, Wilhelm

*1831 Gröbnig (Horní Slezsko; dnes Grobniki, Polsko), †1899 Habelschwerdt (Slezsko, dnes Bystrzyca Kłodzka, Polsko), hudební teoretik a učitel. Mladší bratr Bernharda K.; vzdělání získal v semináři v Oberglogau (Horní Slezsko, dnes Głogówek, Polsko); učitelem v Katscher (Slezsko, dnes Kietrz, Polsko), další vzdělání v l. 1853–1855 na Královském institutu pro chrám. hudbu v Berlíně (*Kgl. Institut für kath. KM*), od r. 1856 učitelem hudby v semináři v Braunsbergu (Východní Prusko, dnes Braniewo, Polsko), od r. 1866 v sem. v Liebenthalu a od r. 1871 v sem. v Habelschwerdtu (Bystrzyca Kłodzka, Polsko); autor především pedagogických a teoretických spisů. (Q: KBM)

KŘÍŽKOVSKÝ, Pavel

*1820 Holasovice (okr. Opava), †1885 Brno, český skladatel a sbormistr. V dětství zpíval na kruchtě v Neplachovicích; po r. 1832 fundatistou v Opavě, kde také rok studoval; další studia na německém gymnáziu; studium filosofie v Olomouci díky nedostatku financí nedokončil; od r. 1840 pomocníkem faráře v kostele Nanebevzetí P. Marie v Opavě; učitelem ČJ v Jamnici u Holasovic a v Opavě; na podzim roku 1845 novicem Králová kláštera na St. Brně; studium bohosloví, r. 1848 vysvěcen na kněze a jmenován ředitelem kůru augustiniánského kostela a zár. vedoucím klášterní fundace (až do r. 1884); v r. 1848 zkomponoval velké množství skladeb; účastník brněnského hudebního života jako dirigent velkých kantátových koncertů v Redutě a violista smyčc. kvarteta; spoluzakladatel *Männerengesangvereinu* (1848) a *Besedy brněnské*, kterou jako sbormistr a člen výboru umělecky povznesl, člen *Českého čtenářského spolku* (1861–73); aktivním účastníkem velkolepých cyrilometodějských oslav v Brně v r. 1863, kde řídil svou kantátu *Sv. Cyril a Metoděj*; na poč. 70. let nucen opustit cestu světského skladatele; s nadšením se věnoval cecilské reformě církv. hudby ve shodě s pražským Ferd. Lehnerem; v l. 1874–1883 dómským kapelníkem v Olomouci, autor významných chrámových skladeb (*Te Deum*, *Litaniae Lauretanae*, *Requiem*, *Pašije*,...); již za svého života jmenován čestným členem mnoha čes. pěveckých spolků (př. *Hlaholu*), *Slovanského zpěv. spolku* ve Vídni, *Umělecké besedy*, *Besedy brněnské*, olomouckého *Žerotína* aj. (Q: ČSHS)

LACHNER, Franz

*1803 Rain (Horní Bavorsko), †1890 Mnichov, německý skladatel. Nejprve žákem svého otce – varhaníka, později Ettovým v Mnichově; od r. 1822 varhaníkem; od r. 1824 divadelním kapelníkem ve Vídni, kde náležel k přátelům Schubertovým; od r. 1834 kapelníkem v Mannheimu; od r. 1836 dvorním kapelníkem v Mnichově a v l. 1852–68 generálním ředitelem hudby; autor několika oper, 2 oratorií, Requiem, několika mší aj. chrámových skladeb, dále 8 symfonií, atd., celkem ca 190 vydaných děl. (Q: PHSN)

LACHNER, Ignaz

*1807 Rain (Horní Bavorsko), †1895 Hannover, německý skladatel. Bratr Franze L.; od r. 1824 varhaníkem ve Vídni, později operním kapelníkem; od r. 1831 dvorním ředitelem hudby ve Stuttgartu, od r. 1842 v Mnichově, od r. 1853 v Hamburgu, od r. 1858 ve Stockholmu a poté ve Frankfurtu n. M.; autor oper, orch. skladeb, písní aj. (Q: PHSN)

LANGER, Edmund

*1834 Vejprty u Přísečnice (Weipert bei Preßnitz, okr. Chomutov) †1908 Děčín, hudební organizátor, kněz, hudební teoretik a skladatel. Člen výboru hudebního odboru Křesťanské akademie, kde plnil funkci pokladníka; 1856 vysvěcen v Praze na kněze; od r. 1866 farářem v Neukirchen; od r. 1878 zámeckým archivářem v Děčíně; redaktorem měsíčníku *Christliche Akademie*; autorita na poli chrámové hudby; autor množství pojednání o chrám. hudbě i hudebněvědeckých pojednání. (Q: KBM)

LEITNER, Franz Xaver

*1844 Bodenwöhr (Horní Falc), †1908 Řezno, kněz. Vysvěcen 13. 6. 1869, nejp. od r. 1888 Dr. theol. Leitner biskupským sekretářem, biskupským duchovním radou a kanovníkem při kapitule *Unserer Lieben Frau zur alten Kapelle in Regensburg*; zemřel jako papežský domácí prelát a kapitulní kanovník v Řezně. (Q: KBM)

LEITNER, Karl August

*1837 Dollnstein (Horní Bavorsko), †1904 Bad Wörishofen (Švábsko), regenschori, skladatel. Základy hudby získal od svého otce; v 16 letech vstoupil do školního učitelského semináře v Eichstättu a byl zde vyučován Raimundem Schlechtem a Maxem Winklerem; v r. 1855 s velkým úspěchem absolvoval a byl poté činný ve Středních Frankách a v Horním Bavorsku; v r. 1867 povolán jako učitel a ředitel kůru do Friedbergu u Augsburgu; od r. 1868 se objevují jeho první chrámové kompozice (uvedeny v Cecil. katalogu); v r. 1877 díky královské vládě v Horním Bavorsku dosáhl jmenování učitelem na královském Krajském ústavu pro choromyslné v Mnichově (*Kreisirrenanstalt*), kde poté působil až do své smrti. (Q: KBM)

METTENLEITER, Johann Georg

*1812 St. Ulrich/Lonetal (Württembersko), †1858 Řezno, dirigent a skladatel. Od r. 1824 se připravoval na učitelské povolání ve Wallersteinu u svého strýce Johanna Michaela Mettenleitera, který byl od r. 1818 ve službách knížete Ludwiga von Oettingen-Wallerstein; M. byl vyučován hře na různé hud. nástroje, kompozici, ale i FJ a latině, kreslení, litografii a gravírování; od října r. 1836 ve školském semináři v Bambergu; od února 1837 ředitelem kůru v městském kostele St. Sebastian v Oettingen; v říjnu r. 1839 jmenován kapitulou kolegiálního kláštera v Řezně ředitelem kůru a varhaníkem v *Alte Kapelle*; význam jeho osobnosti leží především v jeho snaze přenést reformní snahy C. Proskeho o pravou chrám. hudbu do praxe a včlenit ji do liturgie; jeho *Enchiridion chorale* a *Manuale breve*, sbírky chorálních zpěvů s varhanami, jeho příkladná provedení oratorií a duchovních děl starších a současných skladatelů, stejně jako jeho pozoruhodné znalosti staré hudby jej učinily známým daleko mimo Řezno a žádaným rádcem při uskutečňování reformy chrám. hudby v dalších diecézích, pro své studie a provedení sbíral a spartoval sám bezpočet kompozic; z jeho vlastních kompozic jsou zdůrazňovány především zhudebněné žalmy. (Q: MGG, RA)

MÜHLBERGER, Franz

*1850 Hrádek u Znojma (Erdberg), †1923 Lesná u Znojma (Liliendorf), kněz, skladatel a hudební teoretik. Vysvěcen 23. 7. 1873; kooperátor u sv. Mikuláše ve Znojmě; od 10. 12. 1878 farářem na Starém Petříně v děkanátu Vranov na J. Moravě; ca od r. 1916 žil jako pensionovaný farář ve Slavonicích a v Lesné u Horního Břečkova na Moravě; skladatel, autor teoretických spisů, podporovatel ceciliánského hnutí ve své vlasti; ceciliánský katalog uvádí pod č. 271 jeho „*Kirchenmusikalische Essays. Beiträge zur Reform katholischer Kirchenmusik*“. (Q: KBM)

PIVODA, František

*1824 Žeravice (okr. Hodonín), †1898 Praha, český pěvecký pedagog. Fundatista kostela Sv. Jakuba v Brně, kde také studoval, mj. i církevní zpěv, další hudební vzdělání získal ve Vídni, kde se mj. učil ve *Spolku pro pěstování a šíření pravé církv. hudby*; ca od r. 1851 začal komponovat; od r. 1860 žil v Praze, kde vyučoval zpěv; patřil k prvním členům *Umělecké besedy* a *Hlaholu*; zakladatelem (1869) a majitelem ústavu pro vyučování operního zpěvu (proslulá Pivodova škola). (Q: ČSHS)

PROCHÁZKA (též PROCHASKA) Antonín (Anton)

* 1816 Zierde (?) †1903 (?), kněz. Vysvěcen 3. 8. 1840; od r. 1868 farářem ve Verneřicích, od r. 1873 v Levíně u Úštěka; po r. 1895 žil jako kněz na odpočinku u Kadaně. (Q: KBM)

PROSKE, Karl (též Carl)

*1794 Gröbnig (dnes Grobniki v Polsku), †1861 Řezno, plukovní lékař, kněz. Po studiích medicíny ve Vídni a po účasti na napoleonských osvobozeneckých válkách praktikoval nejprve jako doktor ve Slezsku; od r. 1823 studoval teologii v Řezně; 11. 4. 1826 vysvěcen na kněze; od r. 1830 kanovníkem při *Alte Kapelle* v Řezně; sběratel církevní hudby v Německu a Itálii a zakladatel hudební knihovny, ve které nashromáždil několik tisíc hudebních děl starších i novějších mistrů z 15. – 18. století, také praktický vykonavatel této hudby ve spolupráci s J. H. Mettenleiterem; od r. 1841 se zabýval ediční činností staré chrámové hudby; jeho sbírka *Musica Divina* se stala spolu s Mettenleiterovým *Enchiridion chorale* důležitým základem pro reformní hnutí za obnovu chrám. hudby v Řezně. (Q: KBM)

PUSTET, Friedrich „I.“

*1831 Řezno, †1902 Řezno, syn zakladatele firmy Friedricha Pusteta „I.“. V r. 1860 převzal od svého otce nakladatelství; spolu s bratry Karlem (1839–1910) a Klemensem (1833–1898) vytvořil v násled. letech z Firmy Pustet mezinárodní podnik, mezi l. 1865–1898 byly založeny filiálky v Kolíně, Vídni, Římě, Cincinnati a New Yorku; papežem Piem IX. jmenován apoštolským typografem a firma obdržela v r. 1870 30leté privilegium pro tisk chorálních knih; liturgická a chrámová hudební tištěná díla se rozšířila po celém světě; komerční rada Fr. Pustet zemřel 4. 5. 1902. (Q: KBM)

SANTI, Angelo de

*1847 Triest, †1922 Řím, farář. Jezuita; vyučoval greg. chorál v těchto seminářích: *Seminarium Romanum*, *Seminarium Pium* a byl členem papežské komise pro vydávání vatikánských chorálních knih; přeložil do italštiny *Magister choralis* F. X. Haberla a připravil tak půdu pro snahy německého cecil. spolku v Itálii; díky mnoha článkům a hudebně-historickým studiím (většinou publik. v *Civiltà Cattolica* a *Rassegna Gregoriana*) a z podnětu *Comitato permanente per la musica sacra* (1889) a chorálního kongresu v Římě (*Choralkongres zu Rom*, 1891) se stal odpovědným za reformu chrám. hudby a greg. chorálu v Itálii; podílel se na vyhotovení *Motu propria* Pia X. (1903); v r. 1909 se stal prezidentem *Società di Sante Cecilia*; v r. 1910 založil papež na základě Santiho snah vysokou školu pro chrámovou hudbu v Římě. (Q: KBM)

SCHÖNBORN, František/hrabě Franz de Paula kardinál Schönborn-Buchheim-Wolfsthal

*1844 Praha, †1899 Sokolov, pátý biskup českobudějovický (1883–1885), osmadvacátý arcibiskup pražský (1885–1899), kardinálem od r. 1889. Po gymnázium vystudoval Práva v Praze; poté, co byl raněn v r. 1866 v bitvě u Náchoda se dal na studia bohosloví (Innsbruck, Řím), na kněze vysvěcen 12. 8. 1873, o 2 roky později získal doktorát teologie; v l. 1875–1879 byl kaplanem v Plané u Mariánských lázní, poté se stal vicerektorem (1879) a později rektorem (1882) pražského arcibiskupského semináře, 22. 8. 1883 jmenován biskupem českobudějovickým a 21. 5. 1885 arcibiskupem pražským; zemřel během pracovní cesty v Sokolově, pohřben je v katedrále sv. Víta v Praze. (Q: Wikipedie)

SCHWARZENBERG, Friedrich Fürst zu

*1809 Vídeň, †1885 Vídeň, kardinál-arcibiskup pražský. 1830 domicelar v Salzburgu, 1833 vysvěcen na kněze; 23. 9. 1836 ustanoven arcibiskupem v Salzburgu; od r. 1842 kardinálem, 20. 5. 1850 kníže-arcibiskup pražský; v důsledku svého sympatizujícího postoje vůči Čechům byl rozhodným odpůrcem rakouského centralismu; 1848 vedl biskupskou konferenci ve Würzburgu; v l. 1852–59 uskutečnil jako apoštolský delegát reformu rakouských klášterů, která se však nezdařila; podporovatel církevního života, umění, vědy a tisku; jako příznivce günterianismu byl odpůrcem Sylabu a dogmatu o papežské neomylnosti. (Q: LThK)

STARÝ, Jan August

*1832 Loukovec (okr. Mladá Boleslav), †1913 Praha, český ředitel kůru a hud. skladatel. Od r. 1846 vokalista u P. Marie Vítězné, v l. 1851–53 absolvoval varhanickou školu a učitelský kurz; učitelem v invalidovně a na hud. ústavu Jos. Jiráka a na škole Václava Stáry (1861); v l. 1863–66 varhaníkem u Nejsv. Trojice, kde byl poslední rok zároveň i ředit. kůru; v l. 1868–74 postupně řed. kůru u Sv. Vojtěcha, Sv. Ducha, Sv. Havla a Sv. Ignáce; skladatel v duchu cyrilské reformy (mše, moteta, grad., sbory, ...). (Q: ČSHS)

STEHLE, Johann Gustav Eduard (pseudonym E. L. Hetsch)

*1839 Steinhausen bei Biberach an der Riß (Švábsko), †1915 St. Gallen, varhaník a regenschori. Po absolvování vzdělávání v učitelském semináři ve Schwäbisch Gmündu učitelem a ředitelem kůru v Kanzachu bei Bad Buchau; od r. 1869 varhaníkem a sbormistrem v Rorschachu am Bodensee; od r. 1874 dómským kapelníkem v St. Gallen; v l. 1881–1894 vedl oratorní spolek *Zum Antlitz*, vydával časopis *Der Chorwächter* a věnoval se též komponování (především vokální díla); v r. 1911 jej univerzita ve švýcarském Freiburgu jmenovala čestným doktorem filozofie. (Q: KBM)

STEINMAYER, Georg Friedrich

*1819, †1901, zakladatel podniku na výrobu varhan v Oettingenu. Po školních a učňovských letech založil v r. 1847 svou vlastní dílnu v Oettingenu; jeho syn Friedrich Johannes (1857–1928) byl zprvu podílníkem, v r. 1901 otcovu firmu převzal. (Q: KBM)

ŠKROUP (nebo též **ŠKRAUP**), Jan Nepomuk

*1811 Osice (okr. Hradec Králové), †1892 Praha, český skladatel a dirigent. Od r. 1823 vokalistou v Králově Dvoře; od r. 1836 sbormistrem a zástupcem divadelního kapelníka ve Stavovském divadle v Praze; od r. 1840 2. kapelníkem ve Stavovském divadle; od r. 1842 kapelníkem českého divadla Stögerova v Růžové ulici; v l. 1844–49 ředitelem Žofínské akademie; v l. 1870–82 opět 2. kapelníkem Stavovského divadla; od r. 1838 ředitelem kůru u křižovníků, od r. 1845 dómským kapelníkem u sv. Víta (do r. 1887), od r. 1846 učitelem zpěvu v arcibiskupském semináři; v r. 1846 připravil v Žofínské akademii Berliozovy sbory z Romea a Julie a o deset let později pozval Liszta osobně k řízení jeho *Ostříhomské mše* ve sv. Vítu; z jeho tvorby se staly velmi rozšířené jeho skladby chrámové i orchestrální. (Q: ČSHS)

WENZEL, Johann Baptist

*1843, †1911, dómský vikář, arcibiskupský revizor a registrátor v Bambergu. Později jmenován duchovním radou; činný též jako říšský poslanec. (Q: KBM)

WENZEL, Pietro

*před r. 1886, †1909, kněz. Wenzel byl v poslední čtvrtině 19. stol. papežským archivářem ve Vatikánu, monsignor P. W. zemřel v r. 1909. (Q: KBM)

WESSELACK, Johann Georg

*1828 Sattelpeilstein (Horní Falc), † 1866 Řezno, skladatel. Studoval v Řezně, kde byl v r. 1852 vysvěcen na kněze; od r. 1854 působil tamtéž jako choralista a kooperátor v chlapeckém semináři kláštera Obermünster; v r. 1858 se stal následovníkem J. G. Mettenleitera ve funkci ředitele kůru v kolegiálním klášteře Panny Marie při *Alte Kapelle* v Řezně; po smrti C. Proskeho vydal 4 svazky sebraných děl *Musica divina*; zemřel jako ředitel kůru a inspektor studentského semináře kolegiálního kostela *Alte Kapelle* v Řezně. (Q: KBM)

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

Literatura:

[X]: *V život uvedení reformy chrámové hudby církevní.*, in: Dalibor 1873, č. 40, s. 327–329.

ASCHENBRENNER, Vít: *Josef Foerster: Missa Jubilaei Solennis, op. 36*, seminární práce, ÚHV FF UK, Praha 2002.

BAJER, Petr: *Příspěvek k dějinám chrámové hudby v Čechách ve 2. polovině 20. století*, seminární práce, ÚHV FF UK, Praha 2005.

BAJEROVÁ, Jana: *Zdeněk Fibich – Missa brevis F-dur, op. 21*, seminární práce, ÚHV FF UK, Praha 2001.

Bůh a Ty. Milostný deník Anny šl. z Kofler-Felsheimu a hudebního skladatele Fr. Zdeňka Skuherského. 1857, tisk K. Fiala, České Budějovice 1940.

ČALA, Antonín: *Duchovní hudba*, péčí OJC vydala dominikánská edice Krystal, Olomouc 1946.

Československý hudební slovník osob a institucí, Státní hudební vydavatelství, Praha 1963/1965 (2. sv.).

Český slovník bohovědný, uspořádal Dr. Josef Tumpach a Dr. Ant. Podlaha, vydal Václav Kotrba, Praha 1912.

DITTRICH, Raymond (red.): *Franz Xaver Witt 1834–1888, Reformator der katholischen Kirchenmusik im 19. Jahrhundert, zum 175. Geburtstag, Ausstellung in der Bischöflichen Zentralbibliothek Regensburg, St. Petersweg 11–13, 9. Februar bis 29. März 2009*. Katalog k výstavě, Verlag Schnell & Steiner, Regensburg 2009.

Doba přípravní na reformu zpěvu církevního a osud Jednoty Ceciliánské., in: Cecilie 1874, r. I, č. 1, s. 4–6.

EFMERTOVÁ, Marcela C.: *České země v letech 1848–1918*, Praha 1998.

FELLERER, Karl Gustav: *Geschichte der katholischen Kirchenmusik*, Hrsg: K. G. Fellerer, Bärenreiter, Kassel–Basel–Tours–London 1976.

FOERSTER, Josef Bohuslav: *Poutník*, Aventinum, Praha 1929.

FÖRSTER, Josef: *Feuilleton.*, in: Dalibor 1873, č. 37, s. 298–300

GABRIELOVÁ, Jarmila: *Katolická moderna a hudba: Hudba na stránkách časopisu Nový život*, in: Zajatci hvězd a snů. Katolická moderna a její časopis Nový život (1896–1907), Brno 2000.

JANÁK, Jan – HLEDÍKOVÁ, Zdeňka: *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*, Praha 1989.

KADLEC, Jaroslav: *Přehled českých církevních dějin 2*, Zvon, Praha 1991.

KIRSCH, Winfried: heslo *Caecilianismus*, in: MGG, Kasse–Basel–London–New York–Prag, Bärenreiter, Stuttgart–Weimar, Metzler, 1995, Sachteil 2, s. 317–326.

Kolektiv autorů: *Dějiny české hudební kultury I. 1890–1918*, Academia, Praha 1972.

Kolektiv autorů: *Dějiny země Koruny české 2. Od nástupu osvícenství po naši dobu*, Paseka, Praha 1992.

Kolektiv autorů: *Hudba sociálních a náboženských skupin, dějiny institucí*, in: HV III, Praha 1988.

Kolektiv autorů: *Hudba v českých dějinách. Od středověku do nové doby.*, Supraphon, Praha 1989.

KONRÁD, Karel: *Dějiny posvátného zpěvu staročeského od XV. věku do zrušení literátských bratrstev*, Praha 1893.

KONRÁD, Karel: *O obecné písni posvátné*, in: *Cyrill* 1882, r. IX, č. 6, s. 42–3.

KÜFHABEROVÁ, Božena: heslo *cecilianismus*, in: *Slovník české hudební kultury*, Supraphon, Praha 1997, s. 90.

LEHNER, Ferdinand: *Cestopisné upomínky hudební*, in: *Cecilie 1874 a 1875* (r. I, č. 9, s. 79–80, č. 10, s. 91–92, č. 11, s. 93–96, č. 12, s. 101–105; r. II, č. 2, s. 13–15, č. 3, s. 19–21, č. 4, s. 27–30)

LEHNER, Ferdinand: *Cyrillská jednota. Mimořádná valná hromada*, in: *Cyrill* 1880, r. VII, č. 1., s. 7–8.

LEHNER, Ferdinand: *Obecná Jednota Cyrillská*, in: *Cecilie* 1879, r. VI, č. 1., s. 1–2.

LEHNER, Ferdinand: *Oznámení!*, in: *Cyrill* 1880, r. VII, č. 3., s. 17.

LEHNER, Ferdinand: *Zakladatelům Cyrillských Jednot na vědomost*, in: *Cyrill* 1881, r. VIII, č. 7–8, s. 49–51.

LEHNER, Ferdinand: *Zpěv obecný při službách Božích a kůry literátské*, in: *Cecilie* 1874, č. 8, s. 69–72.

Lexikon für Theologie und Kirche, 2. přepracované vydání, hrsg. von Dr. Michael Buchberger (Bischof von Regensburg), Band 9, Herder & Co. G.M.B.H. Verlagsbuchhandlung, Freiburg im Breisgau 1937.

Liturgická hudba, (kapitola 6 in: *Sacrosanctum concilium*), in: *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2002.

Musik in Geschichte und Gegenwart, Bärenreiter, Kassel 2007.

NĚMEC, Vladimír: *Pražské varhany*, Praha 1944.

Obraz Němců Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století, ed. Jan Křen a Eva Broklová, Praha 1998.

OTTLOVÁ, Marta - POSPÍŠIL, Milan: *Uvažování nad situací v českém hudebně vědném bádání o 19. století.*, in: Bedřich Smetana a jeho doba, NLN, Praha 1997.

Pazdírkův hudební slovník naučný, část osobní, red. Gr. Černušák a Vl. Helfert, Pazdírek, Brno 1937.

Pazdírkův hudební slovník naučný, část věcná, red. Gracián Černušák, Brno 1929.

PERLÍK, Romuald: *Půlstoletí církevní hudby v Čechách*, in: Cecilie, R. 1929.

Příruční slovník místních a zeměpisných názvů / Ein kleines Wörterbuch zweisprachiger geographischer Namen, sestavil Oldřich Pulkert, Resonus, Praha 1997.

Regensburger Almanach 1990, Buchverlag der Mittelbayerischen Zeitung, Regensburg 1989.

SALLER, Peter: *Regensburg als Kirchenmusikalisches Centrum im 19. Jahrhundert unter besonderer Berücksichtigung des Cäcilianismus*, Zulassungsarbeit im Fach Katholische Religionslehre für das Lehramt an den Gymnasien, Universität Regensburg, Katholisch-theologische Fakultät, 1987.

SEHNAL, Jiří: *Církevní hudba na rozcestí*, in: OM, 1969, č. 1, s. 14–16.

SEHNAL, Jiří: *Církevní hudba za rozcestím*, in: OM, 1990, č. 8, s. XVII-XX.

SEHNAL, Jiří: *Český zpěv při mši*, in: HV 29 (oddíl Studie a stati), 1992, č. 1, s. 3–15.

SEHNAL, Jiří: *Chránová hudba na Moravě od cyrilské reformy do současnosti*, in: OM, 2001, č. 4, s. 4–18.

SEHNAL, Jiří: *Jak by měl vypadat duchovní zpěvník dnešní doby*, in: OM, 1991, s. 130–133.

SKUHERSKÝ, Fr. Zd.: *Varhany, jejich zařízení a zachování.*, Praha 1884.

SLAVICKÝ, Tomáš: *K vývoji české kostelní písně v první polovině 20. století*, in: 70. výročie vydania Jednotného katolíckého spevníka. Zborník príspevkov z muzikologického konferencie., Spolok svätého Vojtecha Trnava/Slovenské národné muzeum – Hudobné muzeum Bratislava, Trnava – Bratislava 2008.

Slovník české hudební kultury, Supraphon, Praha 1997.

SMUTNÝ, Pavel: *Historické kořeny cecilianismu. K významu reformního hnutí*, in: OM, 1997, č. 3, s. 138–148.

- SMUTNÝ, Pavel: *Liturgická hudba a muzikologie*. In: OM 1996, č. 2, s. 61–63.
- SVÁTKOVÁ, Olga: *Ceciliánská reforma v časopisech Cecilie a Cyrill 1874–1922*, diplomová práce, FF MU, Brno 1995.
- Thematischer Katalog der Musikhandschriften Bd. 13: „Musikerbriefe der Autoren A bis R (KBM 14/13) und Bd. 14: „Musikerbriefe der Autoren S bis Z und Biographische Nachweise“ (KBM 14/14)*, beschrieben von Dieter Haberl; in: *Katalog Bayerischer Musiksammlungen*, hrgg.: Bayerische Staatsbibliothek, G. Henle Verlag, München 2007.
- TRAPL, Miloš: *Církevní poměry v letech 1848–1938*, in: *Pražské arcibiskupství 1344–1994*, Zvon, Praha 1994.
- TRUNEČKOVÁ, Božena: *Cecilianismus a jeho vliv na tvorbu Pavla Křížkovského*, diplomová práce, FF MU, Brno 1978.
- URBAN, Otto: *Česká společnost 1848–1918*, Svoboda, Praha 1982.
- URBAN, Otto: *České a slovenské dějiny do roku 1918*, Praha 1991.
- URSPRUNG, Otto: *Die katholische Kirchenmusik, Handbuch der Musikwissenschaft*, Hrgg. von Dr. Ernst Bücken, Potsdam-Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion, 1931.
- VLČKOVÁ, Eva: *Příspěvek k dějinám ceciliánského hnutí v Čechách*, diplomová práce, ÚHV FF UK, Praha 1996.
- WACKERBAUER, Michael: *Regensburg als Centrum der Restaurationsbewegung der katholischen Kirchenmusik im 19. Jahrhundert*, Regensburg 1985.
- WITT, Franz Xaver: *Der Prager Domchor und Beethovens C-dur-Messe*, in: MS, r. VII, č. 3, s. 18–20.
- WITT, Franz Xaver: *Die Gründung des Cäcilienvereins für Böhmen, Mähren und österreichisch Schlesien.*, in: MS 1874, r. VII, č. 2, s. 11–12.
- WITT, Franz Xaver: *Drei Aufführungen der Missa „Hodie Christus natus est“ 8 voc. von Palestrina. Zum Kapitel „über das Dirigiren“*. Fortsetzung, in: MS 1874, r. VII, č. 4, s. 29–31.
- WITT, Franz Xaver: z rubriky „Notizen“, in: *Fl. Bl.* 1876, r. XI, č. 12, s. 123.
- Z ciziny a Rakouska*, in: *Dalibor* 1874, č. 33, s. 258–260
- Z ciziny a Rakouska*, in: *Dalibor* 1874, č. 34, s. 267–269
- Zprávy z Prahy a z venkova*, in: *Dalibor* 1873, č. 38, s. 320–321
- Zprávy z Prahy a z venkova*, in: *Dalibor* 1874, č. 15, s. 118–119

PŘÍLOHY

Příloha č. 1:

ČASOVÁ TABULKA KORESPONDENCE					
rok / (počet dopisů)	měsíc	počet dopisů v jednotlivých měsících			
		Förster	Lehner	Skuherský	Langer
1868 / (2)	listopad				2
1869 / (2)	duben				1
	říjen				1
1870 / (0)			-		
1871 / (0)			-		
1872 / (2)	duben			1	
	květen			1	
1873 / (17)	leden				1
	březen			1	
	duben			1	
	červen	1		1	1
	červenec	1	2	1	1
	září		1		
	listopad		1	1	
	prosinec	1	1	1	
1874 / (13)	leden	1	1	1	
	únor	1			
	duben		1	1	
	květen		1		
	červen	1		1	
	červenec			1	
	září		1		
	říjen			1	
	prosinec			1	
1875 / (4)	květen		1		
	červen				1
	červenec	1			
	listopad		1		
1876 / (8)	leden		1		
	květen		1		1
	červen			3	1
	červenec		1		

rok / (počet dopisů)	měsíc	počet dopisů v jednotlivých měsících			
		Förster	Lehner	Skuherský	Langer
1877 / (8)	leden		1		
	únor				1
	duben		1 ¹⁴⁶		
	květen				
	červen				1
	listopad		1		1
	prosinec		1		
1878 / (5)	leden				3
	červenec				1
	srpen				1
1879 / (0)			-		
1880 / (0)			-		
1881 / (3)	únor	2			
	prosinec	1			
1882 / (0)			-		
1883 / (1)	duben	1			
1884 / (0)			-		
1885 / (1)	listopad			1	
1886 / (0)			-		
1887 / (4)	duben	1			
	červen	1			
	srpen	1			
	prosinec	1			
		15	18 (+1 nedatovaný)	18 (+1 nedatovaný)	19
Celkový počet dopisů			51 (+2 nedatované)		19

¹⁴⁶ tento dopis není přesně datován (pisatel uvádí pouze den a měsíc); KBM uvádí jako možné rok 1876, nebo 1878; já jsem rok 1876 z výše uvedených důvodů vyloučila a za více pravděpodobný určila rok 1877 (odůvodnění viz výše u příslušného dopisu v rámci edice v kapitole 5).

Příloha č. 2:

Článek F. X. Witta v časopise *Fliegende Blätter*, rubrika „Notizen“, r. XI, č. 12 (ze dne 15. 12. 1876), s. 123

*Herr Chorregent O. in K..st... schreibt, er sei in Prag sehr lebhaften Vorwürfen eines geistl. Herrn aus Böhmen wegen der Begrenzung des Vereines auf „alle Länder deutscher Zunge“ ausgesetzt gewesen. Wie ich schon in Nr. 11 auseinandergesetzt habe, dachte **ich** mir unter den Ländern deutscher Zunge **alle**, welche vor 1866 zum deutschen Bunde gehörten. Es lohnt sich wohl, nochmals die Namen jener Diözesen herzusetzen, deren Oberhirten den apostol. Stuhl um Approbation des Vereines (laut Fl. Bl. f. k. K-M. 1871 p. 17) gebeten haben: **Prag, Wien, Salzburg, Köln, Olmütz, München, Bamberg, Breslau, Würzburg, Mainz, Budweis, Brixen, Paderborn, Regensburg, Straßburg, Augsburg, Gurk, St. Gallen, Basel, Lavant, Triest und Capo d'Istria, St. Pölten, Trier, Leitmeritz, Seckau, Ermeland, Eichstätt, Luxemburg, Leontopolis** (Königreich Sachsen) und event. **Osnabrück**. Wenn darunter Linz, Freiburg, Culm, Königgratz, Passau, Rottenburg, Speier, Fulda, Münster, Limburg, Trient etc. sich nicht finden, so kommt das daher, daß die hochwü. Oberhirten dieser Diözesen sich damals nicht in Rom befanden. (Vgl. d. Bl. 1869 p. 1 und 15.) Bezüglich der sämtlichen Diözesen des früher deutschen Bundes ist es meine Ansicht, daß sie zum Gebiete des deutschen Cäcilien-Vereines gehören. **Denn** die oben bezeichneten Oberhirten haben den hl. Vater also gebetet: „Die ehrw. Oberhirten mehrerer Diözesen deutscher Zunge haben es für heilsam und ersprießlich erachtet ... St. Cäc.-Vereine einzuführen.“ Also – auch die Oberhirten von Prag, Budweis, Leitmeritz, Lavant, Triest etc. wollten, daß „**dieser** fromme Verein“ (darunter kann **nur** der von uns gegründete gemeint sein, da sonst keiner damals existirte) sich in ihren Diözesen „kräftiger verbreite“. Meine p. 111 gegebene Auslegung stützt sich demnach auf den Wortlaut der Hauptdokumente des Vereines und **ich** kann deshalb die Auslegung, welche dem Titel „Cäcilien-Verein für alle Länder deutscher Zunge“ in Graz geworden ist, nicht billigen. Wenn verdiente Herrn in Prag etc. für sich einen Separatverein gründen **wollten**, so konnte ich sie daran nicht hindern, wie ich denn auch nur bedauernd zustimmte. Von Wichtigkeit ist bei Beurtheilung dieser Frage mein Bericht in meiner Mus. Sacra 1874 p. 11 f. Wenn es dort am Schlusse heißt: „Die vollständige Eingliederung der Czechen, die das päpstl. Breve auch nicht kennt, höchstens duldet...“ so dachte ich an jene Gegenden, wo die Leute nicht deutsch zu sprechen vermögen, wie sich aus den Anfangsworten des Artikels ergibt. Daß jeder, der deutsch zu sprechen vermag, unserm Verein beitreten kann, hielt ich immer fest, und wiederhole ich nur die pag. 12 l. c. stehenden Worte: „Aendert sich die Sachlage“ (d. h. hört einmal „die Nationalitätenempfindlichkeit“ auf etc.) „so werden die Czechen kommen“. Sie sollen uns jede Stunde willkommen sein! Meine Ahnung, daß „die Czechen **sehr** gegen die üblen Folgen (des Nichteintrittes in unsern Verein) zu kämpfen haben werden“ hat sich vollständig, über Erwarten leider erfüllt! Es **scheint** der Schluß den Thatsachen zu entsprechen (wer anderer Meinung ist, möge sie behalten!) daß, wer nicht zum großen Ganzen gehört, kein Wirken auf **weitere** Kreise erfolgreich äußern kann. (I Maccab. 5. Aggaeus 1.) Bekanntlich trägt in Böhmen die Regierung daran Schuld, daß der Verein sich gar nicht einmal constituiren konnte; von Bezirks-Vereinen, Versammlungen keine Rede!! Wenn ich p. 111 (Rote) gesagt*

habe: „welche einzelne Person immer nur deutsch spricht, kann unserm Vereine beitreten“, so ist dies etwas Selbstverständliches, wenn man das Deutschsprechen als das Entscheidende der Befähigung zum Eintritt in einen Bez.-Cäc.-Verein annimmt, wenn dieser Bezirks-Verein auch 100 Stunden entfernt ist. Demnach lege ich den Nachdruck nicht auf das Wort „Länder“, denn das „wo“ hat bei einer solchen Sache wenig zu bedeuten, sondern auf das Deutschreden und Deutschverstehen. Dieses bildet die Begrenzung „unsers Gebietes“.
Fr. Witt.

Příloha č. 3:

Článek F. X. Witta v časopise *Musica sacra*, r. VII, č. 4, s. 29–31

Drei Aufführungen der Missa „hodie Christus natus est“ 8 voc. von Palestrina.

(Zum Kapitel „über das Dirigiren“.)

(Fortsetzung.)

Zu meiner größten Ueberraschung bekam ich im Mai 1873 ein Einladungsschreiben aus Prag vom Comité des 900 jährigen Jubiläums, am 29. Sept. eine Palestrina-Messe zu dirigiren und mich deßhalb mit dem Comitémitglied, P. Ferd. Lehner, in Verbindung zu setzen. Ich griff mit Freuden zu, man versprach 80 – 100 Sänger, ich wählte also die Missa „Hodie Christus natus est“, besonders auch, weil es für so viel Sänger vieler Notenblätter bedarf, und bei dieser Messe sie um ein Billiges zu haben find. Ich unterdrückte in mir alle aufsteigenden Besorgnisse; es sollte ja keine Aufführung in einem Landstädtchen sein, sondern in dem tonberühmten Prag; componirte den Gradual-Text, wählte als Offertorium ein „O salut. hostia“ (M. S. 1874, Beil. 5) und las Te Deum mein Op. 26, das „Tantum ergo“ pag. 44 der Mus. Sac. 1873, Introitus und Communio aus dem Grad. Rom. Choral und – langte am 25. Sept. Morgens ½ 7 Uhr in Prag an, voll Erwartung der Dinge, die da kommen sollten, aber auch voll Besorgnisse. Diese erfüllten sich denn auch im vollsten Masse. Am 25. konnte keine Probe sein, Abends am 26. war die ersteunter meiner Leitung. Wehmuth und Trauer überflutheten mich in solchen Strömen, daß der Zorn über das schlecht akustische Lokal, die mangelhafte Beleuchtung, die Unsicherheit und Ungenügendheit der Sänger in der in jeder Beziehung etc. in mir kaum in einigen Regungen durchbrach. Es waren so jammervolle dritthalb Stunden probe, daß die Zuhörer, deren sich eine nicht unbedeutende Menge eingefunden hatte, theilweise Schadenfreude über das leicht zu prophezeiende Mißlingen, theilweise Mitleid mit meiner entsetzlichen Mühe und Qual äußerten und sich nach und nach entfernten. *) Dazu kam, daß ich schon am Morgen beim Anblick der für die Aufführung bestimmten Kirche: „O weh!“ geseufzt hatte – sie war offenbar unakustisch. Ich war vielleicht der Einzige, der den Muth nicht ganz verlor, weil ich wohl auch der Einzige, der in fast allen grösseren kathol. Städten Deutschlands dirigirt und gewisse Erfahrungen hinter mir hatte. Am 27. war nochmals Probe – die Männerstimmen vom 25. waren nicht gekommen, neue standen an ihren Plätzen. Der Grund, warum ich nicht ganz den Muth hatte sinken lassen, die Hoffnung, die wie ein ferner Stern mir noch zu blinken schien, lag darin, daß ich doch bei jeder Stimme eine und die andere Kraft zu bemerken glaubte, welche ihrer

---

*) Man wird das vielleicht unglaublich finden von einer Stadt wie Prag und fragen: Wenn das am grünen Holz geschieht, was wird am dürren geschehen? Wenn es in Prag solche Mühe kostet, wie kann diese Musik anderswo eingeführt werden? Die Sache erklärt sich leicht, wenn ich die Thatsache anführe, daß von den 100 Sängern, welche an die Einladung des Comité, das auch mich eingeladen, mit eingehändiger Unterschrift ihre Mitwirkung zugesagt hatten, zwei, sage zwei ihr Wort hielten, so daß man immer wieder neue und zwar grossentheils schwächere engagiren, und endlich ein Drittheil derselben zahlen mußte, daß ferner, um Ein concretes Beispiel anzuführen, nachdem Coop. Lehner mit den Singknaben des Kreuzherrnstiftes die Messe komplet eingeübt hatte, deiselben nicht zu den letzten Proben und zur Aufführung gelassen wurden etc. So haben Hoffart, Neid und Eifersucht ihre Rolle und Intriguen gespielt. Das erklärt Alles.

Sache sicher schien und die Messe erfaßte, am wenigsten beim 1. Alte und den beiden Sopranen. Diese Hoffnung steigerte sich trotz Allem und Allem am 27., ich bestellte für den 28. Mittag die Damen nochmals auf Mittag ½ 12 Uhr, es erschien eine sehr kleine Zahl. Eine andere gut akustische Kirche (St. Clemens) war gewählt worden, die Orgelbühne war zu klein, wir stiegen auf eine Empore, nahe an der Decke. In der Nacht vor der Aufführung recapitulirte ich im Geiste dei Messe, um alle gefahrbringenden Klippen derselben mir einzuprägen und nach Kräften abzuhelpfen, ich versprach mir, alle Kraft aufzubieten, um die Sänger mitfortzureißfen und im Auge zu behalten, jeden Einsatz ihnen zu markiren, durch Zeichen und Zuspruch die dynamischen Zeichen der Stimmlätter einzuprägen etc. etc. Und so begannen wir denn am 29. Sept. Morgens 9 Uhr. Der hochw. Herr Erzbischof von Olmütz pontifizirte, alle Noblesse, die musikalische und nichtmusikalische war gegenwärtig, das Volk füllte gedrängt die ziemlich grosse Kirche. Und nun – wie ging die Sache, um des Lesers Neugierde nicht übermässig zu spannen?

Im Hinblicke auf die Proben muß ich sagen: Gut – sehr gut. Allerdings setzt der erste Alt schon im 19. Takt des ersten Kyrie nicht richtig, erst zwei Schläge später mit den Sopranen ein, und wenn ich nicht ganz unmanierlich dazwischen singe, fallen wir sofort auseinander. Allerdings wiederholte sich das später noch zweimal. Viel ärger als das war, daß ich im Choral den Chor immer durch Mitsingen oder besser: Mitschreien voranschleppen mußte, daß die zwei Soprane ihrer Aufgabe gar nicht gewachsen und deßhalb unsicher waren, so daß alle Sätze für den hohen Chor ihre Frische, ihren Glanz, ihre Eindringlichkeit verloren. Aber auch der tiefere Chor brachte lange nicht alle Schönheiten heraus; so z. B. das „sedet ad dexteram“, das ich im Artikel „das Taktiren der Comp. des 16. Jahrhunderts“ citirt habe, ging eben 1, 2, 3, 4, 1, 2, 3, 4, statt: 1, 2, 3, 1, 2, 3, 1, 2, 3. Trotz allem diesem war die Wirkung gut, sehr gut, Dank der Akustik!

Ein Musiker aus der Diözese Leitmeritz schreibt über die Aufführung:

„Bezüglich der musikalischen Aufführungen bei St. Clemens in Prag am 29. Sept. unterscheide ich zwischen dem daselbst vorgeführten Styl und dem Vortrage, so wie er auf unsere scharf gespitzten Ohren wirkte. Hinsichtlich des Styles mußte doch der ergrauteste Sünder in Kirchenmusikalibus reumüthig an seine Brust schlagen und laut bekennen: „das ist echtes Gold – ich habe es früher verkannt, verachtet – das kann ich nicht länger mehr thun.““ Dieser Styl in seinme polyphonen Ernste erweckt gar keine Sehnsucht nach einem Instrumente, er wirkt ausschließlich mit dem Edelsten, was es in der Musik gibt, mit dem Klange der Menschenstimme auf das Gemüth des Hörers, er zerstreut nicht, sondern sammelt. Ich vermochte bei diesen Klängen andächtig zu beten, was mir bei unserm modernen Styl kaum gelingt. Ueber diesen Punkt will ich auch gar kein Wort verlieren. Es ist den Pragern bis zur Evidenz bewiesen worden, daß die Vokalmusik im vorgeführten polyphonen Style den ersten Platz in jeder Kirche, aber vorzugsweise in jeder Cathedrale einzunehmen verdient. Ich komme zum Vortrage.

Da Ew. Hochwürden mir Tags vorher Ihre wahrhaft mißliche Lage geschildert hatten, kam ich gerade nicht mit den frohesten Hoffnungen zur Kirche. Der Introitus wurde intonirt. Es fielen säamtliche Stimmen präcis ein. Wenn auch einige Detailausführungen Feinheit vermissen ließen, so machte der Choral doch schon wegen seines frischen, lebensvollen Vortrages auf mich einen vortheilhaften Eindruck. Was die Messe anbelangt, so war der erste Chor mit Sopran als Oberstimme offenbar wegen zu geringer Sängerzahl im 1. und 2. Sopran weniger wirkungsvoll als der zweite Chor mit Alt als Oberstimme. Der Effekt dieses Chores wurde wesentlich erhöht durch die runden, ausgiebigen Altstimmen, welche über die drei ihnen untergeordneten Männerstimmen mit einer so befriedigenden Sicherheit herrschten, daß es wirklich tief in´s Herz mir klang. So oft dieser Chor glücklich hervortrat, stieß ich leise meinen Nachbar, Hr. Pfarrer Prof[c]haska von Lewin, und beide lispelten wir: „herrlich!“ Die Totalwirkung beider

Chöre zusammen war jedenfalls eine sehr günstige. Wenn auch einzelne Stellen, namentlich eine im Credo (Der Schreiber des Briefes meint offenbar eine solche im „Et iterum“ das überhaupt am schwächsten ging. D. Red) an Unklarheit im Ausdrucke litten; wenn man es auch den Sängern anmerkte, daß sie Probe singen, was sich durch manchmaliges Zittern der Knabenstimmen verrieth: so muß ich doch Angesichts der kurzen Vorbereitung und der schlecht beleuchteten Proben gestehen, daß meine Erwartungen bei Weitem übertroffen wurden, indem die Prager Sänger Fähigkeit bewiesen, sich von einem Dirigenten Leben einhauchen zu lassen und dafür Zeugniß ablegten, daß die zahlreichen, routinirten Sängerkräfte daselbst nur eines weise ordnenden Geistes bedürfen, um in der echten Kirchenmusik Grosses zu leisten.

Da die Einlagen, von Ew. Hochw. selbst komponirt, den Sängern mundgerechter waren, gelangen sie auch besser. Das Anfangsmotiv des *O salutaris*, sowie die Oktavenschritte der Männerstimmen in: „bella premunt“ kann ich bis heute nicht vergessen. Die Palme jedoch hinsichtlich der Wirkung gebührt jedenfalls Ihrem *Te Deum*. Nachdem ich schon seit einigen Jahren auf unsere modernen *Te Deum*'s mit ihrem instrumentalen Wuthgebrause sehr zweifelhaft hingeblickt, habe ich in der Kirche den Entschluß gefaßt, wenn ich schon mit meinem Chore so ein Vokal-*Te Deum* nicht bemeistern kann, nie mehr etwas Anderes als unser ehrwürdiges: „Großer Gott wir loben dich“ vom Volke singen zu lassen. So trat ich denn neuerdings in meinen Anschauungen gekräftigt aus der Kirche von St. Clemens mit dem Vorsatze, in der vorgeführten Richtung unter meinen allerdings sehr beschränkten Verhältnissen eine erneuerte Thätigkeit zu entfalten.“

Interessant find ich Berichte der czechischen Blätter, von denen kein einziges anders als lobend (so weit mir bekannt) sich ausspricht. So sagt „*Národní listy*“:

„Ein lebendiges Bild dessen, worauf die ganze Reform der Kirchenmusik abzielt, war die kirchliche Produktion bei der feierlichen Messe in der St. Clemens-Kirche Prag's am 29. d. M., welche der berühmte Kenner und enthusiastische Reformator der Kirchenmusik Deutschlands Hr. Fr. Witt dirigirte. Der ehrwürdige achtstimmige Klang der großartigen Messe *Palestrina*'s „*Hodie Christus natus est*“, die herrlichen Einlagen Witt's, bei denen Energie mit Demuth und Würde sich paart, namentlich das großartige sechsstimmige *Te Deum* und *Pange lingua*, der durch edle Einfachheit rührende gregorianische Choral (wobei freilich manche Hrn. Chordirigenten, die nicht leicht aus ihrer Bequemlichkeit herauszurütteln sind, den Kopf schütteln zur Documentirung ihrer eigenen ungenügenden Bildung), - alles dies rief eine majestätische, großartige Wirkung hervor. Obwohl die Proben nicht genug zahlreich waren und bei den Sopran-Sängern weder Frische der Stimmen noch Sicherheit, wie bei den übrigen Stimmen, zu finden war, war die Aufführungen im Ganzen doch sehr befriedigend[.]“

Das musikalische Fachblatt „*Dalibor*“ (Redakteur der ausgezeichnete Kenner Dr. Procházka) sagt:

„Die Wirkung war eine außerordentliche. Die Durchführung bis auf einige Kleinigkeiten – der Chor war nämlich an den eigenthümlichen Charakter dieser Compositionen noch nicht vollständig gewöhnt – war sicherlich sorgfältig.“

Die „*Politik*“ sagte: Alles fiel über Erwarten glänzend aus. Von den Einlagen machte besonders das Witt'sche „*Te Deum*“ den imposantesten Eindruck.“ Der „*österreichische Volksfreund*“ brachte einen Bericht, der auch in die „*Salzburger Chronik*“ überging, aus dem wir folgendes ausheben: „Wer die mancherlei vorausgegangenen Intriguen und Hindernisse, den Mangel an hinreichenden Sängern und Proben und andere unliebsame Zwischenfälle die kirchliche Gesangsproduktion betreffend, kannte; der vermag nicht genug zu erstaunen über das, was uns durch Herrn Franz Witt geboten wurde. Wer noch nie die Majestät wahrhaft katholischer Kirchenmusik kennen gelernt, und polyphonen Gesang gehört hat, der mußte sich sagen: diese Gesänge scheinen den Engeln und himmlischen Heerschaaren abgelauscht zu sein, und sind wirklich vermögend, den

Menschengeist auf den Schwingen der Andacht der Erde zu entrücken und zum Himmel emporzuheben! Diese in der alljährlichen Fasten-Gesangsproduktion in der Kapuzinerkirche am Josephsplatze, beim letzten Prager Katholiken-Congresse und als Concerts-Einlagsstücke je zu Gehör gebracht wurde. Ich erinnere nur an die durchaus zweichörige Messe von Palestrina und an das großartige, im polyphonen Style geschriebene Te Deum laudamus vom Herrn Präses Fr. Witt komponirt. Die musikalische Steigerung der Worte: Confitemur, confitemur, war geradezu überwältigend und zum lauten Glaubensbekenntnisse begeisternd. Der Unverstand und die Scheelsucht mag reden, was sie will...“

Ich konnte mit diesem Erfolgen wohl zufrieden sein!

(Schluß folgt.)

Příloha č. 4:

Článek F. X. Witta v časopise *Musica sacra* 1874, r. VII, č. 2, s. 11–12

Die Gründung des Cäcilienvereins für Böhmen, Mähren und österreichisch Schlesien.

Sr. Eminenz Cardinal Schwarzenberg hatte schon früher die Einführung des allg. deutschen Cäcilienvereins in seiner Diözese gewünscht. Sofort erhoben sich dagegen die tschechischen Blätter. Man vergleiche Fl. Blätter für kath. Kirchen-Musik 1871 p. 80. Die dort stehende Notiz wurde wohl von den meisten Lesern übersehen, und doch ist ohne sie mein Wirken in Prag nicht verständlich. Ich hatte sie mir genauest gemerkt und denn auch bei meinem persönlichen Erscheinen in Prag bestätigt gefunden. Der Sprachunterschied, die gereizte Nationalitätsempfindlichkeit machten und machen ein Einreihen der Böhmen in unsern grossen Verein unzweckmässig, so sehr die Czechen gegen die üblen Folgen davon zu kämpfen haben werden. Man hört in Prag selten mehr ein deutsches Wort auf den Strassen, außer von der Fremden. Man kann, aber man will nicht deutsch sprechen, außer mit Fremden. Somit war ich schnell resolvirt; wenn der guten kirchlichen Sache in oder außerhalb des Vereines gedient wird, werde ich zu jeder Unterstützung bereit sein. Das habe ich früher erklärt (Fl. Bl. 1870 p. 26) und in Prag hatte ich Gelegenheit, das Wort ins Werk umzusetzen.

Es fand in Prag am 29. Sept. (1873) eine grosse Festversammlung statt, eine Katholikenversammlung, bei welcher über die verschiedensten katholischen Interessen gesprochen ward. Ich sprach, als eigens geladener Gast, auf Wunsch über Kirchenmusik ca. $\frac{3}{4}$ Stunden und appellarie an die Geistlichkeit etc., zur Reform zu schreiten. Am 30. Sept. fand Mittags 12 Uhr im Casino-Hause eine Versammlung statt zur Constituirung eines Vereines für Böhmen, Mähren und Schlesien. Ich verbreitete mich in eingehender Weise über die Frage: „Was will der Cäc.-Verein und was will er nicht?“ Darauf folgte die Debatte und die constituirenden Wahlen. Dies war der entscheidende Punkt. Man möge in dem Folgenden keine Polemik gegen gewisse Aeüßerung erblicken, ich referire einfach: Fast alle Anwesenden hatten von der Grundbedingung des Wirkens unsers Vereines keine richtige Vorstellung und wünschten eine andere Organisation und ein anderes Vorgehen als ich. Fast alle wünschten nämlich: daß ein Ausschuß, der die Sache in die Hand nehme, gewählt und ein Aufruf erlassen werde, zusammen zu wirken, wenn Mitglieder kommen. Dagegen hob ich mit allem Nachdruck und mit aller Bestimmtheit hervor: Der allgemeine deutsche Cäc.-Verein ist entstanden wie die Kirche selbst. Zuerst waren die Apostel, diese bekehrten und gewannen sich ihre Jünger und Gemeinden. Jeder Präses muß ausziehen und sich sich Cäcilianer gewinnen. Vorstände, Präsidés müssen zuerst da sein, ihre Wahl darf nicht davon abhängig gemacht werden, daß zuerst Vereine sich bilden. Die Kirche und der Verein haben sich von oben nach abwärts erbaut, nicht umgekehrt. Also vorerst Präsidés wählen, die Prädiger der Wahrheit werden und sind. – Da die Versammlung aus Rücksichtnahme auf gewisse Persönlichkeiten von einem Ausschusse nicht abging, so suchte ich meine Ansicht durchzudrücken mit der Modifikation: Es wird 1) ein Generalpräses gewählt in der Person des Hrn. Cooperator Lehner von Karolinenthal und ihm ein Ausschuß an die Seite gegeben, aus sieben Mitgliedern bestehend, der auf das Zustandekommen der ersten

Generalversammlung hinzuwirken und den Statutenentwurf vorzubereiten hat. In seinem übrigen Wirken ist der Generalpräses vom Ausschuß unabhängig. Er kann von sich aus Circulare erlassen, Versammlungen zur Gründung von Bezirksvereinen abhalten, sich ein eigenes Organ (Zeitschrift) gründen, allein und ohne den Ausschuß mit dem Ordinariate und den übrigen Präses verkehren. Das gelang mir endlich auch. Heute, 22. Nov. 1873, wo ich diese Zeilen schreibe, liegen mir von verschiedenen Seiten Briefe vor, welche besagen, daß der Prager siebenköpfige Ausschuß nicht zusammenzubringen sei und hätte ich nicht auf die Selbstständigkeit des Generalpräses nachdrucksamft hingearbeitet, so wäre nicht die geringste Hoffnung, daß es auch nur zum leisesten Anfange eines gedeihlichen Wirkens durch den Verein käme. Ein Präses, der, um sein Werk anzufangen oder zu fördern, auf den „Ausschuß“ wartet, kommt nie zu einer Thätigkeit und ist kein Präses.

2) Es wird für jede Diözese ein Präses gewählt, der nach Belieben einen Ausschuß bilden kann, aber unabhängig von ihm wirkt. Da geschah denn auch. Es wurden gewählt die Herren P. Krizkovsky für Brünn, Holain in Kremsier für Olmütz, Konrad aus Tabor für Budweis, Dekan Buchtel aus Geiersberg für Königgrätz, Pfarre Procházká aus Levin für Leitmeritz. Ob die Prophezeiung des Referenten im Dalibor: „Die Namen der gewählten Männer bürgen uns für eine glückliche und schnelle Durchführung der Aufgabe, welche ihnen der neu constituirte Verein übertragen hat“, Wahrheit enthält, wird von den Gewählten abhängen. Ihnen gilt das Wort: Gehet hin, prediget und lehret Alle! Wenn sie das nicht können oder wollen, müssen sie, sobald sie einen andern dazu geeignet und bereit finden, diesem weichen. Darauf beruht Alles!

Alle Blätter ohne Ausnahme waren in Prag einig über die Nothwendigkeit der Reform. Alle schrieben, als hätte ich selbst geschrieben, d. h. ganz in meinem Sinne. Alle verwarfen den Jos. Haydn'schen Messenstyl etc. etc.

Ueber die Versammlung selbst habe ich wenig mehr zu berichten. Nach seiner Wahl zum Generalpräses hielt Hr. Lehner eine Ansprache, von der ich Nichts verstand, weil er czechisch sprach. man sagte mir aber, er habe den Vorsatz ausgesprochen, in Verbindung und stetem Kontakte mit dem deutschen Cäc.-Verein, speziel mit mir zu bleiben und ganz im selben Geiste zu wirken. Das nahm die Versammlung beifällig auf, was auch die zahlreichen Einladungen bezeugten, die an mich ergingen, sofort Conferenzen in Böhmen etc. zu beginnen, Ich lehnte wegen Kränklichkeit ab; sechs solche Tage, wie die Prager, machen mich krank und zu weiterem Wirken unfähig. Meine Kraft ist aufgezehrt.

Somit habe ich vor der Hand, auch in diesem Punkte in Prag den Zweck meiner Hinreise erreicht. Die vollständige Eingliederung der Czechen, die das päpstl. Breve auch nicht kennt, höchstens duldet, in unsern Verein wollte ich seit dem Tage, an welchem ich die Sachlage durchschaute, nicht mehr. Aendert sich diese, so werden die Czechen kommen! Ueber meine beiden Vorträge brachten fast alle Blätter ausführliche, zum Theil stenographische Berichte.

Fr. Witt.

Příloha č. 5:

Článek F. X. Witta v časopise *Musica sacra* 1874, r. VII, č. 3, s. 18–20 (výňatek)

Der Prager Domchor und Beethovens C-dur-Messe.

[...]

Was nun die Aufführung dieser Messe am 28. Sept. 1873 durch den Prager Domchor angeht, so habe ich selbst sie nicht gehört, stelle aber die Urtheile der Presse zusammen, unter denen mir das Urtheil des Hrn. Dr. Prochaska besonders verlässlich erscheint. Es heißt in seinem „Dalibor“: „Beethoven’s Messe C-dur – und die großartige D-dur-Messe sind doch fürwahr in diesem Fache die großartigsten, herrlichsten Compositionen – und dennoch können sie nicht als kirchlich anerkannt werden. Die dramatische Darstellung, und wenn sie noch so sehr ergreifend wäre, paßt eben nicht in die Kirche. Beethoven’s D-dur-Messe schildert dramatisch nicht die Leiden Jesu Christi als Menschen, sondern vielmehr, wie ein musikalischer Aesthetiker ganz richtig bemerkt, sie schildert das Leiden Beethoven’s selbst. So eine subjektivirte Vorstellung ist in der Kirche nicht am geeigneten Platze. „Die Messe ist das ergreifendste Drama“, aber eben deßhalb, weil Beethoven’s Messe gleifalls ein Drama ist, taugt sie nicht zur Aufführung bei der Messe, weil dies ein Drama im Drama wäre. In der Kirche muß die heilige, beim Altare dargebrachte Messe in der Vordergrund treten und die Musik hat die Aufgabe, durch ihre Mitwirkung das Drama am Altare zu unterstützen in der Art, daß gewisse Momente insbesondere und das Ganze überhaupt desto bestimmter, desto inniger in das Herz bringen – und niemals darf die Musik in der Vordergrund treten, um alles Andere zum Nachtheil der wahren Frömmigkeit bei Seite zu schieben und zu verdrängen. Von diesem Gesichtspunkte aus müssen auch sämtliche Messen von Haydn und Mozart (vielleicht mit Ausnahme der im strengeren und ernsteren Kirchengeste gehaltenen F-Messe dieses Meisters) ausgeschlossen bleiben, ja sogar auch das berühmte Requiem des genannten Meisters, und dahinter eine ganze Reihe kleinerer Meister bis zur neuesten Zeit. – Im St. Veitsdome wurde am 28. Sept. die C-dur-Messe von Beethoven aufgeführt. Die Wahl hätte wahrlich nicht besser sein können, wäre nur mit wahrer Pietät an das gründliche und wirkliche Studieren dieses Meisterwerkes geschritten worden. Die Aufführung hat uns ganz und gar nicht befriedigt, ja wir übertreiben nicht, wenn wir sagen, das, was wir am St. Wenzelstage vom St. Veitsdomchore zu hören bekamen, war nicht die erhabene Erscheinung der Messe Beethoven’s, sondern nur ihr verzerrtes, mißlungenes Bild. Wie viele Noten hier unter das Pult fielen, – wo man mit Noten zu kämpfen hat, wie ist es möglich, von einem Vortrage, von der Darstellung des gigantischen Geistes eines Beethoven zu reden? Irgend ein Meßlein von Führer ist etwa ohne Proben ausführbar, aber Beethoven will nicht bloß mit den Sängern, sondern auch mit dem Orchester und sodann mit Allen fleißig und einigermal studiert sein. – Uebrigens muß der dortige Herr Kapellmeister eine „wunderliche“ Vorstellung von Beethoven haben: als Einlagen hörte man Solo-Arien (eine mit obligater Clarinett-Begleitung), welche aus den abgedroschensten Phrasen eines Abt, Pleyel, Proch und ähnlicher Grösen und Capacitäten zusammengeklebt waren. Im ersten Augenblicke dachten wir, der böse Geist hätte uns plötzlich auf irgend einen Dorfchor versetzt, wo ähnliche

Arien, bei welchen Sängern und Sängerinnen glänzen, uns noch im vollen Schwunge florieren – die darauffolgenden Klänge der Messe Beethoven's haben uns wiederum an die um so mehr bittere Wirklichkeit zurück erinnert, daß so etwas noch in Prag am ersten Chor möglich ist. – Wie der Herr Dirigent Compositionen eines so leichten Kornes, ja geradezu frivoler Richtung an einem so feierlichen Tage und gerade zu einer Zeit, wo es sich um die Reform der kirchenmusik handelt, an's Tageslicht bringen, wie es durch das Auslegen solcher Waare (den Namen des Componisten konnten wir nicht in Erfahrung bringen) in die Messe Beethoven's seinen künstlerischen Geschmack vor der ganzen Künstler-Welt bloßlegen konnte, ist nicht zu begreifen. Eine solche Handlungsweise verdient aber streng und rücksichtslos gerügt zu werden. Der Erzbischof von Prag ladet den Reformator der Kirchenmusik, dessen Grundsätze aus öffentlichen Blättern einem jeden intelligenten Musiker, der sich für die hebung der Kirchenmusik interressirt, zur Genüge bekannt sein müssen, ein, den ersten Grundstein für eine bessere Zukunft der Kirchenmusik zu legen, und der Dirigent am St. Veitschore läßt am Festtage hinter dem Rücken aller Kirchendignitäre Melodien der trivialsten Art, die als Verzierungen der Messe Beethoven's dienen sollten, (!) herunterspielen. – Beim Beginne der Messe ließ er zwar den gregorianischen Choral singen, aber hört! – mit Violinen- Begleitung. Schöne Ideen von Kirchenmusik das! Wird hier die Reform über die leichtsinnige Bequemlichkeit siegen? Ein schwerer Kampf wird das sein und viele Bitterkeit wird es kosten, bevor die Herren die wahre Kirchenmusik begreifen werden! Und doch ist es so leicht!“ [...]